

**TURGUT ÖZAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**MUHAFAZAKÂR DEMOKRATLIKTAN MUKTEDİR
MUHAFAZAKÂRLIĞA: AK PARTİ'NİN SİYASİ KİMLİK ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Semih KILIÇ**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Yüksel NİZAMOĞLU**

Ankara-2016

**TURGUT ÖZAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**MUHAFAZAKÂR DEMOKRATLIKTAN MUKTEDİR
MUHAFAZAKÂRLIĞA: AK PARTİ'NİN SİYASİ KİMLİK ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Semih KILIÇ**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Yüksel NİZAMOĞLU**

Ankara-2016

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI

Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

27/01/2016

Semih KILIÇ

ONAY

Semih Kılıç tarafından hazırlanan “Muhafazakâr Demokratlıktan Muktedir Muhafazakârlığa; AK Parti'nin Siyasi Kimlik Örneği” başlıklı bu çalışma, 14.01.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Muhammet KÖSECİK

Prof. Dr. Tefik ERDEM

Yrd. Doç. Dr. Yüksel NİZAMOĞLU

ÖNSÖZ

Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) Türk siyasal hayatının yakın geçmişinde çok önemli bir yere sahip. 2002 yılında elde ettiği iktidarını ardından gelen üç genel seçimde perçinlemiş oluşuyla partinin her söylemi, her siyasi hamlesi ülke siyasetine etki etmekte. Kuruluşundan kısa bir süre sonra kendine yakıştırdığı ‘muhafazakâr demokrat’ kimliği de partinin ülke siyasetinde etkisini ortaya koymak için önemli bir anahtar. Ancak geçen zaman içerisinde partinin siyasi iktidarını siyasetin diğer erkleri üzerinde de iktidara dönüştürmesi partinin kimliğini daha farklı refleksler ve endişelerle ortaya koymasına neden olmakta. Muhafazakâr demokratlıktan başlayıp muktedirliğin etkilediği muhafazakâr kimliğe doğru AK Parti’nin siyasi profil değişimi bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Çalışmada yakın dönemin siyasi kırılmalarının AK Parti’nin kimliğinde yaptığı etki partinin siyasi söylemleri üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmasının ortaya çıkışında desteğini esirgemeyen, birikimiyle beni yönlendiren danışmanım Yrd. Doç. Dr. Yüksel Nizamoğlu’na teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tez çalışmasına verdikleri tavsiyelerle gelişimine katkıda bulunan Prof. Dr. Muhammet Kösecik ve Prof. Dr. Tevfik Erdem hocalarıma da teşekkür ederim. Tez çalışmasının başından sonuna kadar yanımda olan, sıkıldığım zamanlarda sabırla beni dinleyerek yardımcı olmaya çalışan, hayatın her aşamasında yanımda olmasını dilediğim sevgili eşime ve aileme şükranlarımı sunarım.

ÖZET

Kılıç, Semih. Muhafazakâr Demokratlıktan Muktedir Muhafazakârlığa: AK Parti'nin Siyasi Kimlik Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016.

Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) kurulduğu tarihten kısa bir süre sonra 2002 yılında iktidara geldi. Partinin kadrolarının geçmişinden farklı olarak yeni bir siyasi dil takınması ve bu dili muhafazakâr demokrasi ismiyle topluma sunması ilgili kavramın Türk siyasetine giriş yapmasına sebep olmuştur. Muhafazakâr Demokratlığı bir manifesto veya ideolojiden öte siyasi kimlik gibi gören AK Parti özellikle birinci döneminde bu kimliğe uygun bir doğrultuda siyasetler geliştirmiştir. Muhafazakârlığın toplumun değer ve gelenekleri ile kurulacak bağlantıdaki vasfına ek olarak demokratik normalleşme konusunda atılan adımlar AK Parti'nin muhafazakâr demokrasi duruşunun ifadesi olmuştur. İkinci dönemini birinci dönemine paralel biçimde sürdüren AK Parti için siyasi kimliğinin görünümünde farklılaşma üçüncü dönemde belirginleşmiştir. AK Parti'nin kendini muktedir olarak görmesi ve bunu açıkça ifade etmesi sonucu kimliğinin yeni hali 'muktedir muhafazakârlık' ortaya çıkmıştır. Bu çalışma muhafazakâr demokrasiden muktedir muhafazakârlığa uzanan yolu AK Parti örneği üzerinden anlamaya çalışacaktır. Kuramcıların ileri sürdüğü muhafazakârlığın dünyada ortaya çıkış şekli ve ideolojinin Türk siyasetine uyarlanması çalışmanın arka planını oluşturacaktır. AK Parti'nin muhafazakâr demokrasiyi hem söylem hem de siyasal anlamda ifade edişi de bu kavramsal arka planının bir parçası olacaktır. Çalışma da varılmak istenen nihai nokta bu arka planlar ışığında AK Parti'nin muktedir muhafazakârlığını anlamaktır. Bu çıkarım da AK Parti'nin söylem ve siyasal icraatlarına ek olarak muhalefete karşı geliştirdiği savunusu üzerinden yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Muhafazakârlık, AK Parti, Muhafazakâr Demokrasi, Muktedir Muhafazakârlık

ABSTRACT

Kılıç, Semih. From Conservative Democracy To Competent Conservatism: Example Of AK Party's Political Identity, Master Thesis, Ankara, 2016.

Justice and Development Party (JDP or AK Party) was ruler party after a while its foundation. Party members adopted new political style far from their background and they named this style as conservative democracy. AK Party see conservative democracy as identity beyond ideology or manifest and they made an effort for this identity in first era of their rule. In the AK Party view conservatism has a role about relations between society and politics over customs and worths. Also in democratic way of identity AK Party make an effort democratic normalization in first period. The second era of the AK Party rule this identity had same way however in the third era of the AK Party rule political performance changed prominently. In this period AK Party stated themselves as competent and this statement started competent conservatism profile for AK Party. This thesis will focus on the way between conservative democracy and competent conservatism. Conservatism in the world and Turkey's conservatism will examine with view of political scholars. In addition to this, AK Party's political and discursive statements about conservative democracy will be analysed. These backgrounds will provide a view about AK Party's competent conservatism. This view will be analysed with AK Party's discursive, political performance and defends for contrary criticism.

Keywords: Conservatism, AK Party, Conservative Democracy, Competent Conservatism

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

İDEOLOJİ OLARAK MUHAFAZAKÂRLIK

1.1. MUHAFAZAKÂRLIĞIN KAYNAĞI.....	5
1.2. MUHAFAZAKÂRLIĞIN TEMEL UNSURLARI.....	9
1.2.1. Din ve Kutsal Anlayışı.....	10
1.2.2. Gelenek ve Tarih Algısı.....	13
1.2.3. Hiyerarşi ve Otorite.....	15
1.2.4. Organik Toplum.....	16

2. BÖLÜM

TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞININ GEÇMİŞİ

2.1. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE MUHAFAZAKÂRLIK..	18
2.2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE MUHAFAZAKÂRLIK.....	21
2.2.1. Kurucu Kadronun Reddiyesi: Cumhuriyetçi Muhafazakârlık...	22
2.2.2. İkinci Cumhuriyet ile Gelişen Muhafazakârlığın İstikametleri.	25
2.2.2.1. Liberal Muhafazakârlık.....	25
2.2.2.2. Milliyetçi Muhafazakârlık ve Nurettin Topçu.....	27
2.2.2.3. Muhafazakârlığın Gölgesinde İslamcılık.....	29

3. BÖLÜM

AK PARTİ VE MUHAFAZAKÂR DEMOKRASİ

3.1.	AK PARTİ'NİN KÖKLERİ, ÖNCÜLLERİ.....	33
3.1.1.	İslami Muhafazakârlık ve Milli Görüş Hareketi	34
3.1.2.	Turgut Özal'ın İslami Muhafazakârlığa Katkısı.....	37
3.1.3.	90'lı Yılların Muhafazakârlığı.....	40
3.2.	AK PARTİ'NİN MUHAFAZAKÂR DEMOKRASİSİ	45
3.3.	Muhafazakâr Demokrasinin İmkânları	46
3.3.1.	Siyasal İslama Alternatif Sunma	46
3.3.2.	Merkez Sağın Toparlayıcısı Olma.....	48
3.4.	AK Parti'nin Muhafazakâr Demokrat Gömleği.....	51
3.4.1.	Birinci Dönem; Daha Fazla Demokrasi ve Muhafazakârlığın İnşası	52
3.4.1.1.	Muhafazakâr Demokrasinin Din Anlayışı.....	52
3.4.1.2.	Devlet ve Otorite Yaklaşımı.....	55
3.4.1.3.	Gelenek Vurgusu, Değişim Algısı.....	58
3.4.1.4.	Demokratlaşma Çabası.....	60
3.4.1.5.	İnsan Hakları, Özgürlükler ve AB'ye Uyum.....	61
3.4.1.6.	Asker-Sivil İlişkilerinde Normalleşme Çabası.....	64
3.4.2.	Muhafazakâr Demokrat Zamanlar; 2007-2011 Dönemi	67

4. BÖLÜM

AK PARTİ'NİN MUKTEDİR MUHAFAZAKÂRLIĞI

4.1.	MUKTEDİR MUHAFAZAKÂRLIK.....	73
4.1.1.	Muktedir Muhafazakârlıkta Din	79
4.1.1.1.	Muhafazakâr Kesimin Mağduriyetleri ve AK Parti	79
4.1.1.2.	Değer ve Geleneğin Muhafazası	82

4.1.1.3. AK Parti'nin Medeniyet Tasavvuru	84
4.1.2. Muktedir Muhafazakârlığın Milli İrade Devleti.....	89
4.1.2.1. Hizmetkâr Devlet	90
4.1.2.2. Devletin Korunumu	93
4.1.2.3. Milli İrade ve Demokrasi	96
4.1.3. Muktedir Muhafazakârlığın Otoritesi; Erdoğan'ın Karizmatik Liderliği	100
4.1.3.1. Milletın Adamı Figürü Olarak Erdoğan	102
4.1.3.2. Dünya Lideri Olarak Erdoğan	106
SONUÇ	111
KAYNAKÇA	117

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
BBP	: Büyük Birlik Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DSP	: Demokratik Sol Parti
BM	: Birleşmiş Milletler
DP	: Demokrat Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	: Milli Nizam Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
OHAL	: Olağanüstü Hal
RP	: Refah Partisi
SP	: Saadet Partisi

GİRİŞ

Siyasetin fikirler ve ideolojiler üzerinden yapılması düşünürlerin üzerinde tartıştıkları ve fikir birliğine varamadıkları bir meseledir. Siyasetin geçmişten günümüze işleyişine bakıldığında görülebilecek bu çelişki ve tartışma hali, insanoğlunun düşünce dünyasında doğal olarak siyaseti barındırmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle insan hayatının her alanında siyasetin olması, siyasetin fikirler ve ideolojiler üzerine inşasının toplumda karşılığının olmasını zorlaştırır. Tüm bunlara karşılık, siyaseti ve toplumu yönlendiren insanların kabul etmekten yüksündüğü ideolojilerdir. Çünkü siyasetçiler görüşünü, düşüncesini ortaya koymak, toplumu harekete geçirip peşinden sürüklemek için fikirlerini belli bir kalıbın içerisine oturtma ihtiyacı duyarlar. İdeoloji de bu gerekliliğin neticesinde türemiş ve eleştiriler neticesinde farklı formlar ortaya çıkmıştır. İdeolojilerin çatışması tarihi olaylarla bezenmiş ve günümüze kadar farklı farklı isimlerle adlandırılarak gelmiştir. Ancak ideolojinin siyaset için ifade ettiği mana sınırlıdır. Heywood'un da ifade ettiği gibi; düşünürlere göre siyaset salt iktidar mücadelesinden birazcık fazla bir şeydir (Heywood, 1998: 19). Dolayısıyla siyasilerin konuşmaları, siyasi hamleleri, politika üretmeleri salt olarak ideoloji kalıbı içerisinde düşünülemez. Devrin şartları, iktidarın motivasyonu, iktidara yönelik eleştiriler siyasilerin pratikte ideolojinin sınırları dışında veya içinde hareket etmesine neden olabilir. Birçok parametrenin siyasetin pratiğine dâhil olması ile siyasetçiler temsil ettikleri ideolojiden hem daha geniş, hem de daha dar hale gelirler (Nisbet, 1986: 74). Bir siyasetçi ideolojisine ne kadar sadık olursa olsun ideolojisinin çizgisi ile siyasetinin pratiği arasındaki mesafe zaman zaman açılabilir. Robert Nisbet, siyasetin pratiği ile ideoloji arasındaki sadakati sorgularken muhafazakâr Britanyalı politikacı Disraeli'nin şu sözlerine vurgu yapar; *“Bir devlet adamı esas olarak pratik bir karakterdir. Göreve çağırıldığında, şu ya da bu konu hakkında kendi düşüncesinin ne olduğunu araştırmayacaktır. Sadece gerekli ve faydalı olanı ve uygulanabilirliği en uygun adımı tespit edecektir.”* (1986: 77). Bir siyasetçinin pratikte ideoloji

sınırlamasına bağımlı kalmadığının özeti olan bu sözler, ideolojinin gerekliliği tartışmasına da esas teşkil edebilir. Fakat ideolojiye dair yapılan tartışmaların varlığı dahi ideolojinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Siyaset hayatın her anında yer alan bir gerçek olsa dahi fikir ve kalıplar olmadan yürütülemeyeceği de bir başka gerçektir. İdeolojinin varlığı da bu nedenle anlam kazanmaktadır.

Tartışmalar ile anlam kazanan ideolojiler, Türk topraklarına yaptığı girişten sonra siyasetin yapılışına da anlam kazandırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nu ayakta tutmak için çare aranırken farklı isim ve uyarlamalar ile toplumu mobilize etmeye çalışan fikir adamlarının tutunduğu dal olan bu fikir akımları, Cumhuriyet dönemi ile birlikte tartışma sahasını genişleterek varlığını sürdürmüştür. Önlerine farklı yol güzergâhları ile farklı hedefler koyan bu ideolojiler kimi zaman İslamcılık, kimi zaman milliyetçilik, bazen sosyalizm bazen de muhafazakârlık formları ile arz-ı endam etmişlerdir. Bu tez çalışmasında tartışılacak konuya da esas teşkil edecek olan bu formların en netamelilerinden biri olan muhafazakârlıktır. İdeoloji olup olmadığına dair tartışmalar mevcut olan muhafazakârlık, dünya üzerinde varlığını Fransız Devrimine borçludur. Osmanlı topraklarına da bu dönemde giriş yapmış olsa da çalışmanın detaylarında izah edilecek şekliyle gerçek manasını Cumhuriyet döneminde bulacaktır.

Zaman içerisinde farklı şekiller, farklı yol istikametleri ile Türk siyasetine eşlik eden Muhafazakârlığın günümüz Türk siyasetinde iktidar tarafından ele alınış ve uygulanış şekli de muhafazakârlığın geldiği noktayı anlamaya yardımcı olacaktır. 2002 yılında iktidara geldiğinde gelmiş olduğu gelenekten farklı politikalar izleyeceğini iddia eden Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)'nin siyasi kadrosu, bu iddiasını ispat etmek için yeni bir ideoloji modeli benimsemiştir. Kendilerine 'muhafazakâr demokrat' demeyi uygun bulan partinin siyasi kadrosu, muhafazakârlığa dair farklı nüanslar iddia ediyorlardı. Muhafazakâr Demokrasi olarak nitelendirilen bu siyaset, ideolojiden daha çok kimlik olarak ortaya sürülmüştür.

İlgili kimliğin zaman içerisinde AK Parti'nin iktidarını ifade etmesiyle geldiği nokta bu tezin çıkışın sorusunu içermektedir. Araştırmanın sorusu; '2011 sonrası AK Parti'nin siyasi kimliğinin biçimlenmesinin ne şekilde ifade edilmelidir?' şeklindedir. Burada 2011'in kırılma noktası olarak sunulmasında bir ön kabulün varlığı söz

konusudur. Buna göre tezin içerisinde de yer verileceği gibi partinin kurucu lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın 2011 yılında seçimlerin öncesinde kendisine sorulan “*AK Parti hükümet oldu ama muktedir oldu mu?*” sorusuna verdiği “*AK Parti hükümet oldu, iktidar da oldu. Birçok yapılan bizim aslında muktedir oluşumuzun ifadesidir*” (akparti.org, 2011a) cevabı, 2011 sonrası için değerlendirilen siyasi kimliğin çıkış noktasıdır. Erdoğan'ın ifadesine dayanarak tez çalışmasının ön kabulü AK Parti'nin 2011 sonrasında siyasal kimliğinde değişime uğradığıdır. Ayrıca aynı ifadeye dayanarak söylenebilecek olan muktedir olmanın kimlik şekillenmesi üzerinde etki sahibi olduğudur. Bu hipotezden hareketle tez çalışmasının amacı AK Parti'nin muktedirliği ile biçimlenen muhafazakârlığını analiz etmektir. Tezin amacı içerisinde muhafazakâr demokrat kimliğe dair ilkelerin muktedirlik ile uğradığı değişim ve muktedir muhafazakârlığın sahip olduğu ilkeler de bulunmaktadır. Bu analiz gerçekleştirilirken başvurulacak yöntem AK Parti kimliği hakkında ortaya konmuş makaleler, kitaplar ve raporlar gibi literatürün taranması ile partililerin güncel gazete ve dergilerde yer alan, kimlik hakkında fikir veren söylemlerini değerlendirmek olacaktır.

Birinci bölümde çalışmaya esas teşkil eden ‘muhafazakârlık’ ideolojisi ele alınacaktır. Muhafazakârlığın doğuşu, gelişme şekli bu tez çalışmasının çok dar bir alanını teşkil etmektedir. Çünkü muhafazakârlığın salt bir duruşa sahip olmaması, giriş yaptığı coğrafyanın fikri dünyasına göre şekillenmesi evrenselden daha çok yerele eğilmeyi gerektirmektedir. Bu noktayı da gözden kaçırmamak koşuluyla muhafazakârlığın kaynakları, dogmaları, dogmalarından ortaya çıkan siyasi yönelimler bu bölümde anlatılmaya çalışılacaktır. Bu bölümde ileri sürülen bilgiler Türk muhafazakârlığının gelişimine dair fikir edinmeyi amaçlamaktadır.

İkinci bölümde ise muhafazakârlığın Türk siyaseti serüveni gözden geçirilecektir. Osmanlı İmparatorluğu'na dayanan bu serüven, günümüze kadar birçok değişime, farklı yol izlerine sahiptir. Buna göre ideolojilerin serüveni Osmanlı İmparatorluğu'nu dağılmaktan kurtarmak isteyen aydınların ideoloji temelli fikir üretimleri sonucu başlamış olup Cumhuriyet dönemi ile farklı formlara bürünmüştür. Muhafazakârlık bu dönemlerde şanlı geçmişe duyulan öykünmenin ideolojisi olarak sahne almıştır ki bu durum Cumhuriyet'in kurucu ideolojisi karşısında yeni bir anlayış türetmenin de gereğidir. Devamında ise muhafazakârlık Avrupa'dan devrolan

haliyle sınırlı kalmamış, Türk siyasetinin özgünlüğü ile de şekillenmiştir. Bu özgünlük muhafazakârlığın sadece bir ideoloji olarak değil bir kimlik olarak değerlendirilmesine de sebep olmuştur. Bu bölümün de aslen ele alacağı bu özgünlük olacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümü AK Parti'nin muhafazakâr demokrat kimlik iddiasını ortaya koyacaktır. Bu kimliğin sağladığı imkânlar Türk muhafazakârlığının geçmişi ve AK Parti'nin siyasi kökleri ile değerlendirilecektir. AK Parti'nin Türk siyasetinin tablosuna ve kendi siyasi geçmişine dayanarak neden yeni bir kimliğe ihtiyaç duyduğu, kimliğin ortaya çıkardıkları ile beraber ortaya konmaya çalışılacaktır. Bununla beraber muhafazakâr demokrat kimliğin AK Parti tarafından topluma sunulduğu ve bu kimlik doğrultusundaki siyaseti iktidarının dönemselliği ile izah edilecektir. AK Parti'nin muhafazakâr demokrat kimlik hakkında söyledikleri muktedir muhafazakârlığı hakkında ipuçları edinmeyi sağlayacaktır.

Çalışmanın dördüncü bölümü 2011 sonrasındaki AK Parti'nin vardığı siyasi kimliği tanımlama çabasına girişecektir. 2011 seçimleri ile beraber iktidarında üçüncü dönemi başlatan AK Parti'nin kendini muktedir olarak ifade edişinin kimliğe yansımaları ve ortaya çıkan kimliğin biçimi bu bölümün konusudur. Muktedir muhafazakârlık adıyla nitelenen bu kimlik sahip dinamiklerle birlikte partinin siyasi söylemleri, kanuni düzenlemeleri ve muhalif hareketlere karşılık refleksleri üzerinden anlaşılmaya çalışılacaktır. Çalışma hakkında varılmak istenen nokta muhafazakâr demokrasinin ne olduğu ve AK Parti örneği üzerinden dönüştüğü muktedir muhafazakârlığın ne ifade ettiğidir. Parti dokümanları, söylemler, röportajlar, muhafazakâr demokrasi ve 2011 sonrasındaki siyasi tablo hakkında yazılmış kitap, dergi ve makalelerin taranması neticesinde bu iki kimliğin AK Parti özelinde incelenmesi gereği ortaya çıkmıştır. Muhafazakâr demokrasiden muktedir muhafazakârlığa uzanan bu yol AK Parti'nin siyasi hayatının kendisidir.

1. BÖLÜM

İDEOLOJİ OLARAK MUHAFAZAKÂRLIK

Muhafaza etmek kökünden türeyen muhafazakârlığın yanına en çok yakışan kelime düzen olacaktır. Muhafazakârlık, geçmişte denenmiş olan düzeni korumayı ve ona göre kendini şekillendirmeyi esas almaktadır. Temelde mevcudu korumak olarak açıklanabilecek olan bu fikri sadece basit manada iktidarı koruma içgüdüğü ile sınırlamak fikri gelişimi sonucu siyasete kattıklarını gözden kaçırmaya sebep olacaktır. Bu durumu gözden kaçırmadan bakıldığında muhafazakârlık kendisini ideoloji olarak Fransız İhtilali'nde bulmuştur. Muhafazakârlık bir ideoloji olarak nitelendirilmeden evvel hakkında ortaya konan fikirlere rağmen esasında ilk olarak Fransız ihtilalinin getirdiği siyasi, toplumsal ve ekonomik alandaki değişime yönelik bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra ideoloji Edmund Burke'ün *Reflections on the Revolution in France (Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler)* eserinde söyleme bürünmüştür. Burke'ün Fransız Devrimi'ne dair düşüncelerini içeren bu eseri muhafazakârlığın tüm genel unsurlarını içinde barındırmaktadır (Güler, 2013: 140). Ancak muhafazakârlık Burke'ün çizdiği tablo ile sınırlı kalmamış, esas öğeleri korunarak farklı coğrafyalarda farklı özelliklerle birlikte yayılımını sürdürmüştür. Çalışmanın bu kısmı muhafazakârlığın ortaya çıkışını ve evrimini anlattıktan sonra muhafazakârlığın sahip olduğu kırmızı çizgilere odaklanacaktır.

1.1. MUHAFAZAKÂRLIĞIN KAYNAĞI

Muhafazakârlık çıkış noktası ve kaynağı bilinen, ancak ne olduğu düşünürler tarafından sürekli tartışılan bir ideolojidir. Temelde Fransız İhtilali'nden sonra ortaya çıkan fikirlere, modernliğin değer ve kurumlarına tepki gösterip, feodal dönemin yapılanmasını savunan bir ideoloji olduğu ileri sürülmektedir (Safı, 2005: 31). Savunduğu temel fikirlere karşılık muhafazakârlığın basit bir pragmatizm veya oportünizm örneği olmadığı, insana ve topluma yönelik bir dizi siyasi inanca

dayandığı da ortaya konmaktadır (Yılmaz, 2003: 94). Burada muhafazakârlığın birbiri ile sebep sonuç ilişkisine sahip iki niteliği, hakkındaki değerlendirmelerin belirli kalıba oturtulamamasına neden olmaktadır. Bunlardan birincisi Heywood'un dile getirdiği muhafazakârlığın diğer ideolojilere nazaran mütevaziliğinin yanında, esnek, kendini toparlayabilen bir yapıya sahip olmasıdır (2013: 84). Diğer bir nitelik ise ilkiyle de ilişkilendirilebilecek olan “her ülkede o yerelliğin farklı kültürel yönlerine vurgu yapan, güncel siyasetin içerisinde farklı konumlanışlar sergileyebilen, farklı gelenek ve kültürel özellikleri muhafaza edebilmesidir” (Güler, 2013 : 140). Bu iki niteliğine dayanarak muhafazakârlık hem dünyada farklı siyasi coğrafyalarda kimi zaman siyasi düşünce olarak kimi zaman da siyasi duruş olarak ortaya çıkmıştır. Muhafazakârlığın Fransız İhtilali ile başlayan fikri gelişimi İngiltere ile yoğunlaşmış, Almanya’da farklı felsefi özellikler kazanmış ve tüm bunların etkisiyle Osmanlı’ya yerel şartlara uyum sağlayabilecek şekilde giriş yapmıştır. Bu çalışmada muhafazakârlığın edindikleri bahsedilen güzergahlar üzerinden anlatılacak ve Osmanlı’ya devrolunmuş muhafazakârlık anlaşılmaya çalışılacaktır.

Muhafazakârlık çıkış noktası itibariyle topluma en çok yararı sağlayan eski, toplumun bir bütün olarak işleyişini kolaylaştıran ve temelinde dinin iyilik ve zenginliğinin yattığı düzeninin korunması refleksleri ile var olmuştur (Burke, 1982 : 150). Ortaya çıktığı şartlar dolayısıyla Fransa’daki muhafazakârlık, fikri temellerini oturtmadan, pratik ve siyasi olarak şekillenmiştir. Devrimin hızlı değişikliği muhafazakârlığın pratikliğinde önemli rol oynamıştır. Devrimin sebep olduğu hızlı değişim muhafazakârlara göre düzenin ve kurumların altını oymuş, siyasi istikrarın kaybına yol açmıştır (Yılmaz, 2001: 97). Fransız muhafazakârlığı bu refleksler üzerine şekillenmiştir. Devrimin gelenekleri, monarşi rejimini, kiliseyi karşısına almasına Fransız muhafazakârlığı bunları koruyan, yeniliği reddeden bir yaklaşıma sahip olmuştur (Safi, 2005: 44-45). Bu bakış Burke’te ihtilalin meşruiyetinin sorgulanması ve eski düzenin yüceltilmesi şeklinde ortaya çıkar (1982: 145). Bu düşünce muhafazakârlığın eski öykünmesine dair en gerçekçi ispattır. Dolayısıyla, Fransa’daki siyasi reaksiyon muhafazakârlığa, ‘gelenek’ ve ‘kutsala saygı’ gibi en temel olguları kazandırmıştır. Burke fikirleri ile Fransız muhafazakârlığını şekillendirmesine karşın kendi siyasi coğrafyasını daha çok etkilemiş ve muhafazakârlık 19. Yüzyılda İngiltere siyasetinde etkinlik kazanmıştır (Güler, 2013:

121). Fransız düşünürlerin gelenek ve kutsallar üzerine kurgulayıp, ihtilale karşı yeni bir format sunduğu bu ideolojide, gerçek gelişimini İngiltere'deki düşünürler ile kazanmıştır.

Bu noktada, siyasi reaksiyon neticesinde şekillenen siyasi muhafazakârlığa karşın, ideolojinin felsefi temellerini meydana getiren Anglosakson tipi muhafazakârlığa değinmekte fayda vardır. İngiltere'nin köklü demokrasi geçmişi muhafazakârlığın insana ve topluma yönelik siyasi inancı geliştiren yönünü ortaya çıkarmıştır. Anglosakson muhafazakârlık siyasetle ilgili çizgiler çizerken insan unsurunu göz önünde bulundurmaktadır. Örneğin Burke geçmişten devralınmış olanın önemini vurgularken İngiliz halkının geçmişine verdiği değeri şu ifadelerle vurgular;

Yenilikçi bir ruh genellikle bencil bir tabiatın ve kapalı bir bakış açısının ürünüdür. Geçmiş hatırlayıp atalarını düşünmeyen insanlar, gelecek nesilleri heyecanla beklemez. Bunun yanında İngiltere halkı ilerleme ilkesini hariç tutmadan veraset düşüncesinin muhafazakârlık ve devretme ilkelerini beraberinde getirdiğini gayet iyi bilir. (1982: 140)

İngiltere'nin demokrasi geleneği, anayasa vurgusu ve modernleşmesinin merkezinde yer alan Liberalizm insan merkezli muhafazakârlık görüşünde etkilidir. Burke mevcut demokrasi geleneğini bir miras olarak görür ve geleceğe taşınmasının vazife olduğunu ileri sürerek şöyle söyler;

Magna Carta'dan Haklar Beyannamesi'ne tüm beyanları incelediğinizde, anayasamızın bir örnek siyasetinin özgürlüklerimizi, daha genel ve öncelikli haklara atıfta bulunmaksızın, sadece bu krallığın insanlarına özgü bir aynı hakmışçasına, atalarımızdan bizlere kalan ve gelecek nesillere aktaracağımız bir miras olarak iddia ve teyit ettiğini fark edeceksiniz. Bu sayede, anayasamız bölümleri arasındaki farklılıklara rağmen bütünlüğünü koruyabilmektedir. Mirasa ve kalıtıma dayalı bir krallığımız, soylu sınıfımız, Avam Kamaramız, yıllar önce yaşamış atalarından miras yoluyla ayrıcalıklara, imtiyazlara ve özgürlüklere kavuşan insanlarımız var. (1982: 120)

Geçmişin düzeninin korunarak geleceğe taşınması ve toplumun buna uymasını beklemek esasen muhafazakârlığın temelini teşkil etmiştir. Gelenek ve gelecek arasında kurulan bu bağ salt olarak insana değer vermek olarak görülmemelidir. Kimi siyaset bilimciler tarafından İngilizlerin demokrasi, liberalizm, monarşi ve muhafazakârlığı bir arada tutarak muhafazakârlığa pragmatizmi hediye etmiş olması bu düşünceyi desteklemektedir (Safi, 2005: 49). Pragmatizmin varlığı geleneğin köhneleşmesini de engellemiştir. Muhafazakârlığın İngiliz düşünür ve

siyasetçilerin etkisiyle kazandığı pragmatizm geleneğın savunusuna karşın evrimci bir diğeri tabirle tedrici değişimi mümkün kılmaktadır. Bu istikamette Anglosakson dünyadaki değişimlerin ‘saf akıl ekseninde olmaması’ dolayısıyla, ‘değişim’ ve ‘gelenek’ birbirinden kopuk olarak algılanmamıştır (Çaha, 2004b: 17). Değişimi geleneğın ve sürekliliğın bir parçası olarak yorumlayan İngiliz muhafazakârlığı, diğeri düşünürlerin ortaya attığı muhafazakârlığın keskin yönlerini yumuşatmaktaydı. Fakat Fransız İhtilaline yönelik siyasi bir reaksiyon olarak gelişen Fransız muhafazakârlığı ve devamında ortaya çıkan Alman muhafazakârlığında, ideolojinin gerçek hali tecessüm etmiştir.

Muhafazakârlığın kaynaklarını ve anlayışının Alman düşünürlere uzanması ideolojiye felsefi derinlik kazandırmıştır. Özellikle Hegel’in devlet ve otorite hakkındaki yorumları bu duruma örnektir. Hegel, devleti toplumsal hayatın tüm alanlarının merkezi haline getirmekle, otorite ve hiyerarşi eksenli bir muhafazakâr düşüncenin temelini atmıştır (Çaha, 2004b: 18). Bu noktadan hareketle, Hegel muhafazakârlığa, bir merkez ve kontrol mekanizması kazandırmıştır. Devlete yüklenen anlam, modern muhafazakârlığın temel unsurlarından birinin otorite olmasına neden olmuştur. Ayrıca Alman muhafazakârlığının devlet ve otoriteye soyut eklemeleri dışında kavramsal katkıları da mevcuttur. Kültürel karamsarlık (Kulturpessimismus) ve Kendine Özgü Yol (Sonderweg) kavramları Alman muhafazakârlığının ürünüdür. Kültürel karamsarlık modern burjuva kültürünün kabul edilmesi ve çöküşün kurumlaştırıldığını düşünmeyi ifade eder. Kendine özgü yol ise modern burjuvayı kabullenmiş toplumun kendini yeniden kurmasını öngörmektedir (Safi, 2005: 46). Esasında Alman muhafazakârlığının devlet ve otoriteye atfettiği önem ve dönemin etkisiyle yaşanan karamsarlık geçmişe öykünmenin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Almanların 20. Yüzyılda dünyayı savaşa götüren bu öykünmesi muhafazakâr düşünüşün öncüllüğü ile gerçekleşmektedir. Geçmişe duyulan özlem toplumun otorite ve devlete verdiği önemi arttırmış ve vazifesini tespit etmeyi (kültürel karamsarlık-kendine özgü yol) sağlamıştır.

Muhafazakâr ideoloji, felsefi temellerini yüklendiği Kıta Avrupa’sında evrensel çizgilerini edinmiştir. Her ne kadar, evrensel çizgiler edinmiş olsa da muhafazakâr ideoloji, farklı coğrafyalarda farklı sistemler, farklı gelenekler ve farklı kutsallar ile esnek bir hal kazanmıştır. 20. yüzyıl öncesinde mezkûr ülkelerde beliren;

liberalizme meyil, gelenek, din, hiyerarşik düzen gibi kavramlar kilometre taşı olarak modern muhafazakârlığın temel unsurlarına yön vermişlerdir.

1.2. MUHAFAZAKÂRLIĞIN TEMEL UNSURLARI

Bir önceki bölümde Muhafazakârlığın ortaya çıkışına ve farklı ülkelerde etki alanı oluşturdukça gelişim göstermesine değinildi. Çalışmanın bu kısmında ise muhafazakârlığın gösterdiği gelişim neticesinde ortaya çıkan temel unsurlarına odaklanmaya çalışacaktır. Muhafazakârlık için, farklı savunucuları tarafından, farklı kaynaklarda birden fazla temel unsura rastlamak mümkündür. Daha önce de vurgulandığı gibi muhafazakârlığın kolay adapte edilebilen yapısı bu kırmızı çizgilerinin net olmamasına sebep olmaktadır. Bu noktadan hareketle muhafazakârlık hakkında farklı kuramcılar tarafından sayıları değişen unsurlar ileri sürülmüştür. Amerikan kuramcı Russell Kirk muhafazakârlığa dair on prensip ileriye sürmüştür. Bunlar;

Muhafazakârlığın süreklilik arz eden bir ahlaki düzene inanması, geleneğe, teamüllere ve devamlılığa inanması, alışkanlıkları devam ettirme prensibi, devlet adamlarının ihtiyat prensibine sahip olması, radikal düzenlerin dar kalıplarına karşılık çeşitlilik prensibi, insan doğasının vahim kusurlara sahip olduğu gerçeği, özgürlük ve mülkiyet arasındaki ilişki ve mülkiyet sahipsiz kaldığında ona devletin sahip çıkması, güçlü bir topluluk ruhuyla gönüllü bir toplum ortaya konması, iktidarın ve insan hırslarının sınırlandırılması ve süreklilik ve değişim üzerinde uzlaşa sağlanması. (1993: 145)

Bu tablo muhafazakâr ideolojinin ilk temsilcilerinden Edmund Burke'de ise daha basit ve farklıdır. Dönemsel olarak öngörülebilecek bu farklılık temel unsurlara dair şöyle bir sıralama yapmaktadır;

1. Dinin Önemi,
2. Reform adına kişilere haksızlık yapılması tehlikesi,
3. Rütbe ve görev ayrımlarının gerçekliği ve arzu edirliliği,
4. Özel mülkiyetin dokunulmazlığı,
5. Toplumun bir mekanizmadan ziyade bir organizma olduğu görüşü,
6. Geçmişle kurulan sürekliliğin değeri. (Cecil, 1912: 48)

Burke ve Russell'in değerlendirmeleri benzerlikler taşısa da muhafazakârlığın gelişen ve coğrafyasına göre önemi değişen unsurları olduğu fikrini uyandırmaktadır.

Bu nedenle bir düşünürün sıralamasını salt olarak ele almak doğru olmayacaktır. Bu çalışmada da Russell ve Burke'ün temel unsurlara dair fikirleri ışığında, Türk siyasetinde rol oynayan temel unsurlar açıklanacaktır. Türk siyasetindeki etkisi ilgili bölümde ele alınacak olan ve Russell'ın ahlaki düzen üzerinden Burke'ün ise direkt olarak vurguladığı 'dinin önemi', 'Din ve Kutsal Anlayışı' başlığında analiz edilecektir. Her iki düşünürün de altını çizdiği gelenek vurgusu 'Gelenek ve Tarih Algısı' başlığında anlatılırken, devlet ve iktidara dair görüşler 'Hiyerarşi ve Otorite' ile değerlendirilecektir. Son olarak 'Organik Toplum' başlığı ile toplum-birey ilişkilerini içerisine muhafazakârlık için önemli kurumları da dahil ederek açıklanacaktır.

1.2.1. Din ve Kutsal Anlayışı

Muhafazakârlık ideolojisi en başından beri din müessesesi ile güçlü bir irtibata sahiptir. Yayıldığı alanlarda, inanış şekline bakmadan din bir kurum olarak muhafazakâr düşüncenin en önemli parçası olmuştur. İnanç biçimine, sembollerin farklılığına odaklanmadan muhafazakârlığın dine yakın duruşu, ideolojiyi savunanların bir dayanak noktası ihtiyacı duyduklarını ve bunu da din ile sağladıklarını ortaya koymaktadır.

Dinin muhafazakârlıkta önemli bir yer edinmesine iki olgu arasındaki karşılıklı fayda neden olmaktadır. Buradaki karşılıklı faydaya atfedilen mesele ise muhafazakâr siyasetin yürütüldüğü partilerin geleneği koruma içgüdüsüne sahip olması ve bu korumayı ise belirli kurallar içerisinde geleneklerine sıkı bağlı olan din olgusu ile gerçekleştirmesidir. Muhafazakârlığın ilk ortaya çıktığı dönemde de, iki olgu arasındaki yakınlık muhafazakâr siyasetçilerin kilise ile bağ kurmasına sebep olmaktadır. Bunun yanında "Britanya'da Disraeli, Almanya'da Bismarck gibi muhafazakâr siyasiler kilise ile işbirliği yaparak alt orta sınıflara ve proletaryanın bazı kesimlerine ulaşarak kitle partileri kurmayı amaçlamışlardır" (Zürcher, 2013: 41). Siyasilerin dine ve dini kurumlara yaklaşımı üzerinden dini sadece değerler manzumesi olarak görmediklerini esasen dinin kurumsal yönüyle ilgilendikleri çıkarımında da bulunabiliriz. Böyle bir çıkarımda bulunmaya Robert Nisbet'in

Edmund Burke hakkındaki değerlendirmesi bir delil niteliği taşımaktadır. Nisbet'e göre; "*Annesinin Katolik olmasına ve Britanya'da Katoliklerin kötü durumuna rağmen Burke'e göre kurumsallaşmış din Anglikan inancı idi*" (2007: 130). Muhafazakârların dine kurumsal mana yükleyerek işlevsel bir yaklaşım sergilemeleri, dinin aslını korumak yerine işlevsellik sağlayan kısmını muhafaza edip geliştirmelerine sebebiyet vermek amacıyla. Dolayısıyla muhafazakârların dine faydacı bir anlayışla yaklaşımları dinin gelişimi için önüne bir engel olarak belirmektedir (Ardoğan 2007: 4). Muhafazakârlık ile din arasındaki etkileşime salt bir pragmatizm birlikteliği gibi bakmak yerine bu düşüncenin motivasyonlarına değinmekte yararlı olacaktır. Zira muhafazakârlık ile din arasında gelişen bu ilişkide muhafazakârların elbette ki önemli gerekçeleri bulunmaktadır.

Muhafazakârlığın toplum üzerindeki toparlayıcı etkiye sahip olma isteğinde toplumun molekülü insanın doğası etkilidir. İnsanın doğası itibariyle ahlaki eksikliği, kurallara karşı kayıtsızlığı, kendi hazlarını tatmin etme çabası toplumun ahlaki bir sistemle düzenlenmesini elzem kılmaktadır aksi takdirde toplum kötü bir toplum olacaktır (Kirk, 1993: 79). Bu düşünce insanı ahlaken eksik düşünür ve din gibi ahlaki kalıplar içerisinde insanın düzene uymasını bekler. Buna ek olarak bir başka düşünce ise insanın acziyeti üzerinden kurgulanmaktadır. Bu düşüncenin ifade ettiğine göre;

Bu mantıksal çizgiyi kısaca özetleyecek olursak, insan sınırlı bir varlıktır, akıl ve bilgi kapasitesi de buna bağlı olarak sınırlıdır; tek başına aciz kalabilen bireysel insan, ancak onu içine alan ve kucaklayan kurum ve değerlerle anlam kazanır ve güçlü olabilir; bizler, tek başına bir insanın bilinçli tasarımının ürünü olmayan aile, din, gelenek gibi değerlerin anlamını, önemini ve gerekliliğini tam olarak bilemeyiz; değer verilmeyi ve muhafaza edilmeyi hak eden bu kurum ve değerlerde içkin olan bilgeliği göz ardı ederek onları siyasi faaliyetin nesnesi durumuna getirmek, öngörülemeyen kötü sonuçlar doğurabilir ve dolayısıyla siyaset sınırlı ve mütevazı bir etkinlik alanı olarak tesis edilmelidir. (Özipek, 2004: 6)

İnsanın acizliğinin ve doğası gereği ahlaki yoksunluğunun kurumlarla giderileceği düşüncesi muhafazakârlığın din konusundaki en önemli motivasyonudur. Dinin geçmişten gelen kurallar düzenine sahip olması muhafazakârlığın hem düzen hem de gelenek vurgusunu karşılamaktadır.

Dinin muhafazakârlık için işlevsel bir anlama sahip olmasında dine dair sembollerin ve inanç şekillerinin toplumu bir arada tutması da önemli bir yere sahiptir. Yukarıda Bismarck ve Disraeli üzerinden verilen örneklerde de görüleceği gibi muhafazakâr siyasetçiler dinin birleştirici gücünden yararlanmaktadır. Bu birleştirici güç, kimi zaman kilise üzerinden gerçekleştirilebilirken, kimi zaman da toplumun bamteli haline gelen kutsallarda olabilmektedir. Türk muhafazakârlığının geçmişinde daha detaylı değinilecek olan erken cumhuriyetin meydana getirdiği sistem buna örnek olarak gösterilebilir. Cumhuriyetin kurucu kadrosunun din karşısında akıl ve bilimi öne sürmesi ve geleneğe karşı bir devrim oluşturma çabası, muhafazakârlıktan çok uzak bir görüntü sunmaktadır. Fakat aynı kadronun ‘Türklük’ kimliğine ve Atatürkçülüğe (sonraki zamanlarda bu kavramlar Kemalizm ile birleştirilmiştir) yükledikleri kutsallık ve bu kutsallığa karşı sergiledikleri statükocu tavır Cumhuriyetin kurucu ideolojisinin muhafazakâr bir yaklaşım uyandırmasına sebep olmaktadır.

Erken cumhuriyet döneminden bağımsız olarak düşünüldüğünde Türk muhafazakârlığının meydana getirdiği değerleri işlevsel bir kullanım için kutsadığı ve meydana getirdiği kutsallar üzerinden siyaset yaptığına dair yorum yapmak da mümkündür. Çünkü muhafazakâr siyasetçiler, din gibi toplumsal birlikteliği kolayca sağlayan bir kurum hususunda gayet pragmatisttir. Sahip olunan pragmatizmi Burke’ün ifadelerinden çıkarmak mümkündür; *“Vatandaşlar için devletle ve onların devlete olan görevleriyle irtibatlı bir din, insanların itaat koşullarının özel duygularla sınırlandığı toplumlardakinden daha gereklidir”* (Nisbet, 2007: 133). Muhafazakâr devlete saygılı bir din kurumu öngören Burke, din kurumunun devlet karşısında sınırlı bir hareket alanına sahip olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir; *“Yerleşik bir kilise, yerleşik bir monarşi, yerleşik bir aristokrasi ve yerleşik bir demokrasiyi muhafaza etmeye azimliyiz; her birini var olduğu derecede; daha büyük değil”* (Nisbet, 2007: 133). Devleti kutsayarak, diğer unsurlarını onun hizmetine sunan muhafazakâr ideoloji, bu anlayışını dini sosyal bir yapı olarak ve sınırlarını çizerek gerçekleştirmektedir.

Özetle, muhafazakârlık için din, sahip olunan ‘geleneğe bağlılık’ ortak söyleminden yola çıkılarak önemli bir temel unsurdur. Fakat dinin kurumsallığı ve değerlerin kutsiyeti muhafazakâr devlet karşısında, devletin belirlediği sınırlara

sahiptir. Toplumu bir arada tutması gereken dini ve kutsal değerler, devletten rol çalamaz. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde değinilecek olan muhafazakâr siyasetin içinde dinin yeri hususu, rol meselesinden dolayı iki kavramın çatışmasına yol açmaktadır. Ancak dini ve kutsal değerler, daima muhafazakârlığın istediği gibi sadece temel bir unsur olarak siyasete yoldaşlık edecektir.

1.2.2. Gelenek ve Tarih Algısı

Muhafazakârlıkta gelenek vurgusu tüm unsurlara yön veren merkezi bir konumdadır. Toplumun vasfı, din ve aile kurumunun işlevi ve devletin üstlendiği vazife gelenek üzerinden izah edilmektedir. Burke bölümün ana başlığının altında izah edilen veraset düşüncesine ek olarak;

Bu veraset seçiminde, ülkemizdeki anayasayı en kıymetli milli değerlerimizle bir tutarak, temel kanunları aile bağlarımızdan biri gibi görerek, karşılıklı olarak yapılan iyilikleri, devletimizi, kalplerimizi, kabirlerimizi ve adaklarımızı birbirinden ayırmadan kutsal sayarak, yönetim biçimimizi kan bağı ile ilişkilendirmiş bulunuyoruz. (1982: 178)

ifadelerini kullanması geleneğin sahip olduğu merkeziliğe en önemli örnektir. Dolayısıyla gelenek ile tarih olgusu arasında da işlevsel bir birliktelik söz konusudur. Muhafazakârlık tarihsel tecrübeyi bir bilgelik birikimi olarak gösterir ve bu birikimin korunumu ve geleceğe taşınması için çaba gösterir (Ardoğan, 2007: 6). Basit iki cümle ile açıklanabilen muhafazakârlığın gelenek ve tarih algısına yaklaşımı derinleştirildiğinde; tarihe bakışı ve meydana getirdiği geleneği yorumlaması iki ayrı kısımda incelenebilir.

Muhafazakârlığın tarihe bakışı basit bir hikâye anlatımından ötedir. Muhafazakâr anlayış tarihi, geçmiş toplumsal yapıların süreklilikleri içinde açıklamaya çalışır. Geçmişin sürekliliğinden beslenen bu tarih metodunu, Nisbet; *“Şimdiyi şimdinin altında yatan her şeyi ortaya çıkaracak şekilde araştırmak”* olarak açıklar (2007: 77). Tarihin hikâye anlatmanın ötesinde, geçmişin tecrübelerini somut olarak sunması meşruiyet tesisi olarak yorumlanabilir. Aşağıda açıklanacak olan geleneğin muhafazakârlığın toplumda karşılık bulmasına katkısında daha net anlaşılabilir bu durum, geçmişin getirdiklerinden faydalanma amacı gütmektedir. Tarih, toplumlar için bir kimlik ifadesidir (Heywood, 2013: 86) ve muhafazakârlık

için bu kimlik beyanı siyaseten bir değer etrafında birleşme anlamı taşır. Dolayısıyla, tarih toplumsal kimliklerin günümüze ve korunması ile de geleceğe taşınmasını sağlar. Burke'ün toplumu yaşayanlar, ölümler ve doğacak olanlar olarak sınıflandırması (1982: 181) ve Nisbet'in tarih felsefesinin esas duruşunu; “geçmişten bugüne nerede olduğumuzu bilmeden şu anda nerede olduğumuzu ve nereye gittiğimizi bilemeyeceğimiz” yorumunda bulunması, tarihin bugüne ve geleceğe dair çıkarımlar için kullanıldığını ispatlamaktadır (2007: 77). Özetle, muhafazakârlığın tarih metodolojisi ve felsefesi, adeta geleneğin güçlendirilmesi için yapılmış bir yatırım gibidir.

Muhafazakârlığın dogması olarak görülebilecek olan ‘geleneğe bağlılık’ basit bir değişim karşıtlığı olarak değerlendirilemez. Muhafazakâr düşünce gereken yerde değişimden faydalanmalıdır. Çünkü Burke’e göre; kendisine gerekli olan değişimden yararlanmayan sistemin korunması da mümkün değildir (1982: 180). Buna karşılık gelenek, tarihin getirdiklerini topluma anlatmak ve toplumun sahip olduğu değerlerin üzerinden mobilizasyonunu sağlamak gibi temel bir gayeye bağlıdır. Muhafazakârlıkta tarih metodolojisi ile geçmişin bilgeliği birikimi anlatılır. Geçmişten gelen birikim ve tecrübe ise sistemin meşruiyetini ve sürekliliğin haklılığını ispatlar. Değişim konusunda paragrafın başında belirtilen esnekliği gösteren muhafazakâr siyaset, aynı esnekliği seçimci davranma yoluyla ‘gelenek’ konusunda da gösterir. Buna göre muhafazakârlar için faydalı gelenek; ‘geçmişten gelmeli ve kendi içinde de çekici olmalıydı’ (Nisbet, 2007: 80). Geçmişin birikimi, çekicilik ve toplumsal birliktelik de sağlandıktan sonra muhafazakârlık için bir gelenek meydana gelmiş olurdu ve artık korunması gerekirdi. Diğer bir deyişle gelenek denenmişin, bilinenin ve toplum için cezbedici olanın korunması anlamına gelmektedir. Bu noktadan sonra da muhafazakârlığın mevcudu muhafaza vasfı devreye girmektedir. Muhafaza işlevi de bir sonraki bölümde anlatılacak olan otorite ve iktidarın tesisi ile yerine getirilebilecektir.

1.2.3. Hiyerarşi ve Otorite

Muhafazakâr siyaset devlete yükleyeceği manayı hiyerarşik düzen üzerinden kurgulamaktadır. Devleti, iktidar üzerinden kutsayan ve otorite olarak gören bu siyasal akım, toplum ve devlet yapısını ve işleyişini de buna göre şekillendirmiştir. Burke ‘doğal aristokrasiyi’ benimseyerek sosyal eşitsizliğin bir gerçek olduğunu kabullenmiştir (Heywood, 2007: 93). Bu kabulleniş, toplumun işlevine göre bir hiyerarşik düzene yol açmaktadır. Bundan hareketle de toplumsal bir eşitlik kurgulamak mümkün değildir. Sosyal eşitsizlikten yola çıkılarak inşa edilen hiyerarşik düzen de, muhafazakâr ideolojinin otorite tasavvurunu meydana getirmektedir.

Hiyerarşi ile güçlendirilen otorite, Burke’ün görüşlerini takip eden Louis de Bonald’a göre egemenliğin Tanrı’ya ait olduğundan yola çıkar. Egemenliğin Tanrı’ya ait olmasından dolayı da gücün kullanımının hükümete veya kiliseye devredilebileceğini belirtir (Nisbet, 2007: 93-94). Otoriteyi kuvvetlendirirken din unsurundan da yararlanan muhafazakârlar için temsil adeta ‘seçilmiş olma’ anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla devlete ve otoriteye yakıştırılan din unsuru ile otorite, toplumu ve devleti şekillendiren en üst yapı haline gelmektedir. Toplumsal hiyerarşiden müteşekkil ‘organik otorite’, toplumun ve devletin sınırlarını da kendisi belirlemektedir. Örneğin muhafazakârlığın otoritesi özgürlük karşıtı olarak nitelendirilemeyecektir, fakat özgürlüğe belirli sınırlar çizilmelidir ki bu sınırlar otoritenin gereğidir (Nisbet, 2007: 90). Topluma kısıtlar getirmediğini ortaya koyan muhafazakâr düşünce, toplumsal düzen için bir gereklilik olan kurallar koyduğunu ifade etmektedir. İngiliz Oakeshott bunu şu ekseninde ifade eder;

Hükümetin görevi, kendisine tâbi olanlara başka inanç ve etkinlikler empoze etmek, onlara vasilik etmek veya onları eğitmek, başka bir yolla onları daha iyi veya daha mutlu kılmak, onları yönlendirmek, bir eylem için harekete geçirmek veya muhtemel bir çatışmaya meydan vermeyecek biçimde onları koordine etmek değildir; hükümetin görevi sadece kural koymaktır. Toplumun refahı devletin bekası için düzeni zorunlu ve faydalı gören otorite, sınırlandırmalarını da bu istikamette gerçekleştirmelidir. (1975: 42)

Otoriteye toplumu şekillendirme görevi biçen bu anlayışa göre otoriteyi hiyerarşinin en yetkilisi kıldığı görüşü ileri sürülebilir. Ancak bu görüşe tezat bir şekilde muhafazakârlığın ‘sınırlı iktidar’ savunusuna sahip olduğu da dile getirilmektedir.

Buna göre iktidar, devlet yada otorite geçicidir, geleneğin geleceğe taşınması sorumluluğuna sahiptir ve milletin efendisi gibi davranmamalıdır (Burke, 1982: 17). Gelenek üzerinden kurgunun sağlanması otoritenin muhafazakâr düşüncesinin bir askeri gibi görünmesine sebep olmaktadır. Buna karşılık otoriteye çizilen sınırlara karşın yönetimde sahip oldukları, muhafazakârlığın yerel yorumlanması ile birleşince yönetime verilen güç dikkat çekici hale gelmektedir.

Özetle, gücünü din ve gelenekten alan muhafazakârlık, toplumun hiyerarşik düzenini kurgulayarak otoriteye gücü emanet etmektedir. Otoriteye emanet edilen güç düzeni sağlamak, devletin ve toplumun sınırlarını buna göre çizmekle yükümlüdür. Toplumu muhafazakâr düşüncesinin kaideleri istikametinde şekillendirmesi gereken otorite, kendisine biçilen vazifenin dışına çıktığında gelenek ile gelecek arasındaki bağın bozulmasına neden olacaktır. Dolayısıyla muhafazakâr düşüncesinin mevcudu korumayı ütopyası olarak gören, hiyerarşi ve hiyerarşiden doğan organik otorite de, bu ütopya için birer araç hüviyetine ulaşmaktadır.

1.2.4. Organik Toplum

Muhafazakâr ideolojinin topluma yüklediği manayı anlayabilmek için iki noktaya temas edilmesi gerekir. Birincisi, muhafazakârlığın bireye bakışı, ikincisi de topluma yüklenen misyonda ailenin yeri. Muhafazakârlığın kalıpları istikametinde şekillenen unsurlar, belirli bağlarla sebep-sonuç ilişkisi içerisinde muhafazakârlığa katkı sunmaktadırlar. Bu durum bundan önce sıralanan diğer temel unsurlarda da görülmektedir. Muhafazakârlığın toplum tasavvurunda ise bireyden yola çıkarak belirli eksikler tespit ettiği ve bu eksiklere önlem almak için de aile gibi kurumlara işlevsel manalar yüklediği durumu öne çıkarmaktadır.

Bir çok konuda liberaller ile çatışan muhafazakârlar, birey noktasında karşıt bir görüş benimsemişlerdir. O'Sullivan'ın özetlediği şekilde; muhafazakârlık bir beşeri eksiklik felsefesidir (1998: 59). Liberallerin bireyi önemseydiği bir düzende, sisteme bağlı bir düzen kurgulayan muhafazakârlar için bireyin refahı devre dışı kalmaktadır. Temel unsurlarını sistemin devamı konusunda seferber eden muhafazakârlık, birey-toplum ilişkisi hususunda da aynı önceliği gözetmektedir.

Thomas Hobbes'un realist bakış açısı ile insanı doğuştan bencil, suça meyilli ve tamahkâr ilan etmesi, muhafazakârlık için birey hakkında bir öngörüdür. Din ve Kutsal anlayışında belirtilen insanın doğası gereği birçok noksanlığının olması muhafazakârlığın toplumu kurumlarla koruma isteğini ortaya çıkarmıştır. Muhafazakârlık beşeri eksikliğin; aile, gelenek ve din gibi kurumlarla telafi edilmesini arzular. Muhafazakârlar, ailenin belirli kalıplar içerisinde yetiştirdiği bireyin, din ve geleneklerin sınırları ile topluma dâhil olmasını ve kendi değerlerinden menkul toplumun da aynı sınırlar içerisinde sistemin devamına hizmet etmesini istemektedir. Aileyi örnek bir kurum olarak ileri süren muhafazakarlık için aile bir organ toplumda organizmadır. Dolayısıyla, sağlıklı bir organizma, sağlıklı bireylerin yetişmesi ve istikrarlı bir toplumun inşası anlamını taşır (Heywood, 2013: 91). Aile kurumunun bireyi topluma hazırlaması toplum için de bir rol biçilme gerekliliğini doğurmaktadır. Aileden edinilen kutsallar, değerler, gelenekler toplumun içinde korunmalıdır. Burke topluma bir sözleşme vazifesi yükleyerek şunları söyler;

Toplum aslında bir sözleşmedir. Sadece ara sıra ilgi duyulan nesnelere ilgili ikincil sözleşmeler istenildiği zaman feshedilebilir. Bu durumda devlet; biber, kahve, kumaş ya da tütün ticareti için yapılan veya az ilgi gören ya da geçici bir süre için talep görmüş ve taraflardan birinin isteğiyle feshedilebilecek diğer ortaklık anlaşmalarından farklı olarak değerlendirilmemelidir. Ancak bu tür ortaklıklara başka türlü bir hürmet gösterilmelidir, çünkü bu fani ve geçici hayvani varlığına hizmet eden bir ortaklık türü değildir. Bilim, sanat, her tür erdem ve mükemmellik için yapılan bir işbirliğidir. (1982 : 194-195)

Toplumun kurumların bütünü olması ona bir organizma bakışının gelişmesine neden olur. Muhafazakâr sistemin istediği değerleri aile kurumundan edinen birey, sorumlu bir özgürlük ile birlikte organik toplumun içinde yaşantısını sürdürür. Sorumlu özgürlük, hukuk, değer eğitimi, din ve geleneğin sınırları bir araya geldiğinde birey, sisteme isyan eden değil sistemin istikrarı için işleyen bir çark halini alır.

Özetle, toplumu bir sözleşme görerek sisteme göre şekillendiren muhafazakâr anlayış, toplum düzeni için kullandığı kurumları birey için de devreye sokarak sistemin istikrarına yönelik kurduğu düzen ile topyekûn bir hareketin önüne geçmeye çalışır. Bireylerin kötülüğünden kaynaklanan düzene yönelik tehdit, muhafazakârları geleneğin getirdiği sistemi korumaya iter. Bunun için de muhafazakârlar kısır döngü içerisinde olan bir toplum inşa etmek istemektedir.

2. BÖLÜM

TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞININ GEÇMİŞİ

Muhafazakârlığın doğduğu topraklarda yayılması ve temel değerlerinin bina edilmesinden sonra bu çalışma için önemli olan bir diğer nokta ise Türk muhafazakârlığının geçmişten bugüne kırılmalar, gelişimler ile bugüne ulaşmasıdır. Evrensel değerlerine eklenen milli öğeler ile farklı bir görünüm kazanan Türk muhafazakârlığı, Türk siyaseti için esasen bir başrol oyuncusu değildir. Türk siyasetinin keskin çizgileri ve ideologların muhafazakârlık hakkındaki bakış açıları, muhafazakâr ideolojinin bir başka ideolojinin yanında destek noktası gibi görünmesine sebep olmaktadır. AK Parti'nin ideolojisini salt muhafazakârlık olarak belirlememesindeki gerekçe de budur. Bölümün içeriğinde daha da detaylandırılacak olan Türk muhafazakârlığı algısı bu konuya yön vermektedir. Türk muhafazakârlığı bir mizaç olarak görünmekte ve bu görünüşü ile değerlendirilmektedir. Mizacın siyasete dönüşümü de farklı bir isim ve biçim kazanmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde bu konu Türk siyasetinin miladı ile ikiye ayrılarak irdelenmeye çalışılacaktır. Buna göre öncelikle Cumhuriyet öncesi dönemde Osmanlı'yı kurtarma çabaları içerisinde muhafazakârlığın şeklini ve kurtarma çabalarındaki yeri değerlendirilecek, daha sonra da Cumhuriyet ile birlikte muhafazakârlığın günümüze doğru yol izleri takip edilecek ve 2000'lerin Türk siyasetinde ulaştığı nokta tespit edilmeye çalışılacaktır.

2.1. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE MUHAFAZAKÂRLIK

Cumhuriyet öncesi dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun son iki yüzyılını, diğer ifadeyle reform yüzyıllarını ifade etmektedir. Fransız İhtilalinden, çok uluslu bir imparatorluk olması cihetiyle ciddi anlamda etkilenen Osmanlı İmparatorluğu'nun giriştiği reform hareketlerinde ve saraya karşı yapılan muhalefetin şekillenmesinde Batıdan edinilen fikir akımları önemli bir yere sahiptir.

Siyasi, idari ve iktisadi reformlarda Batı'dan edinilen modern, materyalist fikirlerin yanında, kendi köklerinden kaynaklı muhafazakâr, İslami ve geleneksel fikirlerin de yer aldığını görebiliriz. Bu noktada muhafazakârlık için ayrı bir parantez açmak gerekir. Muhafazakârlık -ideoloji yapısından bağımsız olarak- Osmanlı için Batı'dan edinilen bir akım değildir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun idari ve sosyal yapısı ele alındığında karşımıza en başından beri muhafazakâr yapıya sahip bir devlet yapısı çıkacaktır. Teokratik unsurları güçlü, hiyerarşik sistemi otoritenin gücüne vurgu yapan, geleneğin ve istikrarın hüküm sürdüğü, bireyin değil devletin önemsendiği bir yapıya sahip Osmanlı İmparatorluğu doğası gereği muhafazakâr bir yapıdaydı. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu muhafazakârlık her ne kadar idari ve toplumsal organizmanın bütün kılcallarına işlemişse de, ideoloji anlamında savunulabilir bir muhafazakârlık modeli mevcut değildi. Bu durumu Murat Belge'nin muhafazakârlığı bir mizaç olarak görmesiyle de bağdaştırabiliriz (2013: 92). Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'na Fransız İhtilali sonrası giriş yapan muhafazakârlık, zaten hayat kılınmış bir ideolojeydi. Ancak aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtiyacı olan reform hareketlerine yardımcı olacak ideolojilerden de bir tanesiydi. Zira İmparatorluk değişim sancısı çekiyordu. Fakat bunun hangi yolla olacağına karar verilemiyordu. İşte bu noktada muhafazakârlığın Osmanlı'daki hikâyesini iki koldan incelemekte yarar var; birincisi mevcut düzeni korumaya hizmet eden muhafazakâr mizaç, ikincisi de reform için fikir üreten muhafazakâr ideoloji.

Osmanlı İmparatorluğu 600 yıl boyunca işleyen bir siyasi ve toplumsal düzene sahip olmuştur. Bunun üzerine İslam'ın temsilciliği vazifesi de eklendiğinde hem din hem de geleneğin devamı kaynaklı muhafazakâr bir düzen ortaya çıktığını görürüz. Siyasi ve idari anlamda Saray'ın iliklerine işleyen bu hâl, sarayla sınırlı kalmamış toplumun da aynı özellikler göstermesine olanak sağlamıştır. Saray dine dayandırdığı gücünü hanedanlık ile pekiştirip ve devamlılık sağlarken, toplumda yönetilen olarak yönetenin meşruiyetini dayandırdığı güç ve geleneği kabullenerek, sürekliliği mizacı haline getirmiştir. Buna göre 'mizaç' her yerde, her zaman görülebilecek bir insani tutumdur ve bu insani tutum, toplumun değişimin risklerine karşı duyduğu korkuyla pekişir (Belge, 2013: 94). Osmanlı toplumu da –aydınlar da dahil olmak üzere- reform dönemine değin bu korkuyu taşımaktaydı. Topyekûn

muhafazakâr olan bir toplum doğal olarak uzunca süre değişimi tartışmak durumunda kalmıştır. Üç kıtaya hükmeden bir imparatorluğun işleyen sisteminin aksadığını kabullenmek ve sistem için bir değişimi tartışmak gelenek ve dinin muhafazası ile beslenen bir toplum için zor bir gelişme olmuştur. Öyle ki, Karlofça Anlaşması sonrasında değişimi kabullenen devlet adamları bu tarihten sonra ‘eski günlere dönmek’ için yapılacak reformların geçmişi örnek alarak mı yoksa geleceğe yönelik mi olacağını tartışmaya başlamışlardır (Belge, 2013: 93). İşte bu tartışmaların getirdiği yeni dönem, ‘reform için fikir üreten muhafazakârlığın’ ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Osmanlı’nın reform dönemi gerçek anlamda bir şekli, yönü, temel noktaları belli olmayan değişim kararsızlığını ifade etmektedir. Muhafazakâr bir toplumun ve siyasetin, yeniden inşası için gereken reformların fikri istikameti konusunda yaşanan belirsizlik ve kararsızlık yeni fikirlerin ortaya atılmasına ve tartışılmasına da sebep olmuştur. Reformların geçmişe ya da geleceğe yönelik olmasının yanında Batı kaynaklı ya da gelenek kaynaklı olması da bir ikilem unsurudur. Bu noktada reformların istikameti için bir gömlek dikmek gerekirse; Batı temelli fikirleri liberal bakış açısıyla gelenekçi anlayışı ise Osmanlı’nın içinde var olan muhafazakâr zihniyetle tevil edebiliriz. Gelenekçi düşünce dünyasına sahip isimler Osmanlı için geçmişi değişim için kaynak olarak gösterirken; din, gelenek ve devletin bekasını önde tutmuşlardır. Koçi Bey’in risalesinde ‘geçmişin şanlı günlerine’ öykünmesi (Belge, 2013: 94), Naima ve Katip Çelebi’nin de eserlerinde düzelme için geçmişi göstermesi, muhafazakârlığın Avrupa’da neşet etmesinden öncesine rastlar. İlerleyen dönemlerde ise Tanzimat ile birlikte daha fazla tartışılan değişim için daha fazla fikir ortaya atılır. Türkçülük, Osmanlıcılık, İslamcılık gibi fikirler muhafazakârlığı içinde barındırırken tam bir muhafazakârlık ideolojisi ortaya koyamamışlardır. Tanzimat döneminde yaşanan fikri çatışmaların ortasında Said Halim Paşa muhafazakârlığın ilk temsilcisi olarak öne çıkar. Said Halim Paşa’nın eserlerinde İslami olmayan referansları reddetmesi, milli varlığın esası olarak kurumları vurgulaması, gelenek kaynaklı emel ve gayeleri desteklemesi muhafazakârlığın ilk emareleridir (Safi, 2005: 70). Her ne kadar Said Halim Paşa ile muhafazakâr düşünce temsil edilmeye başlansa da, muhafazakârlık 20. Yüzyılın ikinci yarısına dek Türk siyasi yaşamında İslamcılık, Milliyetçilik gibi ideolojilerin bir parçası olarak anılmaya devam etmiştir.

Zira, Osmanlı'nın ihtiyacı olan radikal değişim ve muhafazakârlığın bunu reddiyeci ifadeleri, muhafazakârlığın esas haliyle cumhuriyet dönemine devrine engel olmuştur. Çalışmanın konusu hasebiyle ilgilenilen nokta da buradan sonra başlamaktadır; cumhuriyet ile birlikte şuuraltına ötelenen muhafazakârlığın gün gelip ortaya çıkması. Muhafazakârlığın yaşadığı bu kırılmayı şöyle nitelendirilmektedir; “Osmanlı'nın muhafazakâr dünyası reform ortamında tartışılabilir, şekillenebilirdi ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sabırsızlığı ve belki de zaman yoksunluğu geleneğin muhafazası ve radikalden uzak durma istikametinde gerçekleşmiştir” (Özipek, 2013: 78-79). Osmanlı'da değişimin getirdiği, fakat söylem olarak öne çıkamayan muhafazakârlık, aynı tabloyla cumhuriyet dönemine devrolmuştur. Cumhuriyet döneminde ise muhafazakârlığın farklı tezahürleri ile karşılaşmıştır.

2.2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE MUHAFAZAKÂRLIK

Osmanlı'nın son döneminde yaşamaya başladığı değişim sancısı, yeni kurulan Türkiye'ye devrolan en önemli miras olarak gösterilebilir. Yeni kurulan cumhuriyetin kurucu kadrosunun toplumu harekete geçirecek, ülkeyi yeniden yapılandıracak reform çalışmaları bu mirasın üzerine yürütülen çabalar olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyetinde de ideolojik çarpışmalar yaşanmaya devam etmiştir. Muhafazakârlığın bir önceki bölümde değinildiği üzere ideoloji tartışmasında gölgede kalmış olmasına rağmen ülke siyasetinde yer edinmiş olması, bu ideolojinin cumhuriyet dönemi tartışmalarında yer bulmasını sağlamıştır. Cumhuriyet dönemi ile birlikte muhafazakârlık her ne kadar liberalizm ve modernleşmenin gölgesinde kalmış olsa da (Bora, 2014: 71) günümüze kadar Türk siyaseti tartışmalarında belirli bir konuma sahip olmuştur. Farklı dönemlerde gelişen farklı fikirlere karşı yollar izleyen muhafazakârlık, çalışmanın bu bölümünde iki temel başlık üzerinden ele alınacaktır. Buna göre 1960'a kadar tek bir istikamet üzerinde ilerleyen ve cumhuriyetin kurucu kadrosuna da muhalefet eden cumhuriyetçi muhafazakârlık birinci başlık olacaktır. Daha sonra ise Osmanlı ve erken cumhuriyetin birikimleri ile farklı yollara giren muhafazakârlık irdelenecektir. Burada 1960'ın bir kırılma noktası olarak alınmasının sebebi temelde 1960 darbesi

ile birlikte ülkede çeşitlenen fikir akımları ve bunların artan çatışma alanlarıdır. Çalışmanın ilgili alanında değinilecek bu kırılma noktası, muhafazakârlığa da farklı bir istikamet çizmiştir.

2.2.1. Kurucu Kadronun Reddiyesi: Cumhuriyetçi Muhafazakârlık

Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun ülkede başlattığı inkılaplar ve oluşturmaya çalıştığı fikir akımı ele alındığında yukarıdaki başlık duruma uygun düşmektedir. Cumhuriyetçi muhafazakârlık erken cumhuriyet dönemi için bir reddiyedir, çünkü muhafazakârlığın Türkiye'de dinsel gelenekçiliğe indirgenmesi (Bora, 2014: 72) karşısında Batı kaynaklı modernleşmeyi savunan Kemalizm bu olguyu kabullenmek istemez. Buna ek olarak Kemalizm'in reddettiği bu olgu enteresan bir şekilde modernleşmeyi destekleyen, fakat gelenek ve milliyetçilik vurgusu yapan bir güruhu; cumhuriyetçi muhafazakârları da ortaya çıkarmaktadır. Bu bölümde Batı modernleşmesi ile bina edilen Kemalist milliyetçiliğin reddettiği muhafazakârlığın tesiri altında kalışı irdelenecektir.

Cumhuriyetin kurucu ideolojisi daima milliyetçi bir çizgide ve Batı modernleşmesi istikametinde resmedilir. Yapılan inkılapların 'milli kimlik' oluşturma çabası içerisinde olması ve din olgusunun bu kimliğin içerisinde yerinin olmaması bu düşünceye sevk eden gelişmelerdendir. Öyle ki dine ve geleneğe yer verilmeyen bir fikir siyaseti hakkında muhafazakâr ifadesi kullanmak yanlış bir değerlendirme olarak görülmüştür (Bora, 2014: 72). Ancak çok partili hayata değin açık bir hüküm süren Kemalist devlet anlayışının muhafazakâr izler taşıdığını söylemek mümkündür. Bu noktada öncelikle Bora'nın ifadelerine kulak vermek gerekiyor: *"Muhafazakâr sıfatı Türk modernleşmesine, siyasal rejimin kurumlaşp kendini bir statüko olarak var etme sürecinde geliştirdiği otoriter-devletçi karakter bakımından da uyuyor"* (2014: 72). Erken cumhuriyet döneminde devlet, din ve gelenek unsurlarını bilim olgusu ile reddetmesine karşın toplumu mobilize etmek için devletin unsurlarına kutsallık atfetme yoluna girişilmiştir. Türk kimliği, devlet olgusu gibi kutsalların varlığı devletin bekası yolunda kullanılmak istenmiştir. Metin Heper'in Şerif Mardin'e atıf yaptığı satırlardan yola çıkarak ortaya koyduğu 'geçici

aşkın devlet' olgusu da bu statüko oluşturma çabasının bir ispatıdır. Buna göre; *“Mardin, haklı olarak 1920-1923 yıllarında, Anadolu'nun ilksel grup hatları temelinde bölüneceği korkusunun yeni devletin kurucuları arasında güçlü bir eğilim oluşturduğunu ve bu endişenin tek parti yönetiminin 1950'de sona ermesine kadar Kemalist yaklaşımın-gizli de olsa arka planının oluşturduğunu belirtmiştir”* (2010: 93). Muhafazakârlıkta dinin kutsallık ve mobilizasyon olgusu olarak kullanıldığı üzerinden hareket edildiğinde cumhuriyetin kurucu kadrosunda muhafazakârlığın unsurlarından bir tanesine rastladığımızı görüyoruz. Bu unsura ek olarak yine devletin kutsiyeti üzerinden yola çıkan 'vatandaşın devlete vazifelerle borçlu' olması hali de Osmanlı'dan gelen ceberut devlet geleneğinin modern bir versiyonu olarak değerlendirilebilir (Bora, 2014: 72). Vatandaşın devlete olan borcu, toplumun muhafazakârlıkta bir organizma olduğu görüşüne yer verilen önceki bölümlerde, muhafazakâr görüşün bireyi devletin bir parçası olarak görmesi ile tevil edilebilir. Tüm bu çıkarımlara karşın cumhuriyetin kurucu kadrosu hakkında 'muhafazakâr' yakıştırmaları yapmak netameli bir konudur. Muhafazakârlığın bu topraklarda din ve gelenek temelli görülmesi bu tartışmanın büyümesine sebep olmaktadır. Ayrıca önceki bölümlerde değinilen şekliyle muhafazakârlığın mizaç olarak Osmanlı toplumunda tezahür etmesi ve bunun cumhuriyete devrolmuş olması mümkündür. Köklerinde muhafazakârlık bulunan bir toplumun ve fikir adamlarının, bu ideolojiden uzak durabilmesi zor gözükmektedir. Dolayısıyla muhafazakârlık erken cumhuriyet döneminde net bir şekilde siyaset sahnesinde yer almıştır.

Her ne kadar kurucu kadronun muhafazakârlığı tartışmalı olsa da, Kemalist milliyetçi ideoloji geleneğe ve dine olan tepkisinden dolayı cumhuriyetçi muhafazakâr bir kesim meydana getirmiştir. İnkılaplara duyulan saygıya karşın Batı medeniyetine karşı duyulan mesafeli tavır, kurucu kadroyu destekleyen bir kısım aydınlarda fikirlerin revize edilmesine sebep olmuştur. Öyle ki, bu isimler¹ ekonomi politikası olarak devletçilik karşısında kapitalizmi savunurken, siyasal yapı çerçevesinde Kemalizm gibi 'ulus devlet ve parlamenter demokrasi' ye sahip çıkmışlardır (İrem, 2013: 106). Bu isimler Türkiye'nin inkılaplarının uygulandığı

---

¹ Cumhuriyetçi muhafazakâr olarak nitelendirilen bu isimler arasında Peyami Safa, Mustafa Şekip Tunç, İsmayil Hakkı Baltacıoğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ahmet Ağaoğlu ve Hilmi Ziya Ülken sayılabilir (İrem, 2013:107).

dönemlerde devletin ideolojisini revize edecek fikirler ileri sürmüşlerdir. Buna göre, cumhuriyetçi muhafazakârların inkılapçı siyasetin akılcı temelini sorgulaması ve kendilerine özgü muhafazakâr Kemalizm yorumları bir endişenin ürünüdür (İrem, 2013: 107). Bu dönemin muhafazakârları için mesele Kemalizm değildir. Kemalizm'in ne Batı'nın liberalliğinden ne de Doğu'nun dini karakterinden faydalanmamasından yanadırlar². Doğaldır ki, Kemalizm için iki siyasi akımın reddeden cumhuriyetçi muhafazakârlar, milliyetçilik fikrine meyiletmektedirler. Buna göre İslamcı hareketlerin ümmetçi anlayışına, liberallerin Batıcılığına karşılık milliyetçi bir nitelik ortaya koymaktadırlar (İrem, 2013: 108). Ortaya koydukları milliyetçilik için de bir kalıp, bir gömlek üretme çabasına girişirler. Materyalizm karşısına ruhçu, romantik bir cereyan ile Osmanlıcılık ve İslamcılık karşısına ise cumhuriyetçi ve milliyetçi bir siyasal mecra ile dikilmektedirler (İrem, 2013: 108). Bu noktada ilgili isimlerin ruhçu, maneviyatçı kimliklerine değinmekte fayda var. Bora'nın romantik muhafazakâr olarak gördüğü isimlerin bu yönünü ispat ederken kullandığı alıntılamalara göre; İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu milletin kutsal hayatına, fazilete, hayra ve vazifeye duyulan inancı Allaha, meleklerle, ahirete inanır gibi olmasına vurgu yapmaktadır (2014: 75). Bir başka isim olan Hamdullah Suphi Tanrıöver ise Türk inkılabının manevi yönünün eksikliğinden şikâyet ederek Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nden ayrılmıştır (Bora, 2014: 76). Cumhuriyetçi muhafazakârların ruhçu, maneviyatçı tarzları milliyetçiliği kuvvetlendirmiş, inkılaplar için bir koruyucu kalkan inşa edilmesini sağlamıştır. Çünkü onlara göre Batı medeniyeti doğrultusunda hareket etmek, Batı'nın yaşayabileceği buhranları da devralmak anlamına gelmekteydi. Batı medeniyetinin buhranlarından etkilenmeden hareket edebilmekte, oluşturulacak gelenekçi inkılapları muhafaza etmekle mümkün olacaktı. Bu korumacı anlayışı İrem şu sözlerle ifade etmektedir; 'Cumhuriyetçi muhafazakârlar milleti yutmayacak büyüklükte bir devletin müdahaleci-korumacı siyasetini toplumsal disiplini sağlamak açısından zorunlu bulmaktadırlar' (2013: 110-111). Muhafazakârlık kalkanı altında Kemalist fikirlerin kabulü cumhuriyetçi muhafazakârlar için bir önceliktir.

---

² Peyami Safa'nın "Türk inkılabının Arap ve Frenk maymunluğuna çevirmeden yürütülmesi" vurgusu bu endişeye örnektir (Bora, 2014: 77).

Özetle cumhuriyetçi muhafazakâr kimlik, cumhuriyeti kuran kadronun reddettiği, fakat yine aynı kadrodan ortaya çıkan bir fikir oluşumudur. Bu oluşumun savunusu ise Batı'dan ve Doğu'dan uzakta kendi medeniyetinden menkul, milliyetçi, aşkın bir devlet anlayışına sahip, dine karşı olmasına rağmen ahlakçı ve maneviyatçı bir anlayış olarak zuhur etmiştir. Tek bir güzergah üzerinde ilerleyen cumhuriyetçi muhafazakârlık bundan sonraki sağ siyasi eğilimlerin siyasal motif kaynağı olarak var olmuştur (İrem, 2013: 117). Çalışmanın bundan sonraki kısmı da bu eğilimlerin muhafazakârlık ile olan birlikteliklerine odaklanacaktır.

2.2.2. İkinci Cumhuriyet ile Gelişen Muhafazakârlığın İstikametleri

Tez çalışmasının bu bölümü konunun arka planına ışık tutacak önemde içeriğe haiz olacaktır. Çünkü Türk siyasetinde ideolojiler ikinci cumhuriyet diye adlandırılan 1960 öncesinde siyasi düşünürlerin üzerlerinde kafa yormasına ve söz söylemesine sahip iken, 1960 sonrası siyasetçilerin söylemleri ile şekil bulmaya başlamışlardır. Liberalizm, Sosyalizm, Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık gibi temel akımlar ilgili tarihten sonra Türk siyasetinde kendilerine akacak mecralar bulabilmişlerdir. Edindikleri yollara karşılık yine de kendi aralarında yakınlıklar, çatışmalar, ortak paydalar, savaşlar yaşamışlardır. Dünya siyasetine şekil veren bu ideolojilerin Türk siyasetinde istikrarsız istikametlere sahip olmaları siyasetçilerin onları kullanma biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Velhâsıl, muhafazakârlığın çalışmanın konusundaki yerine vâkıf olabilmek için ikinci cumhuriyet ile gelişen muhafazakârlığın yol hikâyelerine kulak vermek gerekmektedir. Liberal muhafazakârlık, milliyetçi muhafazakârlık ve muhafazakârlığın gölgesindeki İslamcılık başlıkları altında muhafazakârlığın siyasal ve düşünsel temelli oluşumu anlaşılmalı çalışılacaktır.

2.2.2.1. Liberal Muhafazakârlık

Türk siyasetinde liberalizmin ve muhafazakârlığın yol arkadaşlığını Osmanlı dönemine götürmek mümkündür. Hürriyet ve İtilaf Fırkası içinde doğan

liberal düşünceler, muhafazakâr mizaç ile desteklenmiştir (Çaha, 2004a: 128). Daha önce de belirtildiği gibi muhafazakârlık liberal düşüncenin gölgesinde kaldığı zamanlar yaşamıştır. Ancak belirli dönemlerde liberal düşünceye dayanak noktası olarak belirmiştir. Salt liberalizmin tepki çektiği noktada siyasi düşünürler genellikle muhafazakârlığın gelenek unsuruna başvuruda bulunmuşlardır. Örneğin cumhuriyet döneminin düşünürlerinden Ali Fuad Başgil, devletin temel hak ve hürriyetler karşısında tarafsız olmasını, serbest piyasa ekonomisine geçit vermesini, hukukun üstünlüğü ilkesini, dini anlayış ve yorumlar karşısında tarafsız olmasını savunurken, devleti önemseydiğini de vurgulamıştır (Çaha, 2004a: 129). Liberalizmin devlet tarafından tepki görebilecek özellikleri devleti kutsayan anlayışı dolayısıyla muhafazakârlığa yüklenmek istenmiştir. Yine aynı zaman diliminde liberalizm bakış açısını ortaya koyan düşünürler Kemalizm'in getirilerine bağlı iken tarzına karşı bir kuşku içindedirler (Çaha, 2004a: 131). Liberalizm ve muhafazakârlık birlikteliği çelişkili bir düşünce yapısının ortaya konmasına neden olmuştur. Bir taraftan devletin bireye değer vermesi istenirken diğer yandan devletin konumuna verilen öneme atıfta bulunulmuştur.

Liberalizmin ve muhafazakârlığın birlikteliği ile yapılmak istenen aslen bir sentezdir. Bu; her ne kadar zıt gibi görünseler de iki ideolojinin ortak noktaları ile ortaya konmak istenen bir sentezdir. Levent Köker, 'serbestlik modeli' olarak adlandırdığı bu ilişkinin ortak noktalarını şu şekilde maddeleştirmektedir; "Bu modelde liberalizm ile muhafazakârlık, (1) devletin temsil ettiği egemen gücün sınırlandırılması; (2) bireylerle toplumun kendiliğinden işleyen ilişkilerine müdahale edilmemesi; (3) böyle bir müdahaleyi haklı gösterebilecek herhangi bir mutlak ilkenin mevcut olmaması gibi ortak esaslarda birleşmektedirler" (2013: 276). Bu ortak paydadan sentez bir ideoloji çıkarma halini ilk olarak Turgut Özal'da görmek mümkündür. Merkez sağ siyasetin Menderes ile beliren, ancak ilgili dönemde fark edilmeyen yükselişi, kendisi gibi askeri darbe mağduru Demirel ile sürmüş ve neticesinde bayrağı Turgut Özal devralmıştır. Özal aslen bir geleneğin sürdürücüsü değildir, ancak merkez sağ siyasetin 80 sonrasında akışına yön veren kişidir. Öyle ki Özal'ın bu dönemdeki liberalizm, muhafazakâr ve milliyetçi öğeleri sentezleme girişimini Jön Türk düşüncesine kadar götürmek mümkündür (Köker, 2013: 284). Özal'ın sağ siyaset geleneğinin ideolojilerinden bir sentez ortaya koyma çabası,

darbe sonrası dağılmış siyasi kesimleri toplama amacı taşımaktadır. 1980 öncesinde kutuplaşmış bir toplumun, askeri idare ile daha fazla kutuplaşmasını kucaklayıcı bir anlayış ile gidermeye çalışmaktadır. Özal'ın bu halini Köker serbestlik modeline benzetip şöyle detaylandırmaktadır;

Yani devletin yurttaşlara ve dolayısıyla topluma hizmet için var olduğunun vurgulanması (devletin ontolojik önceliğinin yadsınması), iktisadi liberalizmin (serbest piyasa ve teşebbüs hürriyetinin) siyasi ve kültürel liberalizmle (fikir inanç ve vicdan hürriyeti ile) bütünleştiğinin dile getirilmesi, yerel yönetimlerin güçlendirilerek toplumsal inisiyatife yer açılmasının hedeflenmesi (adem-i merkeziyetçilik), devletin 'küçültülerek güçlendirilmesi'nin hedeflenmesi gibi liberal unsurlarla, toplumun din ağırlıklı geleneksel davranış tarzlarına kamusal olarak saygılı olunacağına işaretleri ile (başörtüsü meselesinde anayasa mahkemesinden dönen 'başarısız' yasalaştırma girişimine ek olarak, geleneksel tarihi özelliklerin öne çıkarıldığı resmi kültür politikalarının yanı sıra, Özal'ın 1991'deki cumhurbaşkanlığı sırasında Cuma namazı kılmayı alenileştirmesi gibi sembolik etkinlikler, vb.) pekiştirilmek istenen 'gelenekçilik' öğelerinin birleştirilmesi... (2013: 288-289)

Özal 'devlet baba' figürü ile hem devlete saygı duyulmasını sağlıyor, hem de devletin vatandaşın hizmetinde olduğu vurgusunu yapıyordu. Milletın köklerinde mevcut bulunan milliyetçi, muhafazakâr mizaç ile liberal anlayış kucaklaşmaya çalışıyordu. Cumhuriyet döneminin köylü, sanayileşmemiş, ilksel toplum yapısı yerini kentli, örgütlü, geleneği siyasileştirme noktasında tavır sahibi olan bir yapıya bırakmıştı (Köker, 2013: 289). Toplumun bu farkındalığı Özal'ın sentez siyaseti için başta faydalı olsa da zaman içerisinde dezavantaja dönüşmüştür. 80 öncesi siyasilerinin yasaklarının kalkması ile siyaset çeşitliliğinin artmasına Özal'ın kamusal yaygınlığa sahip otoriterliğe dönüşen siyaset tarzının (Köker, 2013: 289) eklenmesi merkez sağda biriken ideolojilerin dağılmasına yol açtı. Ancak Turgut Özal'ın açtığı güzergâh Türk siyasetinin bugününe etki eden bir güzergâh idi. Dolayısıyla, günümüz siyasetinde rol alan siyasilerin çıkış noktası olan bu siyaset, o günlerde muhafazakârlık için yeni istikametlere sebep oldu.

2.2.2.2. Milliyetçi Muhafazakârlık ve Nurettin Topçu

Günümüz muhafazakârlığını şekillendiren fikri istikametlerden biri sayılabilecek milliyetçi muhafazakârlık anlatımı ekseriyetle Nurettin Topçu

üzerinden yapılmaktadır. Nurettin Topçu'nun cumhuriyetçi muhafazakâr ve İslamcı düşünürlerden farklı olarak çokça Anadolu sentezi ve millilik vurgusu yapması, tek başına kendisinin fikirlerini değerli kılmaktadır. Bu vurgularından hareketle Nurettin Topçu'nun yakın dönem siyasileri etkilemiş olması milli muhafazakârlığının incelenmesini gerektiriyor.³

Nurettin Topçu'nun muhafazakârlığında maddi ve manevi unsurların birlikteliği önemlidir. Buna göre Türk toplumunun maddi dayanağı tarımsal üretimdir. Milleti bir araya getiren dil, din, ülkü birlikteliği gibi unsurlar maddi dayanak ile anlam kazanmaktadır. Topçu bu birlikteliğe öyle anlam yükler ki; tarımsal üretimin yerini teknolojinin alması ona göre İslami yaşayışı zayıflatacaktır (Öğün, 1997: 305-306). Nurettin Topçu'nun duyduğu tepki esasen Kapitalizmedir. Kapital dünyanın getirdiği bütün edinimlerin yok edilmesini savunan Topçu'ya göre toplumu ihya etmenin yolu sanayileşmekten vazgeçip kültürel ve ahlaki değerlere sıkı sıkıya sarılmaktan geçmektedir (Öğün, 1997: 307). Bu düşünce tarzı Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'dan gelen fikirlerle birlikte yaşadığı bozulma neticesinde yıkılmasından kaynaklanmaktadır. Geleneği savunmak, geçmişe öykünmek Nurettin Topçu'nun fikirlerinde önemli bir yere sahiptir, fakat geleneğin ihya edilmesi gerekmektedir. Modernliğe karşı ihya edilmiş geleneğin, maddeye karşı ruhun, tekniğe karşı vicdanın, kente karşı köyün, cemiyete karşı cemaatin yanında yer alması Topçu'yu reaksiyoner hatta devrimci ya da kendisinin de tercih edeceği sıfatla 'inkılapçı' bir muhafazakârlığın savunucusu yapar (Argın, 2013: 466-467). Nurettin Topçu eser verdiği ikinci cumhuriyet döneminde topluma Osmanlı'yı değil esas kökleri olan Anadolu'yu göstermiştir. Anadolucu anlayışında savunduğu unsurlar ahlakçı, maneviyatçı, ruhçu karakterler taşımaktadır. Milli ve dini bağı bir arada bulduran bu unsurlar ne Kemalist Türkçülüğe ne de Ziya Gökalp'in sentetik milliyetçiliğine benzer (Bora, 2014: 90). Nurettin Topçu'nun nev-i şahsına münhasır görüşleri onun muhafazakâr bir devrimci olarak anılmasına neden olmuştur.

Nurettin Topçu erken ve ikinci cumhuriyet dönemlerinde eser veren her sağ tandanslı aydın gibi, geçmişe öykünmenin izlerine sahiptir. Fakat Topçu'nun farkı

---

³ Tanıl Bora'ya (2014) göre Büyük Birlik Partisi'nin fikri oluşumunda Nurettin Topçu etkisini görmek mümkündür (s.96) ayrıca AK Parti'nin kurucusu ve ilk genel başkanı olan Recep Tayyip Erdoğan'ın da konuşmalarında defalarca Nurettin Topçu'dan alıntı yaptığı görülmüştür.

öykündüğü geçmişin bir Anadolu sentezi olmasıdır. Osmanlı'nın son dönem reformlarını ve Kemalizm'in inkılaplarını doğru bulmayan Topçu, ruhçu ve millet kaynaklı bir değişimin peşindedir. Dünya üzerindeki sanayileşmenin Türkiye'ye de kapitalist bir düzen aşılması ve Topçu'nun bu durumu hazmedememesi kapitalizmden nefret etmesine neden olmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak devlet otoritesine duyduğu özleme rağmen devlet görevlilerine karşı daimi bir şüpheye sahiptir (Bora, 2014: 91). Nurettin Topçu'nun antikapitalist, Anadoluçu, maneviyatçı ve milli olarak nitelendirilebilecek muhafazakârlığı Türk siyasetinin yakın dönem siyasi partilerinde dönem dönem tezahür etmiştir. Milliyetçi Hareket Partisi'ni (MHP) kuruluşunda ortaya sürdüğü Dokuz Işık doktrini ile bu çizgiye yakın görmek mümkündür⁴. Hakeza MHP'nin gençlik yapılanması olan Ülkü Ocakları'nda başkanlık yapmış Muhsin Yazıcıoğlu'nun kurduğu Büyük Birlik Partisi (BBP) de bu güzergâh üzerinde değerlendirilebilir.

2.2.2.3. Muhafazakârlığın Gölgesinde İslamcılık

Tez çalışmasının buraya kadar olan bölümünde Türk muhafazakârlığının diğer ideolojilerin gölgesinde kaldığından bahsedildi. Fakat bu bölümde muhafazakârlığın gölgesine gelişen İslamcılıktan bahsedilecektir. Osmanlı'nın son döneminde çalmaya başlayan değişim çanları ile ortaya çıkıp cumhuriyet dönemine devrolan ideolojilerden olan İslamcılık, Osmanlı son döneminde yenilik için öze dönmeyi işaret etmekteydi. Ali Bulaç'ın kurtarıcı bir misyon niyetiyle ortaya çıktığını ifade ettiği İslamcılığın ilk nesli⁵, dinin aslına dönmeyi, İslamlaşma düsturunu savunmaktadır (2011: 48). Dinin aslını dönme isteği, dinin emirlerini koruma olarak da okunabilir. Geçmişe dönüş, din unsurunu ileri sürme ve dinin

---

⁴ Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ni 1969 yılında Milliyetçi Hareket Partisi'ne dönüştüren Alparslan Türkeş ve arkadaşları belirledikleri Dokuz Işık Doktrinini şu şekilde sıralarlar; Milliyetçilik, Ahlakçılık, Ülkücülük, İlimcilik, Toplumculuk, Köycülük, Hürriyetçilik ve Şahsiyetçilik, Gelişmecilik ve Halkçılık, Endüstricilik ve Teknikcilik. Maddelerden Köycülük, Ahlakçılık, Ülkücülük ve Milliyetçilik Nurettin Topçu'nun fikirlerine dair izler taşımaktadır.

⁵ Bulaç İslamcıları misyonları ve sürekliliklerine göre üç nesilde ifade eder. Bu nesillerden ilki halifeliğin kaldırılmasına kadar etkisini sürdüren bu nesil daha sonra çok partili hayata değin 'muhafazakârlık' ile görünmektedir.

emirlerine koruyucu bir yaklaşım ile devlet otoritesine duyulan saygı İslamcılığı muhafazakârlığa yakınlaşmaktadır. Ancak bu iki kardeş fikir istikameti arasındaki yakınlığın, tek bir yola evrilmesi, erken cumhuriyet döneminin modernleşmeci ortamında gerçekleşmiştir.

Daha önceki bölümlerde izah edilmeye çalışıldığı gibi, muhafazakârlık esasen erken cumhuriyet döneminde ideolojiler için bir ortak paydadır. Liberal, cumhuriyetçi, sosyalist, İslamcı fikirler meşruiyet kazanmak için muhafazakârlığa tutunmaktadır. Çünkü devletin resmi ideolojisi olan Kemalist milliyetçilik, kendisine tepkili olan fikirleri ötekileştirmekte, marjinal bir konuma mahkum etmektedir. Bu durumu İslamcılık fikrinde açıkça görmek mümkündür. Bora'nın da ifade ettiği şekliyle 'Yenilikçi-modernist söylem, kendi karşı kutbunu teşkil edecek "Eski Rejim" ve "gericilik" (irtica) nesnesi olarak İslamcılığı benimsemiştir' (2014: 79-80). Çünkü Kemalist milliyetçiliğin dayandığı 'bilim' temeli, 'din' kavramına karşıdır. Din gibi bir unsuru göz ardı etmek, 'devlet'in kutsal bir organizma olarak topluma benimsetilmesini sağlayabilecektir. Yasin Aktay'ın da belirttiği gibi; 'Cumhuriyet döneminde yasal zemini tamamen ilga edilmiş olan İslamcılığın kendini ifade etmek için bulabildiği en geçerli ve meşru kanal muhafazakârlık olmuştur' (2013: 349). Bu nedenle muhafazakârlığın gölgesindeki İslamcılıkla fikri alışverişi ilgiye matuftur.

Erken cumhuriyet döneminin İslamcılar için meydana getirdiği olağanüstü atmosfer, muhafazakârlığın gölgesinde kalmayı gerektirmiştir. Kendi kabuğuna çekilen İslamcılık, muhafazakârlık ile kaidelerini korumaya alarak savunmaya çekilmiştir. Burada İslamcılık muhafazakârlığın 'mevcudu koruma' yönüne bağlanmış görünse de esasen muhafazakârlığın 'geçmişi kutsama ve bugüne aktarma' düsturu ile irtibatlanmıştır (Çiğdem, 1997: 34). Osmanlı'nın yıkılması ile birlikte İslam'ı yaşamanın zorlaşacağı düşüncesi, İslamcıları geçmişi hatırlatmaya yöneltmektedir. Yeni içtihat kapıları açmayı reddeden İslamcılardan bazıları, geçmişi yaşamak için fırtınanın dinmesini beklemektedir. Bediüzzaman Said-i Nursi'nin fırtına metaforuna vurgu yapan Aktay'a göre, içtihat kapısını açmak fırtınayı içeri davet etmek anlamına geleceğinden muhafaza ile yetinmek gerekmektedir, ancak bu muhafazakâr hal, mevcut olanı eleştirmeyi de içinde barındırmaktadır (2013: 353-354). İslamcı aydınlar erken cumhuriyet dönemindeki savunularını da eleştirilerini de

muhafazakârlık başlığı ile yapmaktadır. Her şeye rağmen erken cumhuriyet, İslamcı aydınlar arasında bir ayırım meydana getirmiştir; ‘deveyi gütmek isteyenler ve diyardan gitmek isteyenler’. Aktay’a ait olan bu benzetme, fırtına haline karşı İslamcıların ikilemini temsil etmektedir. Buna göre, Bediüzzaman karşı siyasalı inkâr ederken, Mehmet Akif Ersoy fiili göçü tercih etmiştir (2013: 354). Bu durumu İslamcı aydınların İslamın aslını koruma istekleri ile açıklayabiliriz.

İslamcılığın erken cumhuriyet döneminde kendi kabuğuna çekilmesi ikinci cumhuriyet ile farklı bir hale bürünmüştür. Çok partili hayat ile birlikte azalan modernist baskı ve muhafazakârlığın temizlediği gericilik yaftası, İslamcı aydınlar için hareket imkânı sağlamıştır. Erken cumhuriyet döneminde muhafazakârlık gölgesinde başlayan İslamcı güzergâh, ikinci cumhuriyet döneminde İslamcılığın gölgesine doğru yol almaya başlamıştır. Erken cumhuriyetin ‘bu diyardan gitmemeyi’ seçen İslamcı muhafazakâr kalemleri, sessiz kaldıkları dönemi ‘mağduriyet ve mazlumiyet’ çerçevesi içinde değerlendirirler (Aktay, 2013: 354). İkinci cumhuriyetin önemli İslamcı düşünür figürü Necip Fazıl’ın birçok eserinde görülebilecek bu mağduriyet, yeni dönemin yol haritasını da ortaya koymaktadır. Zaman içerisinde milliyetçilik ile yaşanan yakınlaşma, bu dönemin İslamcı muhafazakâr kimliklerini sol tandanslı fikirler karşısında cephe olmaya itmiştir. Milliyetçiliğin geleneği koruyacak bir değer olarak düşünülmesi ve cumhuriyetçi millet fikrinin karşısında görülmesi, İslamcı muhafazakâr fikre eklemlenmesini sağlamıştır (Bora, 2014: 83). Nurettin Topçu’da görülen ‘milli ve ruhçu’ söylemler, İslamcı muhafazakâr olarak izdüşümünü Necip Fazıl’da buldu. Necip Fazıl’ın şiirlerinde hakim olan⁶; yerel, mağdur, muhafazakâr İslamcı profilin milli öğelerle desteklenmesi, milliyetçilik ile İslamcılık arasındaki geçiş noktasının teşkil edildiği izlenimine sebep olmuştur. Özellikle 1960 sonrasında ortaya sağ-sol çatışmasında iki ideolojinin, antikomünist cephede aynı fikir temeliyle eleştiriler ortaya koyması ve eleştirilerinin bir kısmını devlete yöneltmesi, erken cumhuriyet döneminde baskın kalmış fikirlerinin ürünüdür (Bora, 2014: 82-83). 1980 darbesine kadar belirli fikri ortaklıklara karşın siyaseten ayrı olan İslamcı muhafazakâr ve milliyetçi görüşler,

---

⁶ Necip Fazıl’ın ‘Sakarya Türküsü’ şiirinde yerel ve milli öğeleri İslam ile yüceltmesi buna örnektir. Ayrıca aynı şiirden ‘Öz yurdunda gariptin, öz vatanında parya’ satırı da İslamcı kimliklerin mağduriyetine vurgu olarak örnek gösterilebilir (Aktay, 2014: 354).

1970'leri 60'lı yıllardan çok farklı etkilemiştir. Milli Görüş ve Ülkücü hareket arasında gidip gelen bu muhafazakârlığa ayrıca temas edilmesi gerekmektedir.

Osmanlı'dan değişime karşı soru işaretleri devralan İslamcılık, cumhuriyet döneminde ise irtica adıyla ötekileştirilmiş ve muhafazakârlık kendisi için bir sığınak olmuştur. Ancak temelde sahip olunan ortak fikirler iki ideolojinin birlikte yolculuk etmesine imkân sağlamıştır. Erken cumhuriyetin resmi ideolojisi karşısında 'öteki' konumuna düşen İslamcı muhafazakârlığın dönüşü milli öğelerle bezeli bir mazlumiyet ile gerçekleşmiştir. İslam'ın özünü muhafaza etme çabası, milliyetçi saiklerin de içinde olduğu geçmişin şanlı günlerine dönme konumuna ulaşmıştır. Bu durumda 1980 darbesine değin sürecek olan İslamcı muhafazakârlığın sol karşısında milliyetçilik ile birlikte yürümesini sağlamıştır. 1980 darbesine değin her geçen gün daha da militanlaşan bu birliktelik, çalışmanın da esasını teşkil edecek olan AK Parti'nin kurucu kadrosunun yetiştiği zamanları kapsamaktadır.

3. BÖLÜM

AK PARTİ VE MUHAFAZAKÂR DEMOKRASİ

Türk siyaseti hiçbir zaman olağan bir akışa sahip olamadı. Olağan üstü olaylar, olağanüstü siyasetçiler ve olağanüstü siyasetler meydana getirdi. Dolayısıyla, buraya kadar tasvir edilen muhafazakârlık da durağan bir güzergâh izlemedi. 1980 yılına kadar olan kısmı belirli miktarda anlatılan muhafazakârlığın, AK Parti'ye dair olan hikayesine girebilmek için AK Parti'nin köklerine, partinin kuruluşunu etkileyen öncül örneklerle, partinin kadrosunu şekillendiren siyasi oluşumlara ve partiyi ortan çıkaran Türk siyasetinin olağanüstülüklerine de değinmekte yarar var. Çalışmanın bu bölümünde AK Parti'nin muhafazakâr demokrasi kavramını ele almadan evvel, partinin köklerine, geçmişine değinilecektir. Buna göre; 1980 darbesinin öncesi ve sonrası ayrımı ile dönemin muhafazakâr partileri ve kitleleri anlatılacaktır. AK Parti'nin öncesine denk gelen 90'lı yıllar ise merkez sağ ve devlet kültürünün muhafazakârlar ile olan ilişkisi ile açıklanacaktır. AK Parti'nin öncesi tasvir edildikten sonra partinin ortaya çıktıktan sonra kendine ideolojik gömlek olarak diktiği muhafazakâr demokrasi partinin kendi resmedişi ile alınacak ve AK Parti'nin 'muhafazakâr demokrasi' seçimi sorgulanacaktır. Bu bölümde anlatılacak olan bilgiler, dördüncü bölümde cevabı aranacak olan 'AK Parti'nin siyasal ideolojisi nedir?' sorusunu sorgulamaya imkân tanıyacaktır.

3.1. AK PARTİ'NİN KÖKLERİ, ÖNCÜLLERİ

Türk siyasetinin yakın geçmişi hem muhafazakârlığın evrilmesine, hem de AK Parti'nin siyaset sahnesine girişine hazırlık yapmıştır. Bu bölüme kadar anlatılmak istenen Türk muhafazakârlığın güzergâhı, fikirlerin siyaset dünyasına hazırlığını içermekteydi. Muhafazakârlığın cumhuriyet ile birlikte siyasetin farklı kesimleri için ortak bir payda olmasına rağmen, 1960 darbesinden sonra kendine en yakın ideoloji olan İslamcılık ile irtibatını arttırmış olması, muhafazakârlığın Türk

siyasetinde İslamcılık olarak addedilmesine neden olmuştur. Bu noktadan hareketle bir önceki bölümde anlatılan İslamcılık-muhafazakârlık birlikteliği, bu bölümden itibaren ‘İslami muhafazakârlık’ olarak anılacaktır. İslami muhafazakârlık özellikle 1960’tan itibaren AK Parti’nin oluşumuna hazırlık yapmış bir ideolojidir. Dönemsel olarak savunuları ve hitap ettiği kitle değişim gösterse de temel unsurları ve kemik kitlesi korunmuş bir anlayış olan İslami muhafazakârlık, Türk siyasetinin kırılma noktaları üzerinden ele alınmaya çalışılacaktır. 1980 darbesi öncesi AK Parti kadrolarının nüvesi anlamını taşıyan Milli Görüş Hareketi’nin gelişimi ile paralel bir şekilde anlatılmaya çalışılacaktır. Daha sonra darbenin etkisi ile siyaset sahnesinden kısa süreliğine-çekilen Milli Görüş Hareketi yerine bir merkez sağ partisi olmasına karşın muhafazakârlık rolünü devralan Turgut Özal’ın Anavatan Partisi (ANAP)’nin İslami muhafazakârlığa katkıları değerlendirilecektir. Son olarak ise Türk siyaseti için ‘koalisyonlar dönemi’ olarak anılan 90’lı yıllarda İslami muhafazakârlığın, merkez sağ ve Milli Görüş Hareketi arasındaki gelgiti tasvir edilmeye çalışılacaktır. 90’lı yıllar anlatılırken AK Parti’yi hazırlayan Türk siyasetinin yaşadığı olaylar vurgulanacaktır.

3.1.1. İslami Muhafazakârlık ve Milli Görüş Hareketi

Türk siyasetinde gerçekleşen olağanüstü olaylar, siyasi değişiklikler dışında toplumsal anlamda da değişimlerin kapısını açmıştır. Çok partili hayata geçiş sonrası, Demokrat Parti’nin icraat siyaseti toplumsal kesimler arasındaki uçurumları önemli anlamda kapatmıştır. Kent ile köy arasında irtibatın kurulması ve kentin cazibe haline gelmesi, göçü arttırmıştır. Bunun bir diğer anlamı da şudur; Nurettin Topçu’nun ruhundan ilham aldığı Anadolu, sisteme ortak olmuştur. İslamcılığın muhafazakârlığın gölgesinden çıkması, milliyetçiliğin belirginleşmesi, sol görüşlerin Kemalizm ve Sosyalizm etrafında yükselmesi de bu değişim zamanına rastlar. Bulaçta, İslamcılığın ikinci nesli olarak nitelendirdiği 1950 sonrasındaki İslamcı ekipten bahsederken, ilgili neslin köyden kente göçe yöneldiğini ve bu kesimin tabanının kentli kimliğe bürünmesinin önemli bir katkı sağladığını vurgulamıştır (2011: 66). Bir önceki dönemde devlet tarafından ötekileştirilen, devletin otoritesine saygı

duyarak değerlerini muhafazakârlık ile korumaya çalışan bir kesim, seviye atlayan tabanı ile yeni bir siyasi görünümün oluşmasına sebep olmuşlardır. Çok partili hayat ile birlikte dâhil oldukları siyaset sahnesinde, ötekileştirilmelerine sebep olan Kemalist Milliyetçiliğin temsilcisi CHP karşısında kendilerine taraf olarak DP'yi seçen muhafazakârlar, İslami vasıflarını yeniden kazanmışlardır. Ortaya çıkan İslami muhafazakârlığın motivasyonları özellikle 1960 darbesi ve DP'nin kapatılması ile şekillenmiştir. DP'nin devamı olarak ortaya çıkan ve sağ-sol çatışmasında kendisine merkez sağda konumlandırıran Adalet Partisi (AP) İslami muhafazakârların yeni siyasi temsili haline gelmiştir. Fakat ülkede yükselen tansiyon, sağ ve sol kutuplaşmasını arttırdığı gibi İslami muhafazakârları da özellikle 'milli duygularla' marjinalleştirmiş ve kavgalarının 'milli' kaynaklı haline gelmesine sebep olmuştur (Mert, 2011: 414). Marjinalleşen İslami muhafazakârlık kendisine karşılık olarak Milli Görüş Hareketi'nin benimsemiştir. Milli Nizam Partisi ile siyaset sahnesine atılan Milli Görüş Hareketi 70'li yıllarda İslami muhafazakârlar üzerinde önemli bir mobilizasyon yeteneğine sahiptir. 1969'ta önce bağımsız adaylarla meclise giren⁷ daha sonrada partileşen hareket, 12 Mart (1971) muhtırası ile kapatılmış ve yoluna Milli Selamet Partisi ile devam etmiştir (Çakır, 2011: 544). Milli Görüş Hareketi ülkede, milli ve manevi duyguları yüksek, sistemin çevresini meydana getiren kesimler için yeni bir yönelim anlamını taşımaktadır. Bir merkez sağ partisi olan AP'nin daha önce üstlendiği 'İslami muhafazakârları temsil rolü' Milli Görüş'e doğru geçiş göstermiştir. Bu geçişin iki parti arasında bir rekabet meydana getirmesi beklenebilir, ancak muhafazakâr düşünce ve milli duyguların ağırlığı bu oluşumların arasındaki mesafeyi kapatmıştır. Öyle ki, 70'li yıllarda sol ideoloji karşısında AP, MSP (Milli Selamet Partisi-MNP'nin devamı) ve Alpaslan Türkeş'in Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Milliyetçi Cephe hükümetleri ile mücadele verdiklerini alenen ilan etmekten çekinmemişlerdir.

1980 öncesinde İslami muhafazakâr profilin en iyi karşılığını Milli Görüş hareketinde bulmak mümkündür. Milli Görüş'ün söylemleri, savunduğu değerler,

---

⁷ Milli Görüş Hareketi'nin bağımsızlarla seçime girmesi esasen bir çekişmenin sonucudur. Partinin kurucusu Necmettin Erbakan önce Adalet Partisi'nden aday olmuştur ki Milli Görüşçülerde bu adaylık üzerinden partiye hâkim olmak niyeti bulunmaktadır. Fakat bu niyetin farkında olan AP lideri Süleyman Demirel kendisini aday göstermemiştir ve merkez sağ tarafından dışlanan Milli Görüş, bağımsızlarla meclise girip mecliste iken partileşmiştir (Çakır, 2011 : 544).

siyasi kadroları İslami muhafazakârlık hakkında önemli fikir edinilmesini sağlar. İslami muhafazakâr düşüncenin bir meyvesi olan Milli Görüş Hareketi, erken cumhuriyet izlerinden menkul ‘mağdur’ bir oluşumdur (Mert, 2011: 414). Dolayısıyla hareket ortaya çıkan mağduriyetini gidermek için yeni söylemler peşindedir. Milli Görüş Hareketi, erken cumhuriyet döneminde muhafaza edilen değerleri korur, ancak üzerine yeni söylemler ekler. Çünkü hareket hem korumaya çalıştığı değerler üzerinde yükselmelidir, hem de umut vaat eden söylemlere sahip olmalıdır ki, hitap ettiği kitleyi peşine takabilsin. Hareketin üzerinde yükselmeye çalıştığı değerler en temel ifade ile ‘milli’ olarak ifade edilebilir. Milli Görüş partilerinin (1980 öncesi) millilik vurgusu öyle belirgindir ki, hareketin kurucusu Erbakan kendilerini ‘milli’ diğer partileri ise ‘gayri milli’ olarak ifade etmektedir (Çakır, 2011: 544). Anadolu kaynaklı görülen ‘milli, maneviyatçı’ duygular partinin siyasetine hakimdir. Ayrıca İslamcı kesimin erken cumhuriyet döneminde dışlanmasına sebep olan Osmanlı savunusu da hareketin fikri dünyasında önemli bir yer edinmiştir. Çakır, Milli Görüş Hareketinin ilk partisi olan Milli Nizam Partisi (MNP)’nin kuruluş beyannamesinden alıntı yaparak, partiyi şu kavramlar üzerine oturtur;

Bu satırların da gösterdiği gibi, MNP Osmanlıcı (İstanbul’un fethi, Viyana Kuşatması), milli bağımsızlıkçı (Kurtuluş Savaşı), İslamcı (Hak’ka bağlılık, “Sizden hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten sakındıran bir topluluk bulunsun. Kurtuluşa erenler işte bunlardır.” Al-i İmran Suresi, 104.ayet) ve modernist (barajlar, füzeler) yönleri olan bir partiydi. (2011: 546).

Bu noktada sıralanan vasıflara bakıldığında modernizm hariç, diğerleri gelenek ve milli olma dürtüsü ile kolayca açıklanabilir. Ancak modernizm, ‘irticai’ olmakla itha edilerek dışlana bir fikri oluşum için önemli bir göstergedir. Milli Görüş, bilimi ve DP’nin önemini gösterdiği icraat siyasetini kitlesinin önüne sunmak istemiştir. Bunun iki anlamı bulunmaktadır; birincisi devletin ebedi savunucusu olan bürokratik elitlere gerici bir parti olmadıklarını ispatlamak, ikincisi kentlileşen nüfusuna gerçek anlamda hitap etmek. Çünkü, Milli Görüş Hareketi’nin kitlesi; “1) Taşra kökenli dindar ailelerden gelip Cumhuriyet’in laik eğitim kurumlarından yetişmiş ve genellikle serbest meslekle iştiğal eden yeni seçkinler, 2) Taşrada ticaret ve sanayiyle iştiğal eden dindar girişimciler, 3) Hem taşra hem büyük kentlerde

yaşayan dar gelirli sünni dindarlar” dan oluşmaktaydı (Çakır, 2011: 545). Yukarıda zikredilen çok partili hayatla değişime uğrayan Anadolu kesim, seçkinlerden sayılma yolunda ilerlemekteydi ve onları temsil eden Milli Görüş yeniyi, Batıyı kendi dilleri ile sunmalıydı. İki önemli slogan olan; ‘Önce Ahlak ve Maneviyat’ ve ‘Ağır Sanayi Hamlesi’ ifadeleri, diğer partilerle rekabet etmenin de kapısını aralıyordu (Çakır, 2011: 547).

İslami muhafazakârların önce partileşip, sonra da olağan söylemlerle siyaset yapmasına karşılık, ülkenin içinde bulunduğu karışık hal partilerin ve kitlelerin marjinalleşmesine engel olamadı. Bölümün başında da belirtildiği gibi, milli ve manevi duyguların Milli Görüş için mobilizasyon kaynağı olması, partinin sokak olaylarından uzak kalmasını engellemiştir. Komünizm karşısında AP ve MHP ile sürdürülen birliktelik, sokakta da aynı görüntünün verilmiş olmasına neden olmuştur. Ayrıca, 70’lerin sonlarına doğru İran’da gerçekleşen İslam devriminin geliştirdiği radikal İslami hareketler, Türk siyasetini de Milli Görüş üzerinden etkilemiştir. Sokaklarda gerçekleşen sağ-sol çatışmasına, MSP’nin Konya’da düzenlediği Kudüs mitinginin de eklenmesi, ülkede hareketin radikalleştiği algısını uyandırdı (Çakır, 2011: 547). Bu mitingden kısa bir süre sonra gerçekleşen 12 Eylül 1980 darbesi, Türk siyasetinin olağanüstülüklerine bir yenisini daha eklerken, İslami muhafazakârlık için de bir dönemin kapanması anlamını taşıyordu. Kentlileşen kesimi ile milli ve manevi duyguları yüksek bir fikir ortaya koyan İslami muhafazakârlığın bu dönemi, yükselişe geçmeden, sistemin ana çarkları tarafından değişime zorlanıyordu. Darbeden sonra ise İslami muhafazakâr kimlik yeni söylemler ile varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

3.1.2. Turgut Özal’ın İslami Muhafazakârlığa Katkısı

1980 darbesi ülkedeki siyaset ortamının silah zoru ile sakinleşmesini sağladı. Demokrasi stabilizasyonu adına ciddi anlamda bir zarar olan darbe, siyasi ideolojilerin tamamını suçlu ilan ederek mahkûm etti. Milliyetçi, merkez sağ ve muhafazakâr kesim arasında rekabete rağmen sağlanan ittifak darbe ile son buldu. Özellikle İslami muhafazakâr kesimin milliyetçi söylemleri seçim öncesinde çokça

kullandığı düşünüldüğünde yeni dönemde bu kesimin temsilcisi olan Milli Görüş Hareketi milliyetçilik ile arasına mesafe koyduğunu belirtmiş ve yeni bir siyaset formatı ortaya koymuştur (Mert, 2011: 415). Milli Görüş Hareketi'nin 1980 sonrasındaki siyasetinin milli söylemden uzaklaştığına bir delil de kapatılan MSP yerine kurdukları partide 'Milli' ibaresini kullanmayıp, 'Refah Partisi (RP)' adıyla siyaset güzergâhına devam etmiş olmalarıdır. Darbe hükümetinin sona ermesinden sonra 1983 yılında kurulan RP, mecliste ancak 1991 seçimleri ile sandalye edinebilmiştir (ysk.gov.tr, 2015), bu durumda hareketin lideri Erbakan'ın yasaklı olmasının etkisi büyüktür. 70'li yılların tüm siyasi liderlerinin yasaklı olması, siyaset sahnesine Turgut Özal'ın çıkmasına imkân sağlamıştır. Darbe öncesi uzun müddet bürokratik yapan Özal, darbeden sonra darbe hükümetinde Başbakan yardımcılığı yapmış, 1983 yılında kurduğu Anavatan Partisi (ANAP) ile aynı yıl girdiği seçimlerle iktidar koltuğuna oturmuştur (zaman.com.tr, 2006). ANAP'ın 1980'li yıllardaki yükselişi, İslami muhafazakâr kesim ile paralellik göstermiştir. Bu nedenle, Özal'ın ve partisinin bu yükselişteki rolü ilgiye matuftur.

ANAP'ın yükselişi 'merkez sağ' geleneğinin varisi olması ile ne kadar ilgiliyse, 'merkez sağa' kattığı farklı perspektiflerle de o kadar ilgilidir. Merkez sağdan devraldığı dindar ve milliyetçi kimliklere dört eğilim adı altında liberal ve sosyal adaletçi vasıflarını da ekleyen ANAP (tbmm.gov.tr, 1986: 17), darbenin gergin ortamında kendisine siyaset alanı yaratmıştır. Yeni siyaset imkânı ile İslami muhafazakâr kimlik sahipleri de yeni bir siyaset tarzına sahip olmuşlardır. Ortaya çıkan yeni siyaset tarzı birbirine eklemli olgular neticesinde gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki, İslami muhafazakârların 1980 öncesinde temsilci gördüğü MSP'nin kapatılması neticesinde kendilerine ANAP'ı yakın görmeleridir. Mert'in de ifade ettiği gibi, Türk siyasal hayatında merkez sağ siyaset ile muhafazakârlık ve milliyetçilik arasındaki oy geçişliliği, merkez sağın başından beri dindar ve milliyetçi kitlenin desteklerine sahip olmasındandır (2011: 417). Başka bir deyişle ANAP'ın merkez sağ konumuyla sahip olduğu miras, ona siyaset yapabilme imkânını sağlamaktadır. ANAP'ın ülke siyasetine katkılarda bulunması ve kendi yükselişini sağlaması bu temel üzerinde yükselmektedir. Bu temelden ortaya çıkan ANAP'ın siyasetinin önemli noktaları tespit edildiğinde üç özellik dikkati çekmektedir; partinin siyasette kavgayı değil uzlaşa kültürünü tercih etmesi, ideolojik değerlerden

daha çok hizmet siyasetini ön planda tutması ve farklı kimlikler üzerinden oluşturmaya çalışılan sentezin meydana getirdiği ‘modern muhafazakâr’ figürü (Akdoğan, 2000: 188). Anarşi ortamı ile huzuru bozulan ve siyasetin gerginliğinden sıkılan halka yumuşak politik üslûbu sunan ve toplumun ekonomik sıkıntılarına Menderes’in yaptığı gibi icraat siyaseti ile cevap bulmaya çalışan ANAP’ın siyaseti üçüncü özellik olarak sayılan kimlik sentezine imkân sağlamıştır. Ortaya çıkan ‘modern muhafazakâr’ profili İslami muhafazakârların yeni elbisesidir. İslami muhafazakârlar için yeni dönem küreselleşme tasavvurunun edinilmesi ve liberalizmin getirdiği olan ‘ifade hürriyeti, özgürlükler ve katılımcı demokrasi’ gibi kavramları tartışma anlamı taşımaktadır (Çaha, 2011: 478). Özal’ın dört eğiliminden bir tanesi olan liberalizm, sadece ekonomide serbestliği değil aynı zamanda din ve düşünce hürriyetini de öngörüyordu (tbmm.gov.tr, 1986: 19).

Dolayısıyla, devlet tarafından ötekileştirildiğini düşünen İslami muhafazakârlar, düşüncelerini ifade edebilme imkânına sahip olmuşlardır. İslami muhafazakârların geçmişten gelen devlete duyduğu tepki Özal döneminde sivil toplum ile yönetilmek istenmiş ve Özal’ın devleti küçültme projesi bu kesimde devletin gücünü azaltma gibi yorumlandığı için büyük yankı uyandırmıştır (Mert, 2011: 418-419). Her ne kadar muhafazakârlığın bir gereği olarak devlete saygı duysalar da, devlet tarafından yok sayıldıklarını düşünen İslami muhafazakâr kitle için devlette söz sahibi olma ya da devletin baskısına karşı ses yükseltebilme önemli gelişmelerdir. Bu noktada ANAP’ın iki özelliği bu gelişmeyi meydana getirmiştir. Birinci olarak Özal’ın yakın çalışma grubunun İslami değerleri kuvvetli olan ve Batı eğitilmiş isimlerden oluşması, bir önceki bölümde tasvir edilen İslami muhafazakârlığın taşralı fakat eğitilmiş profili için devlette söz sahibi olma anlamı taşımaktadır. İkinci olarak da Özal hükümetinin ekonominin yönetimini muhafazakâr kırsal kesimden insanların lehine bozması, İslami muhafazakârlar için bir devrim niteliğindedir (Akdoğan: 2000: 188). ANAP’ın hem kendisi hem de İslami muhafazakâr kesim için sunduğu imkânlar siyasetin seviye atlamasını sağlamıştır.

Merkez sağ mirası üzerine inşa edilen uzlaşa ve icraat siyaseti Özal için kırsal kesimin kapılarını açmıştır. Partinin kendini modern de olsa muhafazakâr olarak tanımlaması, İslami muhafazakârların aidiyet hissetmesini ve parti ile birlikte gelişim göstermesini sağlamıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren ekonomiye hâkim olan

devletin yerini geçmişte devletin resmi ideolojisi tarafından ötekileştirilmiş İslami muhafazakârlara bırakmış olması da, bu kesimin maddi manevi donanımlı bir hale gelmesini sağlamıştır. ANAP ile İslami muhafazakârların birlikteliği, 80 öncesinden dolayı siyasi yasaklı olanların siyaset sahnesine dönmesi ile başlayan oy kaybının Özal'ın vefatı ile birlikte son bulmuştur. 1980'nin liberal Türkiye'sinde entelektüel seviyesi ve ekonomik gücü artan, sivil toplumu fark eden İslami muhafazakârlar için bu kez yeni bir dönem başlamıştır. Muhafazakârlığın belli bir formunun olmadığı bu dönem, AK Parti'nin de kuruluşunu hazırlayan dönemdir.

3.1.3.90'lı Yılların Muhafazakârlığı

Turgut Özal dönemi farklı kesimlerin bir araya gelebildiği yeni bir kesimin ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Ancak 90'lı yıllara doğru, 1980 darbesinin getirdiği siyasilere yasağın kalkması sonucu, ANAP'ın siyasetteki ağırlığı diğer partilere dağılmıştı. Korkut Özal'ın 1989 mahalli seçimleri sonucunu değerlendirdiği şekilde 'Herkes kendi babaevine dönmüştü' (Yılmaz ve Çetiner, 1994: 46). Dolayısıyla yeni bir siyasi tablo ortaya çıktı ve 'modern muhafazakârlar' artık sadece ANAP'ın mensuplarından ibaret kalmadı. ANAP'ın hitap ettiği seçmen kitlesi olan merkez sağ ve Milli Görüş Hareketi, Doğru Yol Partisi ve Refah Partisi ile oylarını geri kazanma niyetindeydiler. Muhafazakârlığın 1980 öncesi Milli Görüş ile temsil edilmesi, 80 sonrasında değişmiş ve muhafazakârlık yeni bir çehre kazanmıştı. 90'lı yıllarda muhafazakârlığın seyrine dair ilginç değişimlerin yaşandığı, muhafazakârlığın zaman zaman temsil edilmediği ancak kimi zaman da paylaşamadığı bir dönem halini almıştır. Bu bölümde RP'nin İslamcılığın radikalliği ile muhafazakârlığın ılımlı görüntüsü arasındaki gelgitinden başlayarak, merkez sağ partilerin yaşadıkları muhafazakârlık bunalımına değinip, 2000'li yıllara taşınmasını anlatmaya çalışacaktır.

Özal döneminin liberal politikalarının muhafazakârları özgürlük ve demokrasi gibi konularda tartışmaya ittiğine bir önceki bölümde değinilmişti. Doğal olarak Milli Görüş'ün ANAP'a emanet ettiği kitlesi de bu halden etkilenmişti. Partinin yönelimi, siyaset dili, kırmızı çizgileri de bu değişim doğrultusunda yeniden

şekillenmeye başlamıştı. Çakır'ın ifadesiyle partinin hedef kitlesi artık sadece 'camii cemaati' değil tüm insanlardı ve tüm insanları Refahlı yapmayı arzuluyorlardı (2011: 549). 1980 öncesinde yetişen, ANAP iktidarı döneminde siyaseti öğrenen ve Refah Partisi (RP) ile aktif siyasete dâhil olan partinin 'yenilikçi' kanadı bu siyasetin ortaya çıkmasında etkindi. 1980 öncesinde siyaset yapan gelenekçiler ile 80 sonrasında yetişen yenilikçilerin parti içindeki ayrımı, hitap edilen kitleyi değiştirme niyetinde baş göstermişti. Çakır, iki kesim arasındaki ayrımı; 'gelenekçilerin RP'yi ideolojik bir kadro partisi olarak tutmak istemesine karşın yenilikçilerin partiyi "ideolojik omurgalı bir kitle partisine" dönüştürmeyi hedeflemesi' şeklinde resmetmektedir (2011: 549). Yenilikçilerin popülist tavrı partinin farklı kesimlerden oy alması için gerçekten gerekliydi. Ancak bu dönüşüm hali yüzeysel kalmakta, partinin ideolojik omurgasına temas etmemekteydi. Örneğin seçimlerden önce yenilikçilerin 'herkesten oy isteme' şiarına uygun olarak parti genelevlerde de seçim çalışması yaptı, ancak genelevleri kapatmayı parti programına eklemeyi ihmal etmedi (Çakır, 2011: 549-550).

Herşeye rağmen RP'nin yeni siyasi vizyonu Özal döneminde olduğu gibi dikkat çekiciydi ve insanlar bunu ilgiyle takip etmeye başlamışlardı. Özellikle bu dönemde hareketin kabuğuna çekildiği 80'li yıllarda ürettiği 'Adil Düzen', partinin sloganı olarak sivrilmiş, 'adalet' üzerine bina edilmiş görünen ve çarpıcılığa sahip bir siyasetti. Partililerin dahi anlamakta güçlük çekmiş olduğu bir siyaset olmasına karşın, 'ezilenin hakkını emperyalist ve Siyonist düzenin meydana getirdiği mutlu azınlığın elinden alıp, sahibine teslim etme' gibi söylemlerin üzerine kurulması, Adil Düzeni seçmen için cazip kılıyordu (Çakır, 2011: 558-559). Partinin 80 öncesindeki konumu ve laiklik meselesindeki soru işaretlerine karşın 'kitle partisi' olma çabası ve modern muhafazakâr kimliği sahiplenışı partiye yönelimi arttırmıştı ve parti 1994 yerel seçimlerinde İstanbul ve Ankara Büyükşehirlerin de içinde bulunduğu 327 belediyeyi kazandı (Çakır, 1994). Partinin Ankara ve İstanbul'u kazanması, bakışları bu iki belediyeye yöneltmiş ve laiklik hususunda alınacak kararlar dikkatle takip edilmeye başlanmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olarak seçilen Recep Tayyip Erdoğan'ın 'İstanbul'un yasaklı olmayacağı' sözünü verdikten sonra, Karaköy genelevinin kapatılacağını söylemesi, belediyenin kokteyllerinde kesinlikle alkol sunulmayacağı kararı gibi meseleler laiklik endişelerine delil olarak

gösterilmiştir (Çakır, 2011: 554). Milli Görüş hakkında toplumun diğer kesimlerinin ‘mürteci’ bakışına sahip olması belli dönemlerde kendini haklı çıkarması dolayısıyla hiçbir zaman kaybolmamıştır. Hakeza 1994 seçimlerini kazanmadan önce kitle partisi görüntüsü ile modern bir muhafazakâr imajı çizen partinin mensupları, iktidar ile birlikte bu görüntülerinden kolayca sıyrılıp ilkelerini vurgulamaya girişmişlerdir.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde ele alınacak AK Parti tablosu da bu kaynağın bir neticesidir. Ancak genel seçimlerin bir yıl sonra gerçekleşecek olması partinin ideolojik tartışmaları bırakıp icraat siyasetine geçiş yapmasına neden olmuştur. 1994 seçimlerinden sonra belediyelerinde çok çalışan, yolsuzlukla mücadele vurgusu yapan RP için 1995 genel seçimleri de sandıktan birinci çıktıkları bir seçim olarak netice vermiştir. Bu defa elinde devletin yönetimi olan RP, partinin imaj sorununu çözmek için Erbakan’ın ağzıyla yapacaklarını ve yapmayacaklarını sıralamıştır. Özetle Erbakan yapacaklarını; temiz yönetimi sağlamak, manevi kalkınma hamlesi yapmak, adil ekonomik düzeni kurmak, yerel yönetimleri güçlendirmek ve güvenlik reformu gerçekleştirmek ana başlıkları ile sıralarken, yasadışı olmayacağını, laikliğe ve demokrasiye karşı durmayacağını, hürriyetleri kısıtlamayacağını sözünü vererek yapmayacaklarını sınıflandırıyor (Çakır, 2011 : 556-557). DYP ile koalisyon kuran RP, böylece iki parti arasında doğal bir etkileşimin kapısını da aralamış oldu. Refah, 1994 ve 1995 seçimlerinde Doğu ve Güneydoğu’da birinci parti olarak çıkmıştı (ysk.gov.tr, 2015). Partinin Doğu’da kazandığı oylarda kitle partisine dönüşme niyetine ciddi bir katkıya sahiptir. Ancak Refah-Yol iktidarı RP’nin kitle partisi olma çabalarına ket vurmuştur. RP DYP ile kurduğu koalisyonda merkezle olan mesafesini Menderes ve Özal’ın mirasını anarak daraltmayı denese de (Çakır, 2011: 570), terör olayları karşısında DYP’nin milliyetçi refleksleri bu durumu engellemiştir. 80’li yıllarda ortaya çıkan ve 90’lı yıllarda yükselen PKK terörü konusunda Refah-Yol iktidarı Tansu Çiller’in Başbakanlığı’nda devletçi ve sert bir tutum izlemiştir. Çiller’in asker ile uyumlu hali (Sakallıoğlu, 1983: 1258) ve bunun Doğu’da terörle mücadele için Olağanüstü Hal (OHAL) uygulamasını getirmesi, koalisyon ortağı RP için bir kayıptır. Bunun dışında yolsuzluklar konusunda geri adım atılması, İsrail’le masaya oturulması da RP’nin tabanında hayal kırıklığına sebep olmuş, partinin iktidarının ülkece sorgulanmasına yol açmıştır. Merkez partisi olup marjinallikten uzaklaşmak isterken eleştirdiği her

şeyi gerçekleştiren RP de, eski reflekslerine yeniden tutunmayı seçmiştir (Çakır, 2011: 571). İdeoloji savunusu ile kitle partisi olmayı deneyen RP için korumacı tavrı tabanını elinde tutmak niyeti içerir. Modern olmak yerine İslami olmak RP'nin muhafazakârlığı için daha elzemdir. Bu noktadan sonra partinin Taksim'e cami yapma niyetinden başlayıp devlet dairelerinde türban iznini içeren bir dizi icraat teşebbüsü baş gösterdi (Çakır, 2011: 571). Ancak, 1997 yılının başında başlayan askerinin 'irticayla mücadele vurgusu' 28 Şubat günü Erbakan'ın önüne bir rest olarak sunuldu ve koalisyon istifaya zorlandı. Kısa bir süre sonra da Refah Partisi kapatıldı ancak Milli Görüş yine hazırlıklıydı ve parti kapatılmadan muadili Fazilet Partisi (FP) hazırды. FP bir mağduriyet sonucu ortaya çıkmıştı ve her durumda bunu vurgulayarak demokratikleşme ve sivilleşme vurgusu yapıyordu (Çakır, 2011: 572). Parti marjinalleşmesinin pişmanlığını taşıyordu ve elindeki kozlarını kullanma niyetindeydi. Öncelikle mağduriyet partiye siyasetinde yeni bir alan sağlıyordu; demokrasi. Daha önce gerçekleştiremediği demokratik olmayı bu kez mağduru olarak gerçekleştirmek ve bunu Özal'la bağdaştırmak parti için bir fırsattı. Çünkü Özal 1980 darbesi sonrası ülkeyi normalleştirmiş, muhafazakâr kimliğe sahip çıkmış ve kalkınmacı bir anlayışın peşinde koşmuştu. Bununla ilintili olarak sadece Özal değil tüm merkez sağ liderlerinin hayali olan Avrupa Birliği (AB), demokrasi, insan hakları gibi meselelere sahip çıkmayı, askeri müdahale ve parti kapatmaya karşı çıkmayı içeriyordu. Yeni dönemde FP bu noktalardan hareketle AB'ye üyelik projesini öncelikli mesele haline getirmişti (Çakır, 2011: 572-573). AK Parti'nin muhafazakâr demokrat kimlik hazırlığında bir öncül niteliği taşıyan bu dönemde, FP yalnız değildi ve muhafazakâr siyasete sahip çıkarak kendine meydan okuyan merkez sağ partileri mevcuttu.

Merkez sağ partileri 1980 sonrasında ANAP ile yoluna devam etmiş, ANAP'a 1987'de DYP eklenmişti. İki parti arasındaki ilişki başta halef-selef sayılan Süleyman Demirel-Turgut Özal mücadelesi seyrine benzeyecek görüntüsü verse de, 1993'de Özal'ın vefatı ve Demirel'in, O'nun yerine cumhurbaşkanı olmasıyla meydan yeni liderlere kalmıştır. Halihazırda Özal'ın Çankaya'ya çıkmasından sonra bayrağı devralan Mesut Yılmaz ANAP'ın lideriydi, DYP'de yaşanan lider değişikliği sonucu ise partinin başına Tansu Çiller geçmiştir. İki liderin de partilerindeki 90'lı yıllardaki serüvenleri, Türk siyasetinde kendilerine konum arayışı eşliğinde

geçmiştir. Çünkü, ideolojisini peşinden sürükleyen RP'nin merkez sağa yerleşme çabası ve 1995 seçimlerinde bu niyetinde başarılı olmuş görüntüsü vermesi iki partiyi de yeni bir konum arayışına itmiştir. Nuray Mert'e göre bu arayış için ANAP'ta muhafazakârlığın tasfiye edilip, liberal isimlerin öne çıkarılması ile DYP'de Refah ile kurulan ittifakın da etkisiyle muhafazakâr kimliğe yönelimle gerçekleşmiştir. Bu sürecin nihayetinde ortaya çıkan tabloyu ise 'DYP'nin küçük sermaye, taşra burjuvazisi, muhafazakâr dindar ve koyu milliyetçi Anadolu'nun sağ sesi olmasıyla, ANAP'ın da Türkiye'nin İstanbul dükalığının kontrolünde olduğu hissi ve ordu ile birlikte hareket eden bir partiye bürünmesi' olarak yorumlamıştır (Mert, 1999: 36-41). ANAP'ın Özal'ın modern muhafazakâr görünümü yerine, modern liberalliği tercih etmiş olması, muhafazakâr kimliğe talip olan DYP'yi bu çalışmanın ilgi alanına dahil etmektedir. Merkez sağ parti olarak muhafazakârlık mirasını içinde barındıran DYP'nin Çiller döneminde muhafazakâr görünümü yükselişe geçmiştir. 1995'te kurduğu azınlık hükümetini programını okurken; *"İnancımızla, kitabımızla, semalarda sonsuza kadar yankılanacak ezanımızla Gümrük Birliği'ne gireceğiz"* ifadelerine yer vermesi milliyetçi, muhafazakâr bir eğilimin açık göstergesidir (Cumhuriyet, 1995). Azınlık hükümetinden sonra RP ile yaptığı koalisyonda merkez parti olma çabasındaki partiyi farklı bir görüntü içerisine sürükleyen de DYP olmuştur (Çakır, 2011: 571). Refah'ın marjinal çizgisine çekilip 28 Şubat neticesinde kapanmasından sonra DYP yeni kurulan FP'nin muhafazakâr kimliğin en iyi savunucularından biri konumuna gelmiştir. 1999'da gerçekleşecek seçimler öncesinde Erzurum'da 'İslam dininin kefiliyim' (Milliyet, 1999) diyen Çiller, Kayseri'de ise *'Dininizin, diyanetinizin, hürriyetlerinizin kefilisi benim'* (Cumhuriyet, 1999) ifadelerini kullanıyordu. Bu söylemler Çiller'in liderliğindeki DYP'nin muhafazakârlığın kendinesini uygulama çabasının açık göstergeleriydi. Ayrıca FP ile DYP açık bir rekabetin içerisindeydiler. Her iki partinin de Malatya mitinglerini ele alan yazara göre DYP de FP de Özal vurgusuna sıkı sıkıya sarılırken, DYP başörtüsü, Kuran kursları gibi konuları daha çok sahiplenir bir tavrın içerisine giriyordu. Yazarın aynı yazıda belirttiği bir noktaya göre ise DYP'nin muhafazakârlık propagandası toplumu coşkuya itmiyor, inandırıcı gelmiyordu fakat seçmene göre FP'nin 28 Şubat'ın mağduru olarak demokrat söylemlere tutunması daha ilgi çekici gözüküyordu (Çakır, 1998). Netice olarak da 1999 seçimlerinde FP,

DYP'den daha fazla sandalye kazanmış ve DYP'nin muhafazakârlık kozunu sonlandırmasına sebep olmuştur.

90'lı yıllarda muhafazakârlık siyasetin gergin ortamında sahibi çok olan bir ideoloji görüntüsüne sahiptir. DYP ve Milli Görüş'ün rekabete girdiği muhafazakârlığın tabanı için Mesut Yılmaz'ın ANAP'ı Özal'dan aldığı mirastan feragat etmiştir. ANAP ve DYP'deki bu değişim hali Merkez siyasetin erimesine sebep olurken, Milli Görüş bu boşluğu doldurmaya yeltenmiştir. Ancak, DYP ile kurduğu ittifak Milli Görüş'ün kendi köşesine çekilmesine sebep olmuş ve askeri müdahaleye davetiye çıkartmıştır. Askeri müdahaleden sonra demokrasi ve insan hakları vurgusu ile AB rüyasının peşine düşen Milli Görüş Hareketi, bu hamlelerini '28 Şubat'ın mağduru olması' üzerinden kurgulamıştır. DYP ise Milli Görüş'ün boşalttığı İslami Anadolu muhafazakâr anlayışa sıkı sıkıya sarılmıştır. Ancak, DYP'nin samimiyetsiz bulunması, FP'nin içindeki yenilikçi-gelenekçi ayrışmasından etkilenmesi her iki partinin de muhafazakâr kitleyi etkilemesini engellemiştir. Dolayısıyla, muhafazakârlık ile sırt sırta olan merkez sağ'daki boşluk kapanmamıştır. Milli Görüş'ün yenilikçi kanadından zuhur eden AK Parti, bu boşluğa yönelik hamle yapma ve muhafazakârlığın içini doldurma şansını elde etmiştir. Bu noktadan sonra AK Parti'nin muhafazakârlığın içini nasıl doldurduğu ele alınarak, çizdiği muhafazakâr demokrat kimlik resmedilmeye çalışılacaktır.

3.2. AK PARTİ'NİN MUHAFAZAKÂR DEMOKRASİSİ

Refah Partisi ile başlayan Milli Görüş'teki fikir ve vizyon ayrışması, Fazilet Partisi ile açık bir hale bürünmüştü. 28 Şubat sonrasında Erbakan'ın siyasi yasağı dolayısıyla partinin başında yer alamaması, 1999 seçimlerinde yaşanan oy kaybı partide yenilikçi ve gelenekçi ayrımın liderlik için karşı karşıya gelmesine neden oldu. Yenilikçi kanat Abdullah Gül 521 oy alırken, Erbakan'ın desteklediği Recai Kutan ise 603 oy alarak FP'de liderliğini sürdürmüştür (İncekara, 2000). Seçimi her ne kadar gelenekçiler kazansa da, yenilikçi kanat için aldıkları oy harekete geçmek için bir güven vesilesi oldu. Neticede yenilikçi kanat, 90'ların başından beri savundukları 'kadro partisi olma' siyasetini kendi partisinde sürdürme amacıyla 14

Ağustos 2001 tarihinde Adalet ve Kalkınma Partisi'ni kurdu. Kurulduğu gün programını kamuoyuna bildiren AK Parti uzlaşmacı siyaset, gelenekleri ile birlikte dünyayla bütünleşme, laiklik ve birey hak ve özgürlükleri için demokrasi vurgusu yapmış, aile kurumuna bu değerlerin hemen altında yer vermiştir (hurriyet.com.tr, 2001). AK Parti'nin bu çalışmanın da esası olan muhafazakâr demokrasiyi ilke edindiğini ifade etmesi daha sonraki yıllara rastlamaktadır. 2003 yılında Yalçın Akdoğan tarafından hazırlanan 'Muhafazakâr Demokrasi' kitapçığı AK Parti'nin siyasi kimliğinin ilanı oldu. AK Parti'nin lideri Recep Tayyip Erdoğan kitapçığa yazdığı sunuş yazısında muhafazakârlığı ideoloji olarak belirlemelerinde muhafazakârlığın dünyada öne çıkan bir ideoloji olmasının yanında muhafazakârlığı kendi düşünce gelenekleri ile yeniden üretme niyetinde olduklarını ifade etmiştir (Akdoğan, 2003: 6). Erdoğan'ın bu ifadeleri baştan başa yeni bir siyaset üretileceğinin bir göstergesidir. Ayrıca Erdoğan'ın üretecekleri bu ideolojinin bir siyaset deklarasyonu olarak kalmayacağını, partinin siyasi kimliğine teorik bir katkı olacağını ifade etmesi, muhafazakârlığı demokrasi ile şekillendirip önce kendilerinden başlayarak topluma hayat kılmak istediklerinin ifadesidir (Akdoğan, 2003: 7). Bu noktadan hareketle Yalçın Akdoğan'ın öncülük etmesiyle muhafazakâr demokrasi AK Parti tarafından izah edilmiş ve kitlesi tarafından benimsenmeye başlamıştır. Buna ek olarak özellikle 2004-2005 yıllarında olmak üzere muhafazakâr demokrasi akademik olarak ele alınmış ve bu kimliğin mümkün olup olmadığı tartışılmıştır. Çalışmanın bu bölümü de bu tartışmalar neticesinde ortaya çıkan ve AK Parti'nin kimlik olarak benimsediğini ifade ettiği muhafazakâr demokrasinin niteliklerini ele alacaktır. Muhafazakâr demokrasinin AK Parti'ye imkânları ele alındıktan sonra bu kimliğe çizilen resmin niteliklerinden bahsedilecektir.

3.3. MUHAFAZAKÂR DEMOKRASİNİN İMKÂNLARI

3.3.1. Siyasal İslama Alternatif Sunma

AK Parti tıpkı Özal'ın ANAP'ı gibi Türk siyasetinde olağanüstü olaylar yaşadığı bir dönem sonrasında iktidarı elde etmişti. Askerin ağırlığının hissedildiği

dönemde iktidar olmak, marjinalleşmekten de uzak durmayı gerektiriyordu. Özal siyasi geçmişinin sınırlı olması sebebiyle asker için bir şüphe uyandırmamıştı. Ancak AK Parti Milli Görüş kadrolarından meydana gelen bir partiydi ve siyasi görüşleri, icraatları konusunda dikkatle izlenmekteydi. Bunun yanında, AK Parti'nin kendisi için belirlediği 'muhafazakâr demokrat' kimliği tanımlaması ve bu tanımlamanın siyasi keskinliklere sahip olmaması da elzemdi. Çünkü Türk muhafazakârlığının İslami düşünce ile birlikte anılması, Milli Görüş ile birlikte bunun 'İslami Muhafazakârlık' olarak meydana çıkışı, kimliğin izleyeceği seyri önemli kılıyordu. Tüm bu sebeplerden hareketle, AK Parti Milli Görüş'ün Siyasal İslamcı kimliği ile arasına mesafe koymalıydı ve bunu yaparken de Milli Görüş'ten devraldığı kitleyi de korumalıydı. Muhafazakâr Demokrasi'nin AK Parti'ye sağlaması beklenen ilk imkân buydu ve AK Parti kimliğini bu doğrultuda şekillendirmeye çalışmıştır.

AK Parti için Milli Görüş geçmişi temelde yukarıda belirten görüşlerden kaynaklı olarak yok sayılmak isteniyordu. Yalçın Akdoğan'ın 'AK Parti, Milli Görüş hareketinin uzantısı şeklinde daha yenilikçi bir parti olmak yerine, farklı bir kulvara oturan yepyeni bir siyasal hareket kimliğini tercih etmiştir' ifadesi Milli Görüş'ten farklı olduklarını vurgulamanın bir dışavurumu idi (2010: 87). Bunun yanında AK Partili vekiller de AK Parti ile Milli Görüş'ün irtibatını yok sayacak değerlendirmelerde bulunuyorlardı. AK Parti'nin siyasi kimliği üzerine yapılan bir çalışmada 50 vekile sorulan 'AK Parti'den niye aday oldunuz?' sorusuna hiçbir vekil 'Milli Görüş'ün devamı olduğu için' yanıtını vermemişti. Aynı anketin bir başka sorusunda ise AK Parti'nin Siyasi kimliği sorulmuş ve yine hiç kimse 'Milli Görüşçü' seçeneğini seçmemiştir (Tekin, 2004: 235-240). Milli Görüş'ün terkedilmesi, Siyasal İslam'ın da terkedilmesi manasını taşımaktaydı. Ancak, Siyasal İslam'ın yıllardan beri kemikleşmiş bir seçmeni olduğu için bunu tamamen terk etmesi de AK Parti için uygun değildi. Bundan dolayı, Akdoğan Hürriyet Gazetesi köşe yazarı Sedat Ergin'in ifadelerine atıf yaparak AK Parti'nin 28 Şubat'ın da etkisiyle Türk siyasetinde Siyasal İslam'ın evriminde önemli bir kırılmayı oluşturacağını ifade etmiştir (2003: 87). AK Parti Siyasal İslam'dan ayrıştığını vurgulamasını AB konusunda istekli görüntüsü ile göstermeye çalışmıştır. Erbakan'ın yıllarca 'Hristiyan Kulübü' olarak nitelendirdiği AB, FP'nin 28 Şubat sonrasında siyasetini meşrulaştırmak için kullandığı bir argüman idi. AK Parti'de

FP'ni bu argümanını doğal bir ön kabul ile içselleştirmek istemiştir (Yılmaz N., 2011: 610). AK Parti için AB'nin demokrasi temelli ilkelerine atıfta bulunmak, siyasetini meşrulaştırmak ve muhafazakâr demokrasi kimliğini resmetmek için önem arz etmektedir. Dönemin AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan da AB'nin Hristiyan Kulübü olarak nitelendirilmesinin bir spekülasyondan ibaret olduğunu belirtmiş ve AB'nin bir siyasi değerler bütünü olduğunu, farklı medeniyetleri içinde barındırması gerektiğini vurgulamıştır (Sarı, 2011: 132). AK Parti ilk döneminde seçmenini kaybetmemek ve siyasi meşruiyetini güçlendirmek için AB'yi farklı ele aldığını vurgulayarak siyasi kimliğinin Siyasal İslam'a alternatif sunacağını ileri sürmüştür. AB konusu AK Parti'nin siyasetinde çok daha geniş bir yere sahiptir ve sonraki kısımlarda bu durum daha farklı yönleriyle ele alınacaktır.

AK Parti'nin, muhafazakârlığı gelenekleri küresel gerçeklerle birleştirme olarak görmesi ve siyasi kimliğini yeni baştan kurgulama isteği Siyasal İslam için bir alternatif üretme ihtimalini meydana getirmiştir. Çokça vurgulandığı gibi Milli Görüş partilerinin seçmen gözünde en büyük problemi hükümet kurmalarına izin verilip verilmeyeceği idi (Yılmaz N., 2011: 609). AK Parti muhafazakârlık ile değerlerini koruduğunu ve Siyasal İslama alternatif olduğunu, demokrasi ve AB vurgusu ile de Batı'ya ve değerlerine kapalı Siyasal İslam'la arasına mesafe koyduğunu ifade etmiştir.

3.3.2. Merkez Sağın Toparlayıcısı Olma

Merkez sağ partileri Türk siyaseti için dönüm noktalarını teşkil etmektedir. Kendini devletin kurucu unsuru olarak gören askerinin gerçekleştirdiği darbelerden ve muhtıralardan sonra ortaya çıkan merkez sağ partileri, toplum nezdinde demokrasi vurgusu ile sistemi revize eden, devletin kurucu ögesinden yönetimi devralıp millete teslim eden görüntüsü sunduğu için kıymetlidir. Merkez sağ partilerinin bu vasfı yerine getirmesini hatırlarsak; DP ile CHP'nin kurduğu tek parti düzeni bozulmuş ve 'taşra' siyaset denkleminde dâhil olmuştur, DP'nin devamı olarak ortaya çıkan AP ise Milli Görüş Hareketi ile rol paylaşımı yaparak siyasete dâhil olan kesimin söz söylemesini sağlamıştır, 1980 darbesi ile kapatılan partilerin yerine ortaya çıkan

ANAP ise mezkûr kesimi sınıf atlatmış ve ‘modern’ nitelendirmesi kazanmasını sağlamıştır. Dolayısıyla ‘demokrasi’ vurgusu ile sisteme entegre olan, Anadolu, taşra ya da millet olarak nitelendirilebilecek kesimin yönelimi, Türk siyasetinin yönetim kaderini şekillendirmiştir. 90’lı yıllarda da ANAP, RP ve DYP her ne kadar ideolojik arayış içerisinde olsalar da, mirasları ile merkez partisi beklentisinin siyasi sahnedeki tezahürü olmuşlardır. 90’ların sonlarına doğru ülkenin arka arkaya yaşadığı toplumsal, siyasi ve ekonomik travmalar neticesinde, toplumda bu partilere karşı düzeni normalleştirme beklentisi oluşmuştur. 28 Şubat 1997 ile başlayan siyasetin üzerindeki askeri kontrol rejimi devamında ülkenin yaşadığı 17 Ağustos 1999 felaketi ve 2000’li yıllar ile başlayan ekonomik kriz toplum adına ciddi travmalardır. Dolayısı ile 2000’lere girerken Türkiye’de DP’nin millet vurgusuna, AP’nin demokrasi söylemine, ANAP’ın ekonomik reformlarına ihtiyaç duyulmaktaydı. Bunun yanında üç partinin ortak özelliği olan kucaklayıcı söylem, ülke için en temel ihtiyaç durumundaydı. AK Parti’nin muhafazakâr demokrat kimliği bu ihtiyaçlar neticesinde ortaya çıkmış ve toplumun 2002 seçimlerinde verdiği tepki ile bu kimlik ciddi anlamda değer kazanmıştır.

Ali Çarkoğlu ve Binnaz Toprak tarafından yapılan ve TESEV tarafından yayın haline getirilen ‘Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset’ araştırmasında, Türk seçmenin sol-sağ ideolojik düzleminde yerinin ortanın sağına doğru bir yöneliş içerisinde olduğu tespit edilmiştir (2000: 31). 90’ların sonuna doğru askerin etkili olduğu Laiklik-İslamcılık karşılaşmasından toplumun Laiklik baskısına tepkisel bir şekilde sağa yöneldiği yorumu çıkarılabilir. AK Parti’nin bir önceki formu olan FP’nin İslamcılık safında yer alması ve 28 Şubat mağduriyeti taşıması, parti için demokrasi ipine sarılmayı gerekli kılmıştır. FP’nin AB konusunda yumuşayan tavrına ve demokrasi söylemlerine rağmen kapatılması, AK Parti için bir ders niteliğindedir. Bir önceki bölümde de ifade edildiği gibi AK Parti İslamcı gömleğini çıkartmış ve AB’yi şeytanlaştıran geçmişinden sıyrıldığı üzerine bir seçim kampanyası kurgulamıştır. AK Parti’nin girdiği ilk seçimi geçmişinden sıyrılma vurgusu ile birlikte askeri müdahale sonrası yeni dönemi tadil etme umudu da yer tutmaktadır. Ve bu umut esasen merkez sağ kaynaklıdır. Ömer Laçiner merkez sağın geçmiş örneklerini anlatırken, bu partilerin ‘demokrasi mücadelesi’ olarak adlandırdıkları politik diskurlarını egemen sınıfın-Türkiye özelinde devleti kuran ve

arada yuvalanan asker, bürokrat, elit-siyasal iktidarını elinden almak, en azından payını tedrici olarak arttırmak olduğunu ifade eder (2002: 15). AK Parti'nin yeni kimliğinde demokrasi ifadesini öncelediğini başından beri vurgulaması, 90'lı yıllarda içi boşaltılan merkez sağda siyaset yapabilmesini sağlamaktadır. Laçiner'in ifadesinden yola çıkarak denilebilir ki; demokrasi ile sistemi elitlerden devralma işi merkez sağ partilerine aittir ve AK Parti söylemi ile bu işi gerçekleştirme isteği göstermektedir. Ahmet İnsel'in görüşleri de bu minvalde bir kanıt olarak sunulabilir. İnsel "*Cumhuriyet düzeninin siyasi temsil çarpıklığı, devletçi-laikçi güçlerin tahakkümüne dayalı yapısı ve toplumun bu kesime karşı duyduğu kuşku, AK Parti'ye kendi muhafazakâr değerleri içerisinde demokrat bir hamle yapma imkânı sunmaktadır*" der ve ekler; "*(AK Parti) Serbest girişimcilikle muhafazakâr değerleri birleştiren, kalkınmacı, ılımlı dayanışmacı bir sentez oluşturma iddiasını yeteri inandırıcılıkla savunabiliyor.*" (2011: 24). İnsel'in demokrasiden hareketle yaptığı tarifi ekonomiye ulaşması AK Parti'nin Özal'ın yaptığı gibi ekonomi anahtarı ile yeni dönem tadilini gerçekleştireceğinin de bir vurgusudur. Laçiner de

"AKP temsil ettiği sınıfın varoluş etkinliğinin ekonomi olduğunu, güç ve iktidar kavramlarına ekonomi kaynaklı bir içerik, meşruiyet referansı kazandırdığı oranda egemenliğini kurabileceğini; bu içerik ve referansa yaslanarak, devlette mevzilenmiş ekonomi dışı-üstü addedilen fonksiyonlarıyla hükmeden pre-modern kalıntı iktidar sahiplerini gerilemeye ya da tâbi olmaya zorlayabileceğini esas almış gözükyör şimdilik." (2002 : 13)

ifadeleri ile AK Parti'nin ekonomi vurgusunun doğal bir sonuç olduğunun altını çizmektedir. Muhafazakâr demokrasi ile kendi kaynaklarından hareketle bir kimlik meydana getirmek isteyen AK Parti ekonomi ve demokrasi söylemleri ile geçmişine alternatif yeni bir gelecek kurgulamaktadır. İnsel de AK Parti'nin geçmiş milliyetçi muhafazakâr ve otoriter köklerine karşın pragmatik bir orta sınıf partisi olma özlemi duyduğunu ve bu pragmatizmi ekonomi merkezli merkez sağ siyaseti ile sağlamak istediğini söylemektedir (2002: 27). Muhafazakâr demokrasinin merkez sağ toparlama ve İslamcılığa alternatif sunma imkânları AK Parti için yeni bir parti olma ve kucaklayıcı bir dil ile krizler sonrası ülkeyi toparlama söylemi geliştirmesini sağlamaktadır. 2002 seçimlerinde henüz kimliğine bir isim koymadan bu söylemler ile tek başına iktidar olan AK Parti, bundan sonra siyasetini makul bir süre muhafazakâr demokrasinin imkanları üzerinden kurgulamayı seçecektir.

3.4. AK PARTİ’NİN MUHAFAZAKÂR DEMOKRAT GÖMLEĞİ

Başlıktaki ifade AK Parti’nin Kurucu Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın ‘Milli Görüş gömleğini çıkardık, geçmişi unuttun artık yeni bir partiyiz’ (Milliyet, 2003) sözünden esinlenerek kurulmasının yanında AK Parti’nin muhafazakâr demokrattığı gerçekten bir gömlek gibi görmesinden de kaynaklanmaktadır. AK Parti’nin Muhafazakâr Demokrasisi başlığı altında yer verilen Erdoğan’ın ifadelerinden yapılacak en iyi çıkarım, muhafazakâr demokrasiyi bir deklarasyon olarak değil bir kimlik olarak inşa edecek olmalarıdır. Bu da AK Parti’nin çıkardığı Milli Görüş kimliği yerine, yukarıda imkânları sıralanan muhafazakâr demokrat kimliğini kurgulayıp uygulamak istedikleri anlamını sağlayabilir.

Elbette ki AK Parti muhafazakâr demokrat kimliği kurguladığı gibi kullanmaya devam etmedi. Bunun için AK Parti’nin iktidardaki dönemelliğine bakmak gerekecektir. Partinin kuruluşundan itibaren 2015 yılına değin geçen zaman zarfında bu kimlik farklı dönemlerde kırılmalar yaşayarak biçim değiştirdi. Çalışmanın bundan sonraki kısmı temelde ikiye ayrılacak olursa, 2007’ye kadar olan AK Parti’nin kimliği kurgulaması, üzerine tartışması ve gerçekleştirdiği icraatlar üzerine birinci bölümü, 2011 seçimleri sonrasında hem teorik hem de pratikte farklı bir muhafazakârlık modeli ortaya koyması ise ikinci dönem olarak nitelendirilebilir. Bu ayırmda tarihlerin meydana getirdiği dönüşümler dikkate alınmakla birlikte birinci dönem muhafazakârlığın temek rükünleri ile ikinci dönem ise yeni formatın görüntüsünün değerlendirmesi ile etkili olacaktır. 2001 yılında kurulup 2002 yılında iktidar olan ve 2004 yılında kendine ‘muhafazakâr demokrasiyi’ kimlik olarak benimseyen AK Parti için 2007 yılı bir kırılma noktası, 2007-2011 arası ise bir geçiş dönemi niteliği taşımaktadır. Bu nedenle ilgili geçiş dönemi birinci kısmın içine dahil edilebilir. AK Parti’nin ideolojisini isimlendirdikten sonra tartışmaya sunması 2007 yılına kadar aydın ve akademisyenler arasında kimliğin gerçekleşme imkanı ve niteliğine yönelik tartışmalara neden olmuştur. 2007 yılında partinin bir kapatma davası, bir genel seçim bir de cumhurbaşkanlığı seçimini atlatması kimliğin test edilmesi noktasında önemli bir sınav olmuştur. Devam eden dönemde ise partinin daha muktedir tavrından kaynaklı olarak demokrat adımları atarken devletleşme

emareleri görülmektedir. 2011 seçimlerinden sonra ise yeni AK Parti her geçen gün kendini daha da muktedir görerek demokrat yönü eksik Türk siyasetinin yeni muhafazakârlık çizgisini inşa etmeye başlamıştır.

Bu bölümde öncelikle AK Parti'nin muhafazakâr demokrat ideolojisi; muhafazakârlığın belli başlı argümanlarını ortaya koyan; din, devlet/otorite, gelenek/değişim ve toplum/birey meseleleri ile izah edilmeye çalışılacaktır. Devamında ise ideolojinin bir diğer yanı olan 'demokrat' olma hali, insan hakları ve özgürlükler, Avrupa Birliği ve asker-sivil ilişkileri üzerine söylenen sözler ve ortaya konan icraatlar üzerinden test edilecektir.

3.4.1. Birinci Dönem; Daha Fazla Demokrasi ve Muhafazakârlığın İnşası

AK Parti'nin dönemselliği içerisinde hem topluma kendini kabul ettirdiği, hem de kimliğini inşa ettiği zaman dilimi olarak nitelendirilebilecek olan 2002-2007 dönemi, siyaset bilimcilere sadece partinin olmak istediği hali yansıtabilmektedir. Birinci dönemde önce kimliği hakkında fikrini söyleyen, sonra ise akademisyen, gazeteci ve aydınlar tarafından ilgili düşüncenin tartışılmasını isteyen AK Parti, bu dönemde kimliğinin toplumdaki karşılığını gözlemlemiştir. Dolayısıyla ilgili kimlik için ortaya konan fikirler ve meydana gelen tartışmalardan uzakta performans ortaya koyduğu söylenebilir. Kuruluş döneminde bürokratik elitler tarafından siyasetin üzerinde hissettirilen laiklik baskısını demokrasi için hamleler yaparak püskürtmeye çalışmıştır. Bunu yaparken bir yandan da muhafazakârlığını inşa etmiştir. Bu bölümde muhafazakârlığın unsurları ve demokrasinin sınırları ile AK Parti'nin 'demokrat' kimliği ile muhafazakârlığın inşa ediş süreci açıklanmaya çalışılacaktır.

3.4.1.1. Muhafazakâr Demokrasinin Din Anlayışı

Çalışmanın ilk bölümünde değinildiği üzere muhafazakârlık din ile karşılıklı yarar ilişkisi yürütmektedir. Muhafazakârlık için din önemlidir çünkü dinin koruyucu yapısı, geleneklerinin olması düzenin devamını gerektirir. Hakeza din içinde varlığını koruyabileceği bir ideolojini mümkünlüğü önem arz etmektedir. Türk

muhafazakârlığında dinin zaman zaman muhafazakârlık görülmesi de bundandır. Türk muhafazakârlığı bölümünde ifade edilmeye çalışıldığı gibi dinin muhafazakârlık içindeki yeri Türk muhafazakârlığının dindarlık ile eşdeğer tutulmasını sebep olmuştur. Ve yine bundan kaynaklı olarak muhafazakârlık bir ideoloji olarak değil de mizaç olarak da değerlendirilmektedir. Bugüne kadar Türk siyasetinde din ve muhafazakârlığın bir arada ele alınması, Avrupa’da ortaya çıkan muhafazakârlığın ilk halindeki yarar ilişkisinin bariz bir örneğidir. Daha önceki bölümlerde muhafazakârlık ile din arasında kurulan bağ dolayısıyla farklı siyasi partilerin bu ilişkiden yararlandığına değinilmiştir.

AK Parti ise kimliğini ortaya koyarken bu hususta farklı bir yarar gözetmektedir. AK Parti muhafazakâr demokrasinin ne olduğunu ifade ederken, geçmişindeki din öğesini inkâr etmemektedir. Ancak, yeni dönemde siyasetin üzerindeki laiklik baskısından dolayı İslam dininin demokrasi ile bağına ortaya koymak için deliller ileri sürmektedir. AK Parti’nin düşünür kadrosundan olan Akdoğan ‘Muhafazakâr Demokrasi’ kitabında laikliğe bakışı ele aldıktan sonra dini ve manevi değerlerin demokratikleşme ile dünyada etkin hale geldiğine vurgu yapar ve din demokrasi birlikteliğinin incelenmesi gerekliliğine dikkat çeker. Akdoğan’ın dini muhafazakâr demokrasinin bir parçası olarak gösterme çabası bununla sınırlı kalmaz ve muhafazakârlığın dine ideolojik yaklaşmadığını, dini siyasetinin merkezine yerleştirmedeğini de bu çabaya eklemeler (2003: 99-100). AK Parti kadrolarının İslamcı geçmişinden kaynaklı olarak bir niyet yenilemesi nitelendirilebilecek Akdoğan’ın ifadeleri demokrasi ile bağ kurma amacını açıkça ortaya koymaktadır. Muhafazakârlığın din ve ahlak üzerinden algılandığı, gelenek ile şekillendirildiği ve neticede mizaç olarak görüldüğü siyaset camiası için ilgili demokrasi bağı ideolojisi AK Parti için değil toplum için belirledikleri maksadını ifade etmektedir. Çalışmanın devamında Akdoğan’ın İslam’ın demokrasiye, insan haklarına ve farklı kimliklere değer verdiğini ifade etmesi, topluma yönelik kapsayıcı bir kimlik belirleme isteğinin tezahürüdür. Diğer yandan AK Parti’nin din hususundaki bir çabası da dini, muhafazakârlığın doğal bir parçası olarak göstermedir. Partinin kurucusu Erdoğan muhafazakârlığa bakışı tanımlarken kendi düşünce geleneği ile muhafazakârlığı kurgulayacaklarını vurgulaması (Akdoğan, 2003: 6-7), muhafazakârlığın özüne kendi katkılarını da ekleme niyetinde olduklarını

göstermektedir. Dinin içine dahil olduğu muhafazakârlığın da 28 Şubat sonrası siyaset atmosferinde ancak demokrasi yoluyla mümkün olması, AK Parti'yi demokratik İslam vurgusu yapmaya yöneltmektedir. Yalçın Akdoğan Laik düzen karşısında Cüneyt Ülsever'den alıntı yaparak; demokratik İslam'ın Türkiye'yi 21. Yüzyıla taşıyacağına, Demokrasiyi milletin sosyal genlerine yerleştireceğine, Küreselleşme ile kucaklaşmanın sağlanacağına ve Ortadoğu ve Kafkaslarda lider yapacağına dikkat çekmiştir (Akdoğan, 2003: 105). Buradan hareketle, AK Parti'nin muhafazakâr demokrat kimliği ile toplumun 90'lı yıllardaki travmalarını unutturma isteği ön plana çıkmaktadır. AK Parti çizdiği kimliğin manifestosunda bu vaadinin gerçekleşebilmesi için muhafazakârlığın içinde yer bulacak İslam'ın demokrasi ile mevcut yakınlığına izin verilmesi olduğunu ifade etmektedir.

Her ne kadar Yalçın Akdoğan'ın çalışmasında muhafazakârlığın içinde dine yer verilmesi doğal bir hal gibi gösterilse de AK Parti bir çok konuda din ile siyasetinin arasına mesafe koymayı tercih etmektedir. Daha önceki bölümlerde bahsedilen Milli Görüş Hareketi'nin laik kesim ile din üzerinden yaşadığı sorunlar, AK Parti üyelerini Milli Görüş geçmişinden dolayı temkinli hareket etmeye itmektedir. Örneğin 2004 yılında Üzeyir Tekin'in AK Parti'li milletvekilleri arasında yapmış olduğu bir araştırmada hiçbir vekil AK Parti için İslamcı kimliği yakıştırmaz iken, vekillerden yüzde 94'ü partiyi muhafazakâr demokrat olarak nitelendirmiştir (2004: 240). Buna karşılık muhafazakâr demokrasi siyasi düşünürler arasında tartışılırken gündeme gelen kimliklerden bir tanesi de Müslüman demokrat kimliği olmuştur. AK Parti'nin Avrupa'da mevcut bulunan Hristiyan Demokrat Partiler gibi bir parti olabileceği ve Müslüman kimliği ile bu parti modelinin Türkiye uyarlaması olabileceği gündeme gelmiştir. Ancak AK Parti'nin kurucu lideri Recep Tayyip Erdoğan bu fikre karşı itirazı peşinen ortaya koymuştur. William Hale'in alıntıladığı ifadelerle göre Erdoğan; dinin ayrı bir mukaddesatının olduğunu ifade etmekte ve bu mukaddesatın siyaset ile kirlenemeyeceğinin de altını çizmektedir (2010: 97). Buradan çıkarılabilecek iki sonuç bulunmaktadır; birincisi Erdoğan laik kesime din ile siyasetin ayrımını yaptıkları mesajını vermektedir ki bu aynı zamanda Müslüman demokrat kimliğinin de reddi anlamını taşımaktadır. İkinci olarak Erdoğan merkez sağ ve Milli Görüşü içeren kısaca muhafazakâr olarak nitelendirilebilecek kendi tabanına dinin siyaset üzerinde olduğu mesajı vermesidir. Erdoğan'ın reddettiği

Hristiyan Demokrat benzerliği noktasına tekrar dönülecek olursa, William Hale bu hususta AK Parti kimliği ile Hristiyan Demokrasi arasında bir çok ortak noktanın bulunduğu sonucuna varmaktadır. Her iki kimliğin de ortaya çıkış şekli, din ile arasındaki yakınlık ve toplumu ele alışı ve devletin konumu noktasındaki fikirlerini benzeştirmektedir. Buna karşılık iki kimliğin statüko noktasında ayrıldığını vurgulamış ve AK Parti'nin tedrici değişimini öne çıkarmıştır. Fakat Hale Hristiyan Demokratların da başta değişim vurgusu ile ortaya çıktıklarını daha sonra kendi statükolarını kurguladıklarının da altını çizmiştir (2010: 115-116). AK Parti'nin ayrışmalara karşın Hristiyan Demokratlardan esinlendiği konular olduğunu söylemek mümkündür. Ancak özellikle Erdoğan'ın Hristiyan Demokrat benzerliğine karşı çıkması AK Parti'nin Türkiye şartlarında bir özgünlük arayışında olduğu anlamını sağlamaktadır. Özetle AK Parti'nin Müslüman demokrat kimlik tartışması partinin Müslüman kimliğini siyasetten uzak tutacağını dile getirmesiyle son bulmaktadır.

AK Parti'nin muhafazakârlığını dinden uzak kurgulaması geçmiş tecrübelerinden kaynaklı olarak doğal karşılanabilir. Bunun yanında başta da belirtildiği gibi AK Parti ilk döneminde kimliğini demokrasi üzerinden şekillendirmek istemekte ve muhafazakârlığı buna göre konumlandırmaktadır. Bu konumlandırmayı yaparken de kendi değerlerinden uzaklaşmadığını ifade etmesi tabanının mobilizasyonu için önemlidir. Ancak ilk dönemi AK Parti'nin siyasetini kurguladığı fakat ideolojik performansını ortaya koymadığı düşünüldüğünde gerçek muhafazakârlığını sonraki dönemlerde aramak elzem gözükmektedir.

3.4.1.2. Devlet ve Otorite Yaklaşımı

AK Parti'nin muhafazakârlığının içindeki devlet kurgusu, Avrupa'dan yayılan muhafazakârlığın devlet kurgusundan önemli noktalarda farklılık gösterir. Muhafazakârlığın sahip olduğu devleti hiyerarşinin en üstünde görme bakışı ve buradan kaynaklı olarak iktidara yüklenen olağanüstü anlam AK Parti'nin muhafazakârlığını ifade edişinde görülmez. Akdoğan'ın muhafazakârlığın sınırlı iktidardan yana olduğunu ifade etmesi ve bu sınırlı iktidarı, özel alan ile kamusal

alan ayrımının yapıldığı, siyasal etkinliğin de kamusal alana ait sınırlı bir etkinlik olduğunu belirtmesi AK Parti'nin devlet anlayışının genel bir bakışıdır (2003: 27). AK Parti'nin sınırlı iktidar kurgusu devletin otoriterleşmesinin önünde ciddi bir engel olarak değerlendirilebilir. Sınırlı iktidar dışarıdan müdahaleyi reddettiği gibi kendi içinde de sınırlandırılmış olması dolayısıyla iktidarın kontrollü işlemesine imkan tanımaktaydı. İngiliz ve Amerikan muhafazakârlığının genel bir tutumu olan 'kanun hakimiyeti yoluyla sınırlı devleti savunma ve dogmatik olandan hoşlanmama' hali, AK Parti'nin birebir örnek aldığı sınırlı devletin ilk hali olarak gösterilebilir (Akdoğan, 2003: 28). Burada dogmatik olandan hoşlanmama vurgusu, dinden bağımsız olarak insanın kontrolü ile ilgilidir. İktidarın insana teslim edilmiş olması ve ideolojilerin insan aklına karşı mesafeli duruşu AK Parti'nin muhafazakârlığında da kendini göstermektedir. İnsanın sınırlı aklı ile siyaseti mutlaklaştırabileceği çekincesi AK Parti'nin sınırlı iktidar anlayışında etkilidir (Akdoğan, 2003: 28). AK Parti muhafazakârlığında insanın bencil ve sorumsuz oluşunun iktidar mevzubahis olduğunda harekete geçme ihtimali, devletin hak ve özgürlüklerin teminatı olması konusunda bir tehdit unsuru olarak görülmektedir. Bundan dolayı AK Parti sınırlı iktidar ile devletleşmek yerine milletin hakkını korumayı önceler ve bunu da demokrasi ile uyumlu bir şekilde gerçekleştirmeye çalışır.

Akdoğan'ın ifade ettiği AK Parti'nin muhafazakârlık anlayışında devlet, korunması gereken bir güç olarak değil, hak ve özgürlükleri teminatı altına alması gereken bir araç olarak resmedilmiştir (2003: 30). Dolayısıyla millet için devlet anlayışı ön plana çıkarılmıştır. AK Parti'nin kurguladığı bu devlet anlayışında milletin iktidarı değiştiren güç olduğu idraki ve demokratik bir yönetim arayışının etkili olması öngörülebilir. Siyasetin millettten menkul olduğunun ifadesini Recep Tayyip Erdoğan'ın Başbakanlığının ilk dönemindeki ifadelerde görmek mümkündür. Erdoğan'a göre AK Parti millete yaslanmış, milletin hamuru ile yoğrulmuş, milletin maşeri vicdanının sesinden meydana gelmiştir ve parti siyasi zeminini milletin değerlerine, durduğu yere göre inşa etmiştir (Türk, 2014: 227). Erdoğan'ın ifadelerinde yer bulan 'milletten gelme hali' parti tarafından 'Milli İrade' ifadesi ile şekle büründürülmüştür. Milli İrade muhafazakâr demokrat kimliğin inşa dönemlerinden itibaren AK Parti için bir söylem limanı olmuş ve kullanımını her geçen gün artarak sürdürmüştür. Türk siyasetinin güçlü devlet kültü yerine AK

Parti'nin muhafazakârlığında demokrasi ile de bağ kurmasını sağlayan milli irade anlayışı 28 Şubat sonrası süreçte toplum için önemli bir kaçış alanıydı. Doğal olarak AK Parti iktidar gücünün millete ait olduğunu bildiğini sık sık vurgulamıştır. Erdoğan 2005 yılındaki bir konuşmasında milli iradeyi siyasetin gücünü teslim eden esas kaynak olarak nitelendirmiş ve bunu idrak edemeyen siyasetçilerin kaybetmeye mahkûm olduğunun altını çizmiştir (Sarı, 2011: 363). 2007 yılına değin muhafazakâr demokratlığın doğal bir parçası olarak ifade edilen milli irade anlayışı, 2007 ile birlikte AK Parti'nin siyaset dilinin merkezine yerleşmiştir. AK Parti'nin 2007-2008 döneminde daha önceden kurgulamaya başladığı milli irade anlayışını demokrasi ile yakınlaştırmaya çalışması⁸, bu dönemde gelişen kritik siyasi eşikleri kolayca atlmasını sağlamıştır. 2007 yılında laik-dindar kesim gerilimi ile başlayan Cumhurbaşkanlığı seçimi, 367 krizi, e-muhtıra ve partiye yönelik kapatma davası krizlerini, AK Parti devlete karşı milli irade mücadelesi vurgusu üzerinden aşmıştır. 2007 yılında yapılan seçimlere milli iradeye, demokrasiye yapılan vurgularla 'Durmak Yok Yola Devam' sloganıyla giren AK Parti oyunu bir önceki genel seçime göre %12 arttırmış ve %46 oy oranı ile tek başına iktidarını perçinlemiştir (ysk.gov.tr, 2015). 2007'de aşılacak bu kritik eşikler AK Parti'nin devlet anlayışının farklı bir forma evrilmesinin de başlangıcı olmuştur. Milli irade söylemi üzerinden ilerleyen bu devlet anlayışı ülkenin kronik sorunlarını çözen babacan devlet figürüne doğru yol almaya başlamıştır. Demokrasinin ihdas edildiği düşüncesi ve milletin çoğunluğunun iradesine sahip olduğu inancı AK Parti'yi kimliklerle ilgili sorunlara yönlendirmiştir. AK Parti kimliğinin demokrat yönünün değerlendirileceği bölümde detaylı olarak ele alınacak olan kimlik sorunlarına yönelik çözüm çalışmaları partinin devlet anlayışının değişiminde önemli yere sahiptir. Yalçın Akdoğan'ın ilgili sorunlara çözüm süreçlerini anlatan kitabına adını veren Şeyh Edebalı'ya ait olduğu iddia edilen 'İnsanı yaşat ki devlet yaşasın' şiarı AK Parti'nin geçiş dönemindeki devlet kimliğinin tek cümlelik ifadesidir. Yeni dönemde Erdoğan'ın milli iradeyi seçim ile devlete devredilmiş bir güç olarak ifade etmesi de partinin devlet anlayışındaki değişim başlangıcının ispatıdır (Sarı, 2011: 364). AK

---

⁸ Erdoğan: "Demokrasi derken ülke yönetiminde kayıtsız şartsız millet iradesinin söz sahibi olmasını kastediyoruz." (zaman.com.tr, 2007). Erdoğan: "Demokrasilerde söz de milletindir karar da milletindir." (yenisafak.com.tr, 2008).

Parti'nin devlet olduğunu idrak etmesi ve milletten mührü aldığını ifade etmesi, son dönem AK Parti muhafazakârlığının devletçi anlayışının öncülü olarak ileri sürülebilir.

AK Parti önce devleti korunması gereken bir güç olarak görmemiş, daha sonra devleti milletin meydana getirdiğini ifade etmiş sona gelmeden hemen önce de devleti yaşatmak için insanlara ihtiyaç duyduğunu ortaya koymuştur. Muhafazakârlığın devleti yücelten anlayışından uzakta önce milleti olağanüstü gösteren sonra ise milletin seçimini olağanüstü konuma yerleştiren AK Parti, muhafazakârlığın devlet anlayışının esas haline doğru bir dönüşüm süreci geçirmiştir. Bu dönüşüm süreci ise 2011 yılından sonraki süreçte tamamlanmıştır.

3.4.1.3. Gelenek Vurgusu, Değişim Algısı

AK Parti'nin siyasi kimliğini anlatırken en başta yer verdiği 'gelenek' ifadesi, muhafazakârlığın da en önemli unsurlarından bir tanesidir. Dolayısıyla ilk bakışta AK Parti ile geleneksel muhafazakârlığın ortak noktasının gelenek olduğu ileri sürülebilir. Ancak AK Parti gelenek hususunda da önceki unsurlar üzerinde olduğu gibi belli başlı tasarruflarda bulunmuştur.

AK Parti tarafından statükocu ideoloji olarak addedilen muhafazakârlık için tedrici bir değişim yanlısı yakıştırması uygun görülmüştür. AK Parti'nin kimlik resmini yazıya döken Akdoğan'a göre, muhafazakârlığın toplumu bir organizmaya benzetmesi onun toplumun evrimci bir değişim geçirdiğini de kabul etmesi anlamına gelmektedir, bu istikamette geleneğe bağlı olarak toplum değişimi gerçekleştirebilir ancak geleneğin varlığı istikrarı sürmesi açısından önemlidir (2003: 57). AK Parti iktidara geldiği dönem itibarıyla topluma değişim vaat etmek zorundaydı çünkü ülke 90'lı yıllarda geçirdiği ekonomik, sosyal ve siyasi krizlerden bir çıkış yolu olarak yeni bir arayışın içerisindeydi. AK Parti, muhafazakâr demokrat kimliğinin imkânlarında da değinildiği üzere demokrasi ve ekonomik reform vaadiyle bu arayışın en ciddi adayı olarak iktidara gelmişti. Belirlenen muhafazakâr demokrat kimliği inşa ederken muhafazakârlığı statükoculuk olarak değil reformcu olarak lanse etmesi üstteki öncüllerden dolayı elzemdi. Buna karşılık olarak parti hem sağ

kesimin gelenekçi yapısını göz önünde bulundurmuş, hem de muhafazakârlığın içinde bulunan ‘geçmişin tecrübesi ile istikrarı sürdürme’ haline bu şekilde vurgu yapmayı seçmiştir. Bundan dolayı AK Parti muhafazakârlığın içinde bulunduğunu düşündüğü değişime karşı yumuşak olma halini aramaya girişmiştir. Bu arayış neticesinde de muhafazakârlığın içindeki geleneğin geçmişi kutsamadığını sadece tecrübelerine değer verdiğini ifade ederek muhafazakârlığın değişim karşısında katı, değişmez bir tavra sahip olmadığı sonucuna varmıştır (Akdoğan, 2003: 53-54).

AK Parti Yalçın Akdoğan eliyle yayınladığı manifestoda kendini ifade ederken, gerileme ve yozlaşmaya direndiğini, devrimci değil evrimci değişimi savunduğunu ve kurumları korumak yerine değerleri korumaktan yana olduğunu ısrarla vurgulamıştır (Akdoğan, 2003: 113). Değerlerin geleneğini koruyacağını söyleyen AK Parti’nin değişimi ise radikal dönüşümlerle değil, süreç alan, evrenseli kovalayan ve toplumu iyileştirmeyi arzulayan şeklinde algıladığı sonucu çıkarılabilir. Özellikle AK Parti’nin birinci döneminde gerçekleştirdiği AB’ye uyum yönündeki adımlar bu değişim için önemli delillerdir. Buna göre DSP-MHP-ANAP koalisyon döneminde başlayan ve üç tanesi gerçekleştirilen uyum paketlerinin altı tanesinin AK Parti tarafından tamamlanması ve bunların din, ifade, toplanma gibi hürriyetlerle birlikte farklı kimliklere yönelik hak iyileştirmesini de içermesi (Özbudun ve Hale, 2010: 108-114) tedrici değişimin demokrasi istikametinde gerçekleştirilmek istendiğini göstermektedir. AK Parti’nin muhafazakârlık ile demokrasi arasındaki bağı kurduğu demokratik değişimlere bir sonraki bölümde detaylıca değinilecektir.

AK Parti muhafazakârlığın ruhunda olmayan değişimi yumuşak bir geçiş ile eklemlenerek şunları söylemek istemektedir; birincisi, partinin geleneklerine bağlı olduğu vurgusu ısrarla yapılmaktadır ki seçmen kitlesinin aklında bir soru işareti uyanmasın ve zorla bir dönüşüme tabi tutulacağını düşünmesin. İkincisi, değişimin gerekliliği küreselleşme ve demokrasi ile bağlı sunulmaktadır ki tepeden inmecî bir değişim uygulanmadığı anlaşılabilir.⁹ Üçüncü ve son olarak değişim vurgusu yapılması AK Parti’nin geçmişi ile arasına mesafe koymasından kaynaklanmaktadır ki parti ön yargı sahibi olmayan geniş kitlelere hitap edebilsin.

---

⁹ Yalçın Akdoğan kimliğin manifestosunda muhafazakârlığın içindeki değişimi toplum mühendisliği şeklinde yukarıdan inmecî bir anlayışla değil, toplumun kendisinden ortaya çıkan bir değişim olarak vurgulamaktadır (2003: 47).

3.4.1.4. Demokratlaşma Çabası

AK Parti için muhafazakâr demokrasinin imkânlarından bahsedilirken demokrasinin bir siyasi parti tarafından kullanılmasının Türk siyasetinde yönetimin kurucu unsurdan alınıp millete devredildiği algısı uyandırdığına değinilmişti. Bir partinin demokrasi rejimine sıkı sıkıya bağlı olduğunu ifade etmesinin o parti için ne kadar değerli olduğu ve bu yolu izleyen merkez sağ partilerinin elde ettikleri başarıdan da bahsedilmişti. AK Parti her ne kadar merkez sağ kökenli bir parti olarak ortaya çıkmasa da 28 Şubat döneminin etkileri gereği kendi Milli Görüş mirasına değil de merkez sağ mirasına yönelmiş ve demokrasi rejimini ideolojisinin merkezine oturtmuştur. Demokrasinin AK Parti'ye sağladığı imkanların yanında, AK Parti'nin topluma vaat ettiği ve sunduğu demokrasi modelinin de tartışılması elzemdir.

AK Parti için demokrasinin sunduğu imkânlar iktidarı ve iktidarda istikrarı sağlayacak unsurlar idi. AK Parti bu imkânların farkında olarak ilk döneminde demokrasi konusundaki duruşunu şekillendirmiş ve özellikle 2007 sonrasında demokrasi tutumunu iktidar konusunda istikrar vurgusuna dönüştürmüştür. Öncelikle demokrasinin imkânlarını sıralayan AK Parti bunu topluma kazandıracakları üzerinden değerlendirmeyi seçmiştir. Buna göre demokrasinin ülkeye sağlayacakları; diyalog yollarını açması, ülkenin kronik sorunlarına çözüm yolları sunması, demokrasinin bir tahammül rejimi olması, güçlü bir sivil toplumu ve kimlik siyasetini mümkün kılması olarak sıralanmıştır (Akdoğan, 2003: 81-88). Belirtilen ilk üç imkâna bakıldığında gergin ve sorunlu bir dönemden geçmiş olan siyaseti normalleştirmek ve topluma huzuru vaat etmek için demokrasinin temini doğru gözükmektedir. Güçlü sivil toplum ve kimlik siyasetine yönelik imkân sağlaması ise özellikle 90'lı yıllarda ülkede yükselen farklı kimliklerin kendini ifadesi anlamına gelmektedir. Demokrasinin varlığının sunacağı imkânların yanında AK Parti'nin muhafazakâr ideolojinin yanına bu rejimi eklemlemesinin başka gerekçeleri de bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Akdoğan'a göre küreselleşmenin gerekliliği neticesinde ortaya çıkan AB gibi uluslar üstü bir konsepte uymak için ilgili yapıya uyum sağlamanın gerekliliğidir. Bu uyum da çoğulcu demokrasi, azınlık haklarının korunumu, bireyin devlet karşısında korunumu ve sivil inisiyatiflerin artırılması gibi

yollardan geçmektedir (2003: 74). Bunun yanında Özbudun ve Hale'in AK Parti'nin demokratik yönünü anlatırken alıntı yaptıkları İhsan Dağı'nın da ifadelerinde yer bulmuş olan AK Parti'nin demokrasiyi bir kalkan olarak kullanmasıdır. Buna göre AK Parti'nin özgürlükçü, AB yanlısı, demokrasi ve insan hakları savunucusu durumuna gelmesi kurucu düzenin temsilcilerine karşı kullanılan bir kalkandır (2010: 69). AK Parti'nin ilk dönemindeki söylemleri ve icraatları üzerinden yapılan bu yorumu anlamak için AK Parti'nin imkân olarak gördüğü demokrasi rejimi hususunda neler yaptığına bakmak gerekmektedir. Demokrasi hususunda AK Parti'nin gerçekleştirdikleri insan hakları, özgürlük ve AB'ye uyum ile asker-sivil ilişkilerini normalleştirme çabaları başlıkları altında irdelenecektir.

3.4.1.5. İnsan Hakları, Özgürlükler ve AB'ye Uyum

AK Parti için demokratik icraat vaatlerinin her seçim beyannamesinde ilk sırada yer alması ve bu husus üzerine 2007 dönemine kadar gösterdiği çaba, bu dönemde partinin kimliğinin demokrasi yönünün belirginleşmesine sebep olmaktadır. Demokrasi konusunda gösterilen hassasiyet te kendini kişi hak ve özgürlüklerinin temini ve korunması ile AB'ye uyum konusunda atılan adımlarla kendini göstermektedir. Bu bölümde AK Parti'nin kişi hak ve özgürlükleri hususunda AB'ye üyelik maksadıyla attığı adımlar ve bu hususta partinin kurucusu Recep Tayyip Erdoğan'ın sözleri üzerinden bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

2002 yılından itibaren tüm seçim beyannamelerinde 'Temel Hak ve Özgürlükler'e ilk sırada yer vermiş olan AK Parti, bu başlık altında 'İnsanı yaşat ki devlet yaşasın' alıntısı ile bireye verdiği değeri vurgulamaktadır (tbmm.gov.tr, 2002). Muhafazakârlığın içinde bulunan 'devlet' mitine yaslanan parti, devletin ancak bireye verilecek değer ile var olacağı görüşünü ön plana çıkarmaktadır. Türk siyasetini sahip olduğu 'nizamı koruyan devlet' anlayışından farklı olarak bu durum demokrasinin devamlılığını sağlamak adına atılmak istenen adımlar silsilesini içermektedir. Bu maksatla ilk olarak 'Kalkınma ve Demokratikleşme Programı' hazırlayan AK Parti, bu programda özgürlüklerin demokrasinin temelini

oluşturduğuna dikkat çekerek demokratik bir siyasal rejimin toplum tarafından benimsenmesinin de bireyin hak ve hürriyetlerine saygı ile gerçekleşeceğini altını çizmektedir (Özbudun ve Hale, 2010: 58). AK Parti'nin demokrasinin önceliklerini anlatmak amacıyla giriştiği bu didaktik tavır esasen geçmişindeki hak ve özgürlük kısıtlamalarından kaynaklanmaktadır. Partinin kadroları üzerinde bulunan ve 28 Şubat süreci ile aleni bir şekilde bürünen irticai şüphenin ürünü olan hak ve özgürlük arayışı, partinin farklı kesimlere karşı saygı duymasına yol açmıştır. Öyle ki partinin ilk genel başkanı Recep Tayyip Erdoğan 2002 yılında katıldığı Abbas Güçlü ile Genç Bakış canlı yayınında kendisine sorulan *“Eşcinsel ve Gay vatandaşların evliliği hakkında ne düşünüyorsunuz?”* sorusuna, *“Eşcinsellerin de kendi hak ve özgürlükleri çerçevesinde yasal güvence altına alınması şarttır”* cevabını vermiştir (Güçlü, 2002). Muhafazakâr bir parti için marjinal sayılabilecek bir hususta verdiği beyan liberal bir çizgiyle özdeşleştirilmekten öte partinin demokratik vaatleri çerçevesinde düşünülebilir. Aynı siyasi söylem çizgisine partinin kimliğini ortaya koyduğu ‘Muhafazakâr Demokrasi’ kitabında da rastlamak mümkündür. İlgili çalışmada hakların temsili vurgusundan yola çıkılarak, düşünce, örgütlenme, din ve vicdan hürriyeti özellikle değerlendirilmiş, uluslararası sözleşmelerin, AB Kopenhag kriterlerinin gerçek anlamda uygulanacağı ve devamlılığının sağlanacağını altı çizilmiştir (Akdoğan, 2003: 88-93). Uluslararası sözleşmelere uymaktan ziyade beynelmilel bir organizasyona üye olmayı da amaçlayan ve bu konuda sürekliliğin sağlanacağını da ısrarla vurgulayan AK Parti, AB’ye üyelik konusunda ilk günden itibaren ciddi bir çaba göstermiştir.

Temel hak ve özgürlükler hususunu ajandasının ilk sırasına koyan AK Parti, ilgili meseleleri AB’ye üyelik ile irtibatlandırmıştır. Buna göre ilgili hususlarda atılacak adımlar AB’ye üyelik sürecini hızlandıracak ve üyeliğin neticesi olarak da verilen hakların korunumu sağlanacak düşüncesi hâkimdi. Özbudun ve Hale’e göre partinin demokratikleşme konusundaki istekliliği AB motivasyonuna dayanmaktaydı ve bu motivasyon neticesinde ortaya çıkacak hamleler daha liberal bir demokrasi ve daha yüksek insan hakları taleplerine de karşılık gelecekti (2010: 105). AK Parti’nin AB konusundaki istekliliğinin ispatı 2 yıl gibi kısa bir sürede meclisten geçirdiği altı uyum paketi olmuştur. Öncesinde üç uyum paketi geçirilen meclisten AK parti döneminde altı paketin geçirilmiş olmasının yanında paketlerin içerikleri de

demokratikleşme isteğini ortaya koymaktadır. Buna göre paketler içerikleri üzerinden kanunda yapılan değişikliklere göre şöyle sınıflandırılabilir;

- İfade Hürriyetinin sınırlandırılan söylem üzerinden devlete hakareti cezalandıran 159. Madde ile halkı kin ve düşmanlığa tahrik etmeyi cezalandıran 312. Maddede yapılan değişiklikler
- Dernek Kurma ve Toplanma Hürriyetinde yapılan iyileştirmeler neticesinde Sivil Toplum örgütlerinin teşvik edilmesi
- Gayrimüslim cemaatlerinin sahip olduğu mülklere ve taşınmaz edinmelerine imkan sağlanması ile Din ve Vicdan Hürriyetinin iyileştirilmesi
- İşkence ve kötü muameleden caydırıcı reformlar ortaya konması
- Azınlık Haklarının teslimi
- İnsan Haklarının milletlerarası korunması
- Sivil-Asker ilişkilerinde bozulan dengenin sağlanması maksadıyla yapılan düzenlemeler

90'lı yılların toplumda bıraktığı izleri yok etmeyi amaçlayan bu düzenlemeler, toplumun kronik problemlerine de cevaplar taşımaktaydı. Düzenlemelerin hayata geçmesinde gösterilen çaba ve sürekliliğinin sağlanmak istemesi AK Parti'nin ilk dönemindeki demokratikleşme çabasının ispatı niteliğindedir. Ancak, AB konusunda istekli başlayan AK Parti'nin bu istekliliği zaman içerisinde kaybolmaya başlamış ve bir süre sonra da AB'ye karşı reddiyeci bir hale dönüşmüştür. Partinin lideri Erdoğan'ın söylemleri üzerinden kolayca anlaşılabilir bu durum, AB'nin siyasi bir koz olarak topluma sunulduğu sorusunu akla getirmektedir. Milli Görüş Hareketi dönemlerinde Erbakan tarafında Hıristiyan Kulübü olarak nitelendirilen AB'yi, AK Parti'nin kendini ispat ettiği dönemde Erdoğan Hıristiyan Kulübü olarak değil medeniyetlerin tarihi bir uzlaşmayla bulunduğu yegâne bir adres olarak değerlendirmiştir (Sarı, 2011: 78). Uyum paketlerinin konuşulduğu döneme denk gelen açıklamasından sonra AB'ye üyelik fasıllarının başladığı bir dönemde ise AB'ye üyelik hedefinin Mustafa Kemal Atatürk'ün muasır medeniyetler seviyesi için gösterdiği hedefle örtüştüğünü ileri sürmektedir (Sarı, 2011: 79). 2007 kritik eşliğinden sonra ise Erdoğan'ın AB'ye karşı

tepkili bir tavır içerisinde büründüğü dikkat çekmektedir. 2009 yılında yaptığı konuşmada AB'yi fasılların ilerlemesi sürecinde yavaş davranmakla suçlayan Erdoğan, önceki dönemlerde gerçekleştirilen uyum çalışmalarını ve değiştirilen kanunları örnek vererek Türkiye'nin üzerine düşeni yaptığını da ifade etmiştir (Sarı, 2011: 79). AB konusunda Türkiye'nin gösterdiği çaba Erdoğan'ın AB'ye yönelik sözleri ile de doğru orantılı bir süreç izlemiş ve partinin ikinci dönemi ile birlikte kaybolmuştur.

AK Parti'nin muhafazakâr oluşu tartışılmaya açılmış iken demokrat kimliğini ispat etmiş olması, bu bölümde belirtilen tavrı sergilemesine ve demokratikleşme adımlarını ortaya koymasıyla ilgilidir. Ancak hakların yeniden tesisi konusunda gösterilen çaba, zaman içerisinde devlet olma ve muhafazakârlık reflekslerinin ağır basmasıyla, hakların korunumu konusunda gösterilmemiştir. Bu hususta AK Parti'nin yeni muhafazakârlığının görünür oluşunda en ciddi delili olarak ortaya çıkmıştır.

3.4.1.6. Asker-Sivil İlişkilerinde Normalleşme Çabası

AK Parti'nin demokratikleşme programında asker-sivil ilişkilerinin normalleşmesi, ordunun siyasete güvenlik hususunda danışmanlık yapacak konuma çekilmesi olmazsa olmaz bir yere sahipti. Normalleşmenin elzem oluşu 28 Şubat süreci ile siyasetin üzerinde etkisini tekrar hissettiren ordunun, demokratikleşmenin adımlarından rahatsız olmaması gerekiyordu. Çünkü demokratikleşmenin en önemli adımı olan AB'ye uyum süreci içerisinde asker siyasete müdahil olmadan devlete milli güvenlik konularında danışmanlık yapacak bir konuma eviriliyordu (Özbudun ve Hale, 2010: 112-113). 28 Şubat'ın etkisi henüz bitmemişken askerinin Milli Görüş geçmişine sahip AK Parti'nin siyaset anlayışını yakından takip etmesi ve müdahalede bulunması çok uzak ihtimaller değillerdi. Ancak AK Parti'nin askerle açık bir çatışmadan kaçınması ve demokratikleşme adımları iktidarın asker ile ilişkilerinin enteresan bir süreç izlemesine sebep oldu.

Özbudun ve Hale'in AK Parti'nin ordu ile ilişkilerini anlattıkları bölümde bu süreci nitelendirdikleri kıstaslar ve kronolojik kırılmalar normalleşme çabasının

gerçek anlamda özeti niteliğini taşımaktadır. Buna göre AK Parti'nin ideolojik seyri gibi üç döneme sahip olan AK Parti ordu ilişkileri Özbudun ve Hale'in değerlendirmesi ile 2002'den 2007'ye kadar 'Kontrollü Anlaşmazlık' evresi, 2007'de 'Meydan Okuma ve Kriz' dönemi ve 2008'den sonrasında ise 'Ordunun Geri Çekilmesi' dönemselliğine sahiptir (2010: 140-141). Özbudun ve Hale'in kontrollü anlaşmazlık olarak nitelendirdikleri dönem esasen ordu ve AK Parti'nin birbirini tarttığı zaman dilimi olarak addedilebilir. Açıkça bir çatışmanın içine girmeyen bu iki kesim birbirine varlığını hissettirmekten de geri durmamıştır. Örneğin 2002-2006 yılları arasında Genelkurmay Başkanı olarak görev yapan Orgeneral Hilmi Özkök, AK Parti'nin iktidara gelişini 'milli iradeye duyduğu saygıyı belirterek kutlamış' ve kendi döneminde de iktidarın meşruiyetini sorgulayacak hiçbir polemige dâhil olmamıştır (Özbudun ve Hale, 2010: 142). Genelkurmay'ın bu duruşu anlaşmazlıkların oluşmadığı anlamına gelmemektedir. Aksine, AK Parti'nin AB hamlesi dışarıda bırakıldığındaki dış politikası ve genel olarak iç siyasete yaklaşımı zaman zaman açık bir şekilde Genelkurmay tarafından eleştirilmiştir. Özellikle dış politikada Kıbrıs meselesi ve ABD'nin Irak işgaline Türkiye'nin tepkisi ile iç politikada AK Parti'nin laik devleti zayıflatma endişesi askerin siyasete tepki geliştirdiği konulardı (Özbudun ve Hale, 2010: 142). Buna karşılık AK Parti açık veya gizli rahatsızlık beyanlarına aynı şekilde karşılık vermeme yolunu seçmiş ve askere karşı hamlesini AB'ye uyum sürecindeki düzenlemeler ile gerçekleştirmiştir. AB'ye uyum çerçevesinde yapılan düzenlemelerde Milli Güvenlik Kurulu (MGK)'nun ayda bir toplanma yerine iki ayda bir toplanması ve MGK sekreterinin sivil kamu görevlilerinden de seçilebilmesi ile ordunun mallarının Sayıştay tarafından denetlenmesi gibi maddelere yer verilmesi, TSK'nın bürokratik etkinliğini azaltmaya yönelikti (Özbudun ve Hale, 2010: 112-113). Bu düzenlemeler asker tarafından kabul görse de bazı düzenlemelerin açıkça reddedildiği de olmuştur. Buna göre AK Parti, AB'nin Genelkurmay Başkanlığının Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanması talebine karşılık vermek için düzenleme yapmak istemiş, ordu ise bu düzenlemeye 'mevcut sistemin savunma yönetiminin siyasallaşmasına engel olduğunu' gerekçe göstererek karşı çıkmıştır (Özbudun ve Hale, 2010: 149). AK Parti ise düzenlemelerin reddine karşılık vermeyip çatışmadan kaçınmayı yeğlemiştir. Tüm bunlara karşılık Hilmi Özkök'ün emekli olmasından sonra gelişen

hadiseler, AK Parti ile ordu arasındaki gözle görünmeyen çatışmayı ortaya çıkarmış ve 2007 yılında ciddi krizlerin yaşanmasına sebep olmuştur.

2006 yılının Ağustos ayında Hilmi Özkök'ün görev süresinin dolmasıyla yerine gelen Yaşar Büyükanıt'ın laiklik konusunda net bir tavra sahip olması, ordunun AK Parti'nin iç ve dış siyasetini daha açık eleştirmesine yol açtı. AK Parti Kuzey Orak Kürt Bölgesi ile görüşeceğini açıklamasına TSK'nın tepki vermesine AK Parti'de karşılık vermeyi seçmişti (Özbudun ve Hale, 2010: 152). Ordu ve siyaset arasındaki gizli gerilimi alenileştiren bu olayın hemen ardından 2003-2005 dönemini kapsayan ve askerin hükümete dair komplolar kurduğunu ortaya çıkaran emekli Oramiral Özden Örnek'in günlükleri *Nokta* dergisinde yayımlandı. Askerin açık bir komplo içerisinde olduğunu gösteren bu günlükler, AK Parti cenahında sivil iradeyi ve demokrasiyi savunma içgüdüsünü ortaya çıkardı. Günlüklerin sahihliği tartışmalı olsa da AK Parti'nin bu konudaki savunusu Mehmet Ali Birand'ın yorumu ile *"Halkın 2002-2003 yılları arasında ya Hilmi Özkök'ün onaylamaması ile ya da kuvvet komutanları arasında yeterince destek bulamaması ile bir darbenin gerçekleşmediğine inanmasına yaramıştır"* (Özbudun ve Hale, 2010: 152). Yaşanan bu gelişmelerin gerginliğinin yanında yaklaşan cumhurbaşkanlığı seçimleri de demokrasi konusunda bir imtihan olarak gözüküyordu. Çünkü Orgeneral Büyükanıt'ın istedikleri Cumhurbaşkanı'nın profilini çizen konuşması ve ardından AK Parti lideri Erdoğan ile görüşmesi, askerin AK Parti ile Cumhurbaşkanı adayı konusunda anlaşmazlık içerisinde olduğu yorumunu doğruluyordu. İki taraf arasındaki anlaşmazlık AK Parti'nin aday olarak partinin önde gelen isimlerinden Abdullah Gül'ü açıklamasından ve seçimin ilk turu yapıldıktan sonra Genelkurmay cenahından gelen gece yarısı bildirisi ile ciddi bir krize dönüştü. Türk siyasi tarihine e-muhtıra olarak geçen bu bildiriye Genelkurmay 'Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin laiklik odaklı ilerlemesini endişe ile takip ettiğini vurguluyor ve bu konuda laikliğin kesin savunucusu olduğunu, gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açıkça ortaya koyacağını altını çiziyordu (tbmm.gov.tr, 2012). AK Parti ise Genelkurmay'a Başbakanlığa bağlı olduğunu hatırlatan ve demokrasi vurgusu içeren bir açıklama ile karşılık verdi (hurriyet.com.tr, 2007). Demokratik bir seçime laiklik endişesi ile müdahale edileceği algısı AK Parti için bir kazanç oldu ve 'Milletin İradesi' vurgusu ile girdiği erken seçimi kazandı ve nihayetinde Cumhurbaşkanlığı makamına da

kendi adayını seçmeyi başardı. Bundan sonrası asker sivil ilişkilerinde Türkiye'nin belki de en sakin zamanlarının başlangıcı oldu. Asker, seçilmiş Cumhurbaşkanı ve seçilmiş iktidarın anayasal meşruiyetine zarar verecek eylem ve söylemlerden kaçınmayı tercih ederken AK Parti ise askeri vesayeti ortadan kaldırdığı düşüncesi ile siyasetini kurgulamaya başladı.

Askerin laiklik ve cumhuriyetin koruyucusu olduğunu düşündüğü, iktidarın ise geçmişinin laiklik karşıtı olarak suçlandığı ülkede bu iki gruhun karşı karşıya gelmeme ihtimali yok denebilir. AK Parti'nin 2007'e değin demokratikleşme reformlarını uyguladığı ve askeri de bu reformlar doğrultusunda hizaya sokmaya çalıştığı bir zaman diliminde asker de kolay kolay teslim olmamış, demokrasi karşıtı görünmek pahasına düşündüğü koruyuculuk görevini yerine getirmeye çalışmıştır. Ortaya çıkan gizli veya açık çatışma halleri ise zamanla krize dönüşmüş ve demokrasi kartını kullanan AK Parti krizden galip ayrılmıştır. Asker-sivil ilişkileri özelinin dışında olarak demokrasi ve muhafazakâr demokrat kimlik noktasında değerlendirildiğinde ise yaşanan e-muhtıra krizi AK Parti için bir kırılma noktasıdır. AK Parti'nin ilk dönemde sergilediği demokrat tavrın en üst düzeyde yaşandığı bu zaman diliminde muhafazakârlığın emarelerini görebilmek için dikkatli gözle bakmak gerekmektedir. Çünkü AK Parti devletin ve düzenin koruyuculuğunu yapmamış, halkın müesses nizam karşısındaki tepkisi olmuş ve askeri vesayeti kontrol altına aldığına kanaat getirmiştir. Dolayısıyla ilk döneminde müphem olan muhafazakârlığı bu olaylar silsilesinde tamamen kaybolmuş baskın bir demokrat hali ortaya çıkmıştır. Menderes ve Özal gibi demokrasi kahramanı olarak görülmeye başlanan Erdoğan'ın AK Parti'si için bundan sonrası devlet olup kendi düzeninin inşasının başlangıcı olmuştur. AK Parti için artık terazide muhafazakârlık demokratiğe karşı ağırlığını hissettirmeye başlayacaktır.

3.4.2. Muhafazakâr Demokrat Zamanlar; 2007-2011 Dönemi

2007 yılında üst üste gelen zorlu demokrasi imtihanlarını atlatan AK parti için bundan sonrası askeri ve bürokratik vesayetin tamamen kontrol altına alınarak, ülkenin kronik sorunlarına çareler aranması idi. Dolayısıyla bunun için siyasetin

yeniden yapılandırılmasını öngören AK Parti, öncelikle millet iradesi ve demokrasinin siyaset üzerindeki tesisinin gerekli düzenlemelerle devamlılığını sağlamayı daha sonra da özellikle terörle mücadele konusunda toplumun mağduriyetini gidermeyi vaat etmiştir (akparti.org, 2007). AK Parti'nin beyannamesinde en başta ele aldığı bu maddeler, partinin iktidarını tesis etmesiyle kronik sorunlara çözümler sunacağı anlamına gelmektedir. Ülkede mevcut bulunan farklı mezhep ve ırklara dair problemlere siyasetin geçmiş sorunlu yaklaşımı yerine, sorunların temeline inmeyi amaçlaması, askeri vesayetin geriletilmesinden edinilen güven kaynaklıdır. Çünkü ilk döneminde her siyasi hamlede karşısında askeri bulma endişesi AK Parti'yi sınırlandırmış, ne zaman ki askerden sert bir tepki gelmiş o zaman da AK Parti millet iradesi ve demokrasi vurgusu ile üstün konumu elde etmiştir. 2007-2011 dönemi bu nedenle AK Parti için millet merkezli devlet olmak ile devletleşen millet olmak arasındaki yol ayrımı anlamı taşımaktadır. Müesses nizamın en önemli unsuru olan askeri anayasal değişikliklerle kısmen sınırlayan ve girdiği çatışmada toplumsal destek ile avantajlı konuma geçen AK Parti için gerekli olan önce müesses nizam karşısında üstünlüğünü kalıcı kılmak sonra da milleti merkeze aldığı sorunları çözme şekliyle ispat etmektir. Bu şekilde bir güzergâhın doğru ve sorunsuz işletilmesi AK Parti'yi millet merkezli devlet olmaya götüreceken, güzergâhın sonu farklı ve yeni bir yola çıkmıştır.

Askeri vesayete karşı iktidarın yerini sağlama alan AK Parti daha sonra sorunlara çözüm ortaya koyma sürecinde kendi kimliğini gerçek şekilde ifade edebilme imkânı buldu. Bu durumda askerin siyasetin içerisinde yaşadığı gerçek güç kaybının etkisi büyüktür. Askerin eski gücünü yitirmesi üç sebebe ya da olaya dayandırılmıştır; Ergenekon ve Balyoz davaları, AK Parti'nin yükselen siyasi gücü ve Anayasal değişiklikler (Aknur, 2013: 139). Aknur tarafından ifade edilen sebeplerden olan Ergenekon ve Balyoz gibi iki askeri davanın tutuklu listelerinde birçok emekli ve muvazzaf asker bulunmaktaydı ve bu durum TSK'yı yakından ilgilendirmekteydi. Çünkü bu davalardan Ergenekon iddianamesi; silahlı terör örgütü kurmak suçlamasının yanında 2003-2004 yılları arasında askeri darbeye teşebbüs etmeyi de içeriyordu. Balyoz davası ise direkt olarak 2003 yılında görevde olan Kuvvet Komutanlarının da içinde olduğu subayları askeri darbe planlamak üzerinden yargılamayı içeriyordu. Bu davaların görüldüğü süreçte TSK açıkça rahatsızlığını

ifade etmese de, bazı üst düzey komutanların Silivri ve Hasdal'da tutuklu bulunan subayları ziyaret etmeleri davalarla ilgili tavırlarının göstergesi idi. Buna karşılık hükümet ilgili davalar konusunda net bir tavra sahip olduğunu sıklıkla ifade ediyor, dönemin Başbakanı Erdoğan Ergenekon ve Balyoz davalarının savcısı olduğunu vurguluyordu. Hükümetin askeri davalar konusundaki net tavrı, demokratik bir duruş sergilemenin ötesinde iktidarını kuvvetlendirme maksadı da taşımaktaydı. TSK ise davalar konusunda en açık tepkisini 2011 yılındaki Yüksek Askeri Şura öncesinde verdi ve Genelkurmay Başkanı ile 3 kuvvet komutanı görev süreleri 2013'e kadar devam etmesine karşın emekliliklerini istediler. Siyasi krize yol açması beklenen bu durum AK Parti tarafından kolayca çözülmüş ve iktidarın siyasi gücü bu olaydan etkilenmemiştir (Aknur, 2013: 141).

Daha önce Mehmet Ali Birand'dan alıntılandığı gibi, toplum bu dava sürecinde askerın darbe hazırlığı içinde olduğuna ikna olmuş bir vaziyetteydi. Dolayısıyla demokrasi ve millet iradesi vurgusu içerisindeki AK Parti için bu inanç toplumun iknasını kolaylaştırıyordu. Askerın darbe hazırlığını tamamen ortadan kaldırma parolası da yeni anayasa yapımı çağrısını kolaylaştırıyordu. AK Parti 1980 darbe anayasasını sivil bir anayasa ile değiştirme niyetindeydi ancak bunu gerçekleştirmek yerine özgürlük ve demokrasiyi mümkün kılan madde değişikliklerini meclise getirmeyi tercih etmiştir. Meclisten çıkmayan anayasal düzenleme referandumuna götürüldü ve AK Parti'nin referandum sürecindeki demokrasi çağrısı toplumda geniş bir karşılık bularak referandumdan evet sonucunun çıkması sağlandı. İlgili düzenlemeler ise geçmiş darbelerle mücadele etmenin önünü açmış, mecliste darbeleri araştırma komisyonu kurulmuştur. Bunun yanında milli güvenliğin gizli belgesi olarak nitelendirilen EMASYA Protokolü kaldırılmış ve terörle mücadele konusunda İçişleri Bakanlığı'nda Kamu Güvenliği Müsteşarlığı kurulmuştur (Aknur, 2013: 142). Tüm bunların neticesi olarak AK Parti kendine siyaset alanı açmış ve siyasi kodlarına uygun hareket edebilme imkanı bulmuştur. 2007 seçimlerinde oyunu % 46'ya çıkaran parti 2010 referandumunda destek gücünü artırmıştır. Partinin yükselen siyasi gücü eskinin İslamcı, yeni dönemin ise muhafazakâr isimlerinin demokrasi üzerinden liberal kesim ile yakınlaşmasını sağlamış ve bu yeni muhafazakâr kesimin ekonomi, siyaset, medya ve yargı gibi kurumlarda gücünü tesis edip meşruiyetini kazanmasına neden olmuştur.

AK Parti'nin hem toplumsal desteğinin artması, hem de uyguladığı politikalara yönelik askerinin eleştirisi yolunun engellenmiş olması ülkenin kronik problemlerinin görüşülmesine de imkân sağladı. 2009 yılında dönemin İçişleri Bakanı Beşir Atalay'ın açıklamaları ile başlayan ve 'Demokratik Açılım'¹⁰ adı verilen süreç ilgili geçiş döneminin en önemli vakalarındandır. Alevilere, Romanlara ve Kürtlere yönelik çalışmalar içeren Demokratik Açılım süreci Alevi ve Romanlarla ilgili gerçekleşen birkaç çalıştay dışında genel olarak Kürt Sorunu üzerinden ilerlemiştir. Erdoğan bu süreci 'Kürt Sorunu sadece bölgesel bir problem değildir, bu nedenle Kürt kökenli vatandaşlarımız ile değil tüm vatandaşlarımızı ilgilendirmektedir.' şeklinde değerlendirmiştir. Erdoğan'ın konuyu tüm ülkeye mal etmesi ve ilgili sürecin AK Parti'ye değil, devlete ait olduğunu söylemesinin farklı anlamları vardır. Birincisi AK Parti süreci bir üst kimlik meydana getirme arzusu üzerine kurgulanmaktadır ki, isimlendirme ve sorunun herkese ait olduğunu ifade etme bundan kaynaklanmaktadır. İkinci olarak sürecin AK Parti'ye ait değil de devlete ait olduğunun ısrarla vurgulanması ve dönemin Cumhurbaşkanı olan Abdullah Gül'ün de sürece sahip çıkması AK Parti'nin devlet olduğunu açıkça ifade etmesi anlamını taşımaktadır. AK Parti ikinci döneminde ajandasının ilk sırasında yer edinmiş olan bu projeyi önce toplumsal reformlar üzerinden kurguladı. Öncelikle Kürt Sorunu üzerine çalıştaylar düzenlendi ve bu konuda sorunun üzerinde yıllardır düşünen akademisyen, yazar ve gazetecilerin fikirleri alındı. Çalıştaylar düzenlenirken, bölgeye yönelik sembolik hamleler ile farklı bir devlet imajı çizilmeye çalışıldı. Örneğin, Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte Kürtçe isimleri Türkçe adlarla değiştirilen bazı ilçeler eski isimleri ile anılır oldu.¹¹ Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri sanayi teşviklerinde ilk sıraya alındı, böylece bölgenin istihdam sorunu çözülmek istendi. Ayrıca, TRT 'Şeş'¹² adıyla Kürtçe bir kanaldan bölge halkına yönelik yayına başladı. AK Parti'nin devlet güdülerini hareket ederek bu siyasi hamleleri geliştirebilmesinde askerinin siyasetten geri durmasının önemi büyüktür. Çünkü askerinin önceki dönemlerdeki terör konusunda

¹⁰ Süreç aynı zamanda Erdoğan tarafından 'Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi' olarak da nitelendirilmiştir (Sarı, 2011: 351-362).

¹¹ Abdullah Gül 11 Ağustos 2009'da Bitlis ziyaretinde Güroymak ilçesinden eski adıyla Norşin olarak bahsetmiştir (Çiriş, 2006).

¹² Kürtçe "Alt" anlamına gelmektedir.

silahlı mücadelede kararlı duruşu bu dönemde gündeme gelmemiştir (Aknur, 2013: 142). Dolayısıyla devlet 90'lı yıllardaki gibi sert, emreden, baskıcı bir formatta değil, sorunları anlamaya çalışan bir görüntüde sahne almıştır. Çözüm Süreci zaman içerisinde farklı müdahil taraflarla birlikte farklı istikametler izleyerek 2015 yılına değin sürmüştür. Sürecin kalan kısmına ve buna dair AK Parti'nin tavrına bundan sonraki bölümde değinilecektir.

Askerin siyasete müdahil olmayışı, bürokratik elitlerin yerini yeni muhafazakâr veya liberal figürlere bırakması ve AK Parti'nin toplum nezdinde seçimlerle kazandığı teveccüh, partinin devlet olmasını sağlamıştır. Bu cümle AK Parti'nin daha önce devlet olarak hareket etmediği anlamına gelmemelidir, AK Parti gelecek sert tepkilerden dolayı ülkenin yıllardır süren kronik sorunlarını ajandasında ötelemek durumunda kalmıştır. Ancak 2007'den sonra partinin özgüveninin artması ilgili zorlu konulara yaklaşabilmesini sağlamıştır. Her ne kadar muhalefetten bu sorunların çözüm metoduna dair eleştiriler olsa da, partinin 2010 referandumundan %50'nin üzerinde destek alması eleştiriler için millet iradesini göstermesine sebep olmuştur. AK Parti'nin müesses nizam karşısında kurduğu üstünlük, topladığı oylarla muhalefete karşı kurduğu üstünlük ve milletin iradesine dayandırarak kurduğu devlet düzeni zaman içerisinde koruyucu reflekslerinin gelişmesine neden olacaktır. Bu durum partiyi kendi muhafazakârlığının muktedirliğine götürecektir.

4. BÖLÜM

AK PARTİ'NİN MUKTEDİR MUHAFAZAKÂRLIĞI

AK Parti'nin muhafazakârlığına isim yakıştırmak esasen netameli bir meseledir. Çünkü AK Parti'nin muhafazakârlığı ne Batı'nın geleneksel muhafazakârlığına benzer ne de ülkemizde Osmanlı'dan süregelen ve dindarlıkla eş tutulan muhafazakârlığa benzer. AK Parti'nin muhafazakârlığı kendine hastır ve AK Parti bu muhafazakârlığı istediği formda kullanabilir. Tanıl Bora'nın Erdoğan'ın dolayısıyla AK Parti'nin siyaset dilini 'Türk sağının üç haline de sahip olduğu' şeklinde yorumlaması da buna dayanmaktadır. AK Parti siyaseti milliyetçiliğe de, muhafazakârlığa da, İslamcılığa da hâkimdir ve bu kimliklerden istediğine evirilebilir. Bu üç ideoloji arasındaki geçişliliği kolay kılan esasında muhafazakârlığın kendisidir. AK Parti'nin de en başta kendine siyasi kimliğin bir parçası olarak gördüğü muhafazakârlık, her durumda partinin söylem dilinde kendisini göstermiştir. Buna göre ilk dönemde daha fazla demokrasi görünümü olan muhafazakârlık, AK Parti'nin iktidar tesisi ile daha gerçek bir görünüme ulaşmış ve diğer ideolojilere yeri geldiğinde evirilebilme imkânı sağlamıştır. Burada önemli olan nokta AK Parti'nin gerçek siyasi kimliğini hangi durumda ortaya koyduğudur. AK Parti iktidarını gerçek anlamda tesis ettiğine inandığında, mizacı haline gelmiş olan muhafazakârlığı sergilemeye başlamıştır. Ruşen Çakır'ın 2011 seçimlerinden önce Erdoğan'a sorduğu; *"AK Parti'nin iktidar olup olamadığı ve eğer olduysa bunun ne zaman gerçekleştiğine"* dair sorusuna Erdoğan'ın verdiği *"Bu soru cevabını bulmuştur herhalde. AK Parti hükümet oldu, iktidar da oldu. Bir çok yapılan da bizim aslında muktedir oluşumuzun en güzel ifadeleridir"* cevabı AK Parti'nin muktedir olmanın verdiği özgüven ile farklı bir siyaset ortaya koyacağını ilan etmektedir (İnsel, 2011: 11).

Bu noktadan hareketle AK Parti'nin muktedir olmanın özgüvenine dayanarak ortaya koyduğu 2011 sonrası muhafazakârlığı bu bölümde ele alınmıştır. AK Parti'nin gerçek siyasi kodlarına dair ifadeler barındıran bu muhafazakârlık şekli

üç ana eksen üzerine kuruludur; din, devlet ve otorite. Çalışmanın başında muhafazakârlığın unsurları olarak belirtilen bölümden ve ülkedeki muhafazakârlığın hem AK parti, hem de öncesinden izler taşıyacak olan bu sınıflandırmanın başlıkları, AK Parti'nin hem siyaset dili, hem de ülkenin sorunları karşısındaki (kronik ve güncel) performansı baz alınarak değerlendirilecektir. Varılmak istenen amaç, 2007'den önce defalarca tasvir edilen AK Parti'nin ideolojik görüntüsünün günümüzde ulaştığı noktayı tespit etmektir.

4.1. MUKTEDİR MUHAFAZAKÂRLIK

Muktedir muhafazakârlık daha önce literatürde kullanılmış bir terim değildir. Dolayısıyla gerek dünya üzerinde gerekse Türkiye'de örneğini ileri sürmek mümkün olmayacaktır. Bundan dolayı hem kavramsal anlamda hem de içeriği hakkında izaha muhtaçtır. AK Parti'nin kendine has inşa ettiği muhafazakâr demokrat siyasetten farklı olan bu muhafazakârlık yine de AK Parti tarafından şekillendirilmiştir. Bu bölümün ana başlığında belirtilmiş olan Erdoğan'ın partisini muktedir olarak nitelendiren sözleri bu muhafazakârlığın ana eksenini olarak dikkate alınabilir. Zira AK Parti muktedir olmanın verdiği özgüven ile devletleşmiş ve muhafazakârlığının ana unsurlarını ortaya koymaya başlamıştır. Bu istikamette iktidarın ve muktedirin siyaset bilimi çerçevesinde kavramsallığı anlatıldıktan sonra, AK Parti'nin muktedir oluşu ve bu ekseninde kurguladığı muhafazakârlık analiz edilecektir.

Muktedir ifadesi siyaset bilimi literatüründe bir şeyi yapmaya gücü yeten anlamında iktidar sahibini ifade etmektedir. Ancak burada iktidarın ne olduğu, devlet mekanizmasındaki yeri, otoriteden farkı, sahip olana yani muktedire neler kazandırdığı hususunda tartışmalar mevcuttur. Örneğin Robert Dahl iktidarı 'başkalarının davranışlarını etkileyebilme, kontrol edebilme olanağı olarak açıklar (1963: 37). Dahl'ın bu düşüncesine atıfta bulunan Nur Vergin ise bir insanın başka bir insanı etkileyebilmesinin, davranışlarını kontrol edebilmesinin her yerde mümkün olduğunu ifade eder. Bunun üzerine de Foucault'un şu ifadesini ileri sürer;

...Ancak birtakım ısmarlama kalıplar vardır: 'iktidar'dan söz edildiği zaman, insanların aklına hemen bir siyasi yapı, bir hükümet, bir toplumsal sınıf, kölenin karşısındaki efendi, v.b. gelir.

‘İktidar ilişkileri’ terimini kullandığımda benim düşündüğüm şey bu değil. Demek istiyorum ki, ne olursa olsun bütün insan ilişkilerinde-ister şu anda birlikte yaptığımız gibi sözlü bir iletişim sağlama, ister bir aşk ilişkisi ya da kurumsal veya ekonomik bir ilişki söz konusu olsun-iktidar hep vardır; bir kişinin başkasının davranışlarını yönlendirmeye çalıştığı ilişkiyi kastediyorum. (Vergin, 2011: 148)

Foucault’nun iktidarın heryerde olduğunu ifadesi siyaset özelinde ele alındığında ise iktidarın siyasi anlamda toplumun davranışlarını yönlendirme, biçimlendirme imkânına sahip olması durumu ortaya çıkmaktadır. İktidarın siyaset kapsamında yerini desteklemek için ise Max Weber’in ifadelerine başvurulabilir. Weber modern devlet kavramını biçimlendirirken siyasal iktidarın ‘belirli bir toprak bütünlüğü üzerinde hakimiyet kazanmış olması’ ifadesini ileri sürmektedir (Vergin, 2011: 33). Bir partinin, kişinin ya da erkin siyaset üzerinden toplumda kurduğu hakimiyet, onu değiştirebilme yetisi siyasi iktidara karşılık gelmekte ve muktedir sıfatına sahip olmaktadır. Muktedir muhafazakârlığın çıkış noktasındaki muktedir olma hali temelde bu noktaya dayanmaktadır.

Türk siyasal hayatında muktedir olmak sadece siyasi iktidarı elde etmeyi karşılamamaktadır. AK Parti’nin 2002 yılında iktidar olmasına karşın kendisini 2011 seçimlerinde muktedir olarak görmesi, 2011 yılına değin askeri ve bürokratik vesayete karşı süren iktidar mücadelesinin neticesidir. Bu durumu ünlü sosyolog ve siyaset bilimci Şerif Mardin’in Osmanlı İmparatorluğu dönemine dayandırdığı merkez-çevre çekişmesi ile izah edebilmek mümkündür. Buna göre

Osmanlı İmparatorluğu, miras yoluyla geçen bir bürokrasi ve feodal beyler tarafından değil de merkezden denetlenen bir ordu kurmakta başarı göstermişti, ama Osmanlı toplumu bu çerçevenin içine kolayca girip oturmuyordu. İmparatorluğun bazı bölümlerinde, İmparatorluk-öncesi bir soylular sınıfı varlığını sürdürmüştü, soysop zincirleri hâlâ güçlüydü, dinsel tarikatlar özerk güçlerinin dayandığı temelleri hatırlatabilirlerdi ve çeşitli etnik ve dinsel gruplar vardı. (Mardin, 1990: 32-33).

Mardin’in tasvir ettiği merkez çevre arasındaki kopukluk yüzyıllar boyunca devam etmiş ve Türkiye cumhuriyetine bir miras olarak devrolmuştur. Cumhuriyetin yönetici kadrosunun yaptığı inkılapları topluma anlatma çabası uzun bir döneme yayılmıştır. Buna karşın merkez ile çevre arasındaki kopukluğun varlığı siyasal hayattaki önemli kırılmalarda kendini göstermiştir. Bunun ilk örneğini tek parti döneminde görmek mümkündür. Bürokrasi kadrolarının Atatürkçü düşüneyi

savunma rolü ile birlikte siyaset kadroları karşısında ast rolünü üstlenmek istememeleri İsmet İnönü'nün bütün iktidarı elinde toplamasına sebep olmuştur. Heper'in 'Bürokratik Aşkincılık' (2010: 124-127) olarak ifade ettiği bu durum, Türk siyasal hayatının dönüm noktalarında kendini göstermeye devam etmiştir. Bürokratik kadroların Atatürkçü düşüncüyü koruma isteği 1960 ve 1980 darbeleri ile 1971, 1997 ve 2007 muhtıralarında esas gerekçe olarak sunulmuştur. Bürokratik aşkincılık kavramını ileri süren Heper, bürokratik kadroların siyasette etkin olma çabasında Atatürkçü düşüncenin sorunlu olmadığını ancak yanlış yorumlandığını ileri sürmüştür (2010: 126). Bürokrasinin bu tavrı yöneten ile yönetilen arasındaki kopukluk ile birleştirildiğinde iktidarın merkezden çevreye devrinin gerçekleşmesini zorlaştırmıştır. 28 Şubat sürecinde AK Parti'nin öncülü RP hükümetinin koalisyon ortağı olduğu hükümeti istifaya zorlayan askeri elitlerin bu tavrı AK Parti için ciddi bir imtihandır. Tüm zorlamalara rağmen merkez karşısında çevrenin iktidarda etkin olma çabası 28 Şubat'ın da öncesine RP'nin 1994 yerel seçimlerinde Türkiye genelinde 28 belediyeyi kazanmasına dayanmaktadır. Bu seçimden itibaren çevrenin partisi görüntüsündeki RP'nin koalisyonlarda kilit parti olması 28 Şubat çıkışının bir merkez çevre çatışmasına dönüşmesine sebep olmuştur. Bürokrasinin çevreyi siyasetten dışlayıcı tavrı iktidar mücadelesindeki anlamını güçlendirmektedir. Bu noktada modern devlette bürokrasinin yerine şu ifadelerle dikkat çekmek gerekmektedir;

Weber'e göre bürokrasi, kalıcılığı, sürekliliği, sahip olduğu dakiklik, bilgi, düzenli tutulmuş dosyalar ve arşivleriyle toplumda mevcut olan tüm diğer örgütlenmelerden çok daha büyük bir teknik üstünlüğe sahiptir. Bunun içindir ki, Weber'in gözünde, devletin sınırlan içinde egemenliğini sürdürebilmesinin vazgeçilmez ve olmazsa olmaz nitelikteki aracıdır. Weber, devletin başlıca yönetim ve kendini idame aracı olan bürokrasinin toplumların ilerde daha da karmaşıklaşması ve teknolojinin gelişmesine paralel olarak gelişeceğini ve toplum üzerindeki ağırlığının artacağını düşünüyordu. (Vergin, 2011 : 33-34)

Teorik anlamda edindiği yeri Türk siyasal hayatının şartları ile birleştirdiğinde bürokrasi, muktedir olmak için önemli bir vasfa sahiptir. AK Parti'nin bürokrasinin bu niteliğinin farkında olması muktedirliğe varmasını kolaylaştırmıştır. Çünkü AK Parti ilk döneminde merkez çevre çatışmasına girişmemiş, bürokrasi karşısında daha önce de ifade edildiği gibi kontrollü anlaşmazlığın içinde olmuştur. Ancak 2007 yılındaki muhtıra krizi ile başlayan

süreci lehine çeviren AK Parti bürokratik elitlere karşılık çevrenin kazanmasını muktedirlik ilanı ile ortaya koymuştur.

AK Parti'nin kendini muktedir olarak görmeye başlaması esasen bir özgüvenin hem nedeni, hem de sonucudur. Nedenidir; muktedir olan AK Parti geçmişteki devlet ve kurucu düzen algısını sürdürmeye başlamıştır (ancak bu nedensellik bağı daha sonra ele alınacaktır.) Sonucudur; AK Parti'nin özellikle e-muhtıra ile başlayan süreçte yaptıkları neticesinde edindiği özgüven muktedirliği ortaya çıkarmaktadır. İnsel'in ifadesi ile muktedirliği meydana getiren özgüven içi boş bir özgüven değildir. Bu özgüven askeri vesayetın geriletilmesi, ekonomik toparlanma ile birlikte gelişen hizmet siyaseti ve Türkiye'nin AB kapısından geri çevrilmesi ile tesis edilmiştir (2012: 18-21). Askeri vesayet karşısında AK Parti'nin kazanımları bir önceki bölümde bahsedilmiştir. E-muhtıra neticesinde milli irade vurgusu ile demokrat duruş ortaya koyan AK Parti'ye karşılık ordu davaları ile 'darbeci' olarak toplumun gözünde değer kaybetmişti. Toplumun gözündeki güven kaybını siyasetin içerisinde lehine kullanan AK Parti, Türk siyasetinde müesses nizam olarak nitelendirilen ve siyasete bazı dönemlerde müdahalelerde bulunmuş olan orduyu kontrolü altına almıştı. İnsel'in değerlendirdiği ikinci etmen olan ekonomi ve hizmet siyaseti ise aslında toplumun güveninin tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. AK Parti'nin özellikle ilk döneminde gözle görülür değişimlere imza atması toplumda ciddi bir teveccühe yol açmıştı. Orta sınıftaki gelir artışı, inşaatlar, yollar, hastaneler, okullar gibi reel olarak ortaya konan performans toplumda AK Parti'yi yeri doldurulamaz kılıyordu (İnsel, 2012: 20-21). Bunun yanında dünyayı etkileyen 2008 yılındaki ekonomik krizin zorlamalarına karşın ekonomik göstergelerde yaşanan toparlanma, hem toplumu AK Parti'ye yakınlaştırmış hem de AK Parti'nin kendine inancını kuvvetlendirmiştir. Üçüncü olarak da AB'ye üyelik hususunda ilk dönem inanılmaz bir gayret içerisinde olan AK Parti'nin 2007 sonrası AB'de Türkiye'nin üyeliğine karşı oluşan cephe neticesinde yaşanan gelişmeler AK Parti'nin özgüveninde etkili olmuştur. Ahmet İnsel'e göre AB ile iplerin kopması Türkiye'nin Ahmet Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanlığı döneminde ileri sürdüğü 'Stratejik Derinlik' doktrinini ortaya çıkarmıştır. Stratejik Derinlik Osmanlı'nın gücüne yapılan vurguyu içeriyordu ve dünya Müslümanlarına yönelik liderlik sloganlarını netice veriyordu (İnsel, 2012: 20). Dış politikada AB'ye bağlı

kalınmayacağı üzerinden şekillenen bu siyaset Türkiye'nin lider ülke olma hususunda özgüvenini kuvvetlendiriyordu. Diğer iki etmenle bir araya getirildiğinde toplumun geçmişten gelen devlete duyduğu güvensizlik toparlanmıştı. Hem toplum AK Parti'ye, hem de AK Parti kendi siyasetine ve kudretine güveniyordu.

AK Parti için muktedirliğin en önemli neticesi eski rejimi sonlandırıp yeni rejim inşa edebilecek bir 'devlet' olduğunu hissetmesi idi. Eski rejim diye nitelendirilen olgu, Cumhuriyetin kuruluşundan beri siyaset üzerinde etkin olan bürokratlar ve askerlerden mensup sayılabilecek müesses nizamdı. AK Parti ilk döneminde bu düzene karşı gelmemiş ve kendi tabiriyle 'sekiz buçuk yıllık bir demokrasinin normalleşme evresi' sürecinden geçerek 2011'e ulaşmıştır.¹³ İnsel'in de ifade ettiği şekilde normalleşme evresinin bitmiş olması AK Parti'nin artık 'vesayet ile mücadele' bahanesine ihtiyaç duymadığı anlamına gelmektedir (2011: 11-12). AK Parti'nin 2011'de muktedir duygusu ile istekli bir şekilde ortaya koyduğu yeni rejim kurgusu AK Parti'nin devlet reflekslerini kuvvetlendirmiştir. Bu noktada AK Parti için önemli olan nasıl bir devlet refleksi geliştireceği idi. Devletin geçmişten gelen, toplum üzerinde kontrolcü ve kendini kutsayan anlayışını devam ettirebilir ya da yerine 2002'den bu yana ısrarla vurguladığı 'birey merkezci, devleti milletin hizmetkârı gören muhafazakâr demokrat ideoloji eksenli' bir anlayış geliştirebilirdi. Buradaki ayrıma 2011 tarihinde bakıldığında AK Parti sağın geleneksel kodları üzerinden kadim devlet geleneğini sürdüreceği öngörüsüne varılabilir. İnsel'in ileri sürdüğü bu öngörü ise iki gerekçeye dayanmaktadır. Birincisi AK Parti'nin demokrasi mücadelesi için karşı tez olarak kullandığı 27 Nisan muhtırasına Erdoğan'ın 'muhtıra değil' demesi, ikincisi ise AK Parti'nin devlete hâkim olduğu duygusu temelinde topluma da hâkim olma düşüncesidir. Bu iki gerekçeden birincisinde AK Parti'nin orduyu bir devlet kurumu olması dolayısıyla ötekileştirmek istemediği, benimsediğini vurguladığı sonucuna varılmaktadır. İkinci gerekçe ise AK Parti'nin 'Bir gün herkes AK Parti'ye oy verecektir' inancıdır. Bu inanç devletin partisi olmayan AK Parti'nin devlete hâkim parti olduğu duygusunun tezahürüdür. Mezkûr gerekçelerden hareketle varılan nokta

---

¹³ Sekiz buçuk yıllık sürecin demokrasinin normalleşme evresi olduğu ifadesi AK Parti'nin 2011 seçim beyannamesinde yer almaktadır (İnsel, 2011:11).

AK Parti'nin devlete hâkim parti olduğu duygusu ile hareket etmeye başlamış olmasıdır (İnsel, 2011: 11-13). Muktedir olduğunu birinci ağızdan açıklayan AK Parti için yeni rejimin inşasında kendi kesimiyle ideolojisini açıkça ifade etme fırsatı ortaya çıkmıştır.

Muktedir olmak üzerine inşa olunan AK Parti'nin yeni dönem muhafazakârlığı, AK Parti'nin ilk döneminde siyasetini kurguladığı muhafazakâr demokrasiden uzak bir kavramdır. Çalışmanın içerisinde ifade edildiği şekilde 2007'ye kadar kimliğini demokrasi üzerinden yürüten, siyasi performansında demokratikleşme üzerine çalışmalar yapan AK Parti, 2011 sonrasında geçmişte ihmal ettiği muhafazakârlığı siyasetinin merkezine oturtmaktadır. Türk merkez sağ geleneğinde her daim var olan muhafazakârlık, bu kez vesayet karşısında kazanımın da etkisiyle muktedir olma özelliğine sahiptir. Muhafazakârlığın muktedir olması ise geçmiş dönemlerde ısrarla üzerinde durulan tedrici değişimin getirdiklerinin korunumu üzerinden yürütülmektedir. Geleneksel muhafazakârlığın da parçası olan din ögesi AK Parti'de toplumun inşasında ve geleneğin değerler üzerinden korunmasında ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan AK Parti yeni rejimin inşasında tesis ettiği kurumları Türk sağında güçlü bir şekilde yer alan 'devlet' miti ile koruma altına almaktadır. Belki de AK Parti'nin en çok korumacı davrandığı alan olan devlet, 2011'den günümüze (2015) birçok önemli olayın merkezinde yer almıştır. AK Parti'nin hem muktedir oluşuna hem de muhafazakârlığına hitap eden 'otorite' vurgusudur. AK Partililerin bir kahraman ve halk adamı olarak nitelendirdikleri Erdoğan, özgüven tesisinde, muktedir olmanın ifadesinde ve seçmenin mobilizasyonun da kilit role sahiptir. Erdoğan'a partide biçilen rol geleneksel muhafazakârlıktaki otoriteden farklıdır. Otoritenin inşası ile ortaya çıkan tablo, AK Parti'nin muhafazakârlığını bu unsur olmadan eksik bırakmaktadır. Din, devlet ve otorite sacayağına oturan AK Parti'nin muktedir muhafazakârlığı 2011'den günümüze Türk siyasetine şekil vermektedir.

4.1.1. Muktedir Muhafazakârlıkta Din

Geleneksel muhafazakârlıkta asli bir unsur olarak yer edinen fakat AK Parti'nin muhafazakâr demokrat kimliğinde arka planda kalan din, partinin muktedir muhafazakârlığında taşıyıcı kolon mesabesinde. Muhafazakâr demokrattığında geçmişinden farklı profil ortaya koyma zorunluluğu hisseden AK Parti için İslam demokratikleşme yolunda yardımcı olacak bir unsur idi. Ancak hem AK Parti'nin muktedir hissiyatı hem de toplumla arasında kurduğun bağın bir sonucu olarak din arka plandan sıyrıldı ve AK Parti kimliğinin açık bir parçası haline geldi. Dinin ya da Türkiye şartlarında İslam'ın AK Parti'de öne çıkması partinin siyasetini, söylemlerini ve nihai olarak muhafazakârlığını İslam'a göre şekillendirmesi üzerinden kolayca anlaşılabilir. AK Parti'nin din konusundaki tavrını anlamak için birbirine bağlı üç husus üzerinden değerlendirilecektir. İlk olarak AK Partinin toplumun din konusunda geçmişte mağdur edilmesinden kurduğu bağ anlatılacak, daha sonra toplumla bağını kuran AK Parti'nin dinin değerleri ve toplumun geleneklerini koruması ve bunu topluma iletmesine değinilecektir. Dinin AK Parti'nin siyasi kimliğindeki yerini anlatırken son olarak değinilecek olan ise partinin medeniyet inşası ile 'Yeni Türkiye' toplumunu nasıl tahayyül ettiği ve toplumun buna verdiği karşılıktan bahsedilecektir.

4.1.1.1. Muhafazakâr Kesimin Mağduriyetleri ve AK Parti

AK Parti programında ülkenin sorunlu dönemlerden geçtiğine, kronik problemleri olduğuna değindikten sonra halkın gücüne, birlik beraberliğine ısrarla vurgu yapar ve kendi siyasi gücünü halktan alacağını altını çizer (akparti.org, ty). Diğer ifadeyle AK Parti milletin siyaset sahnesindeki ifadesi olduğunu her fırsatta vurgulamak istemektedir. 2007'de müesses nizamın karşısında çevrenin temsilcisi rolüne bürünen AK Parti geçmişinde uğramış olduğu haksızlıklarla, haksızlığa uğramış her kesimin hakkını savunma ifadesinin bu seçim sonrasında kullanımını artırmıştır. AK Parti'nin uğramış olduğu haksızlıkları topluma hatırlatması ve bunlara ortak olduğunu ifade etmesi iki sonuca imkân sağlamaktadır; birincisi geçmişin mağdur kesimleri artık muktedir oldukları kanaatine sahiptir, ikincisi de

iktidardaki temsilcilerini kendilerine rol model olarak belirleyip hayat tarzlarını buna göre şekillendirmeye başlarlar. AK Parti ile seçmen arasında yaşanan olaylardan açıkça görülebilecek bu durum İslam'ın siyaset ve toplum inşasında kullanımına imkân sağlamaktadır. Yaygın kanaate göre AK Parti'nin İslam diskurunu kullanım amacı mağdur kozu ile birlikte toplumla irtibat sağlanmasıdır (Kaya, 2014: 54). Doğal olarak AK Parti'nin muktedir muhafazakârlığında ezilmiş toplumun iktidarda olduğu ve geçmişin hesabının sorulacağına sıkça rastlamak mümkündür.

AK Parti muhafazakâr demokrat kimliğin inşasında laiklik hakkında yıkıcı ve sert eleştirilere yer vermemiştir. Bu durumun sebebinin 28 Şubat'ın da etkisiyle laik kesimle karşı karşıya gelmek istememesi olduğuna değinilmiştir. Ancak 2007 yılında laik kesimin temsilcisi olarak ordu ve AK Parti arasında yaşananlar, AK Parti'nin laiklik karşısındaki duruşunu şekillendirdi. Bu tarihten sonra da AK Parti için laiklik, muktedir olmanın da getirileri ile eleştirilebilir bir hal aldı. Sık sık Kemalizm ve CHP ile aynı kefeye konulan laik düşüncenin Cumhuriyet tarihinde dindar kesimi mağdur eden anlayış olduğu her ortamda ısrarla vurgulanmıştır. Bu vurgu AK Parti'ye mağdur edilen toplumla ortak paydada buluşma imkânı sunmaktadır (Kaya, 2014: 55). 28 Şubat, Tek Parti İktidarı, 90'lı yılların koalisyon zamanları gibi temelde kendisinden farklı ne kadar dönem varsa hepsini karşısına konumlandıran AK Parti, bu dönemlerden daima zarar gören olduğunu her yerde savunmuştur. Örneğin 28 Şubat dönemine dair toplumun mağdur olduğu ifade edilen Başörtüsü sorunu ve İmam Hatiplere uygulanan katsayı farklılığı AK Parti'nin muktedir olduktan sonra ajandasında çözülmek için yer edinmiş ve kısa süre içinde de çözülmüştür (Kaya, 2014: 55-56). Başörtüsüne üniversitelerde ve bürokraside getirilen özgürlük ve eğitimde fırsat eşitliğinin yaratılması ile İmam Hatiplilerin iade edilen hakları AK Parti'nin bu mağduriyete dair söylem üretmesine engel olmamıştır. AK Parti'deki yaygın kanaate göre başörtülü vatandaşlar resmi ve özel kurumlarda eşit muameleye tabi tutulsa da toplumda halen dışlanmaktadır. Bu durumun örneğini 2013 yılında yaşanan Gezi olayları sırasında görmek mümkündür. Kabataş olayı olarak hafızalarda yer edinen bu olayda iddiaya göre Bahçelievler Belediye Başkanı'nın gelini Kabataş'ta Gezi Parkı eylemcileri tarafından aşağılanmış, tacize maruz kalmıştı. Bu iddia ilk olarak dönemin Başbakanı Erdoğan tarafından 'Benim başörtülü bacıma saldırdılar' vurgusu ile dile getirilmiş, Star Gazetesi yazarı Elif

Çakır olaya maruz kalan kadınla görüşmüştü (Çakır, 2013). Bu olayda Erdoğan'ın olayı lanse ederken geçmişte başörtülü insanların yaşadıklarını ileri sürmesi ve hala ülkede başörtülülere karşı tahammülsüzlüğün var olduğunu ifade etmesi dikkat çekicidir (Sabah, 2013). Erdoğan'ın toplumun tahammülsüzlüğünü özellikle vurgulaması devletin tahammülsüzlüğünün giderildiğini düşünmesindedir. Buna göre devlet muhafazakâr kesime 28 Şubat, tek parti iktidarı gibi zamanlarda zulmetmiş ancak o ilgili dönemler bitmiş artık zulme uğrayanların iktidar dönemi başlamıştır. Dolayısıyla eski devletin zihniyeti hedef tahtasındadır. 2011 seçimlerinde partilerin her birinin mağduriyete sahip olduğunu ifade eden Türk'e göre AK Parti'nin mağduriyeti Kemalist, Laik ya da parti adı ifadesiyle CHP zihniyeti kaynaklıdır (2011: 16-17). AK Parti ve lideri özelinde Erdoğan CHP zihniyetini geçmiş devlet tecrübelerinden ötürü sık sık yargılar. Örneğin gençliğin milli ve manevi değerlerinden bahsettiği bir konuşmasında CHP zihniyeti tarafından tek parti döneminde muhafazakâr kesimin okuduğu dini kitapların yasaklandığına, CHP'nin o dönemde milli ve manevi değerlere sahip gençleri sakalı ve bıyığından dolayı okutmadığına vurgu yapmıştır (milliyet.com.tr, 2012). Tek Parti dönemini hatırlatarak CHP'yi karşı konumuna oturtan AK Parti, bunun tersini vaat eden bir parti olarak seçmen ile bağına sağlamaya çalışmıştır. Bu bağı kurarken kendinden örnekler vermesi de AK Parti için destek sağlar. Erdoğan'ın babasının tek parti döneminin yasaklarından dolayı yaşadığı yeri terk edip İstanbul'a gelmesi, kendisinin 12 Eylül döneminde siyasi kimliğinden dolayı İETT'deki işinden çıkartılması ve bir başka AK Parti figürü olan Abdullah Gül'ün eşinin başörtüsünden dolayı eğitimini tamamlayamamış olması bu konudaki örneklerden bazılarıdır.

AK Parti'nin bu çabası ile halk hem İslam ile, hem de iktidar ile arasında bağ geliştirmektedir. AK Partililerin hayatı, giyimi, söylemleri, dini anlayışları ve yaşayışları bu konuda toplum için bir rehber olmaktadır. Çünkü muhafazakâr kesim iktidarda olanın kendisi olduğunu hissetmekte ve muktedir muhafazakârlığını yaşayışına uygulayabilme imkânına kavuşmaktadır. AK Parti'nin toplum ile kurduğu mağduriyet bağı topluma şekil verme imkânını sunmaktadır.

4.1.1.2. Değer ve Geleneğin Muhafazası

AK Parti, muhafazakâr demokrat ilkeleri anlatırken geleneği modern bir şekilde inşa etmekten bahsediyor ve geçmişin kendisini değil edinilen tecrübesini kutsamayı tercih ettiğini de açıkça ifade ediyordu (Akdoğan, 2003: 53). Geleneksel muhafazakârlığın geleneğe bakışından çok farklı olmayan bu anlayış AK Parti'nin muhafazakâr yönünde daimi olarak var oldu. Partinin değerleri muhafaza edeceğini en başta ifade etmesine ek olarak gelenekten ilham alması ve bunlara karşılık tedrici bir değişimden bahsetmesi geleneksel muhafazakârlığa şerh düşmesi anlamını taşımaktaydı. AK Parti savunduğu tedrici değişimi muktedir muhafazakâr sayılacak dönemine kadar devam ettirmiştir. Esasen bu kimliği altında vurguladığı 2023 hedefi ve Yeni Türkiye inşası da tedrici değişiminin neticeleridir. Ancak gelenek ve değerlerin korunumunda takındığı tavır muhafazakâr yanını kuvvetlendirmektedir. AK Parti'nin gelenekçi tavrı aynı zamanda topluma da yansımakta ve değerlerin varlığı üzerinden bir medeniyet inşası tahayyül edilmektedir. Bu medeniyet inşasına bakmadan evvel, gelenek hususundaki tavra yakından bakmak elzemdir.

AK Parti'nin 2012 Olağan Genel Kurulu'nda açıkladığı 2023'ü hedefleyen Yeni Türkiye kurgusu esasen sadece icraat vaatlerinden değil bir kimliğin, medeniyetin de inşasından oluşuyor. 2015'in Nisan ayında güncellenmiş olarak 'Yeni Türkiye Sözleşmesi' adıyla ortaya çıkan çalışma siyaset, toplum ve dünya başlıkları altında AK Parti'nin temellerini ve bunun üzerinde geliştireceği siyasetini revize ediyor. Yeni Türkiye Sözleşmesi'nde dikkat çeken nokta ise partinin demokrasi, yeni anayasa yapımı, bireysel hak ve özgürlükler ile iç ve dış siyasete yönelik bütün hamlelerini geçmişten güçlü bir gelenekle desteklemesidir. Toplumun birlik ve beraberliği için İstiklal Savaşı'na, medeniyet birikimi için Osmanlı ve Selçuklu'ya, demokrasi ve milli irade vurgusu için ise Teşkilat-ı Esasiye kanununa atıfta bulunan AK Parti'nin bu tavrı geçmişin tecrübelerini siyasete yansıtmasının önemli bir örneğidir (akparti.org.tr, 2015b). 2003'te ürettiği muhafazakâr demokrat kimliğe bakıldığında ise partinin geçmişi anmadığına rastlanmaktadır. Çalışmanın ilgili bölümünde de değinildiği gibi AK Parti muhafazakâr demokrat kimliği ifade ederken geleneği muhafazakârlığın önemli bir parçası olarak ifade etmiş, değişimin üzerinde daha ciddi bir biçimde durmuştur. Buradaki fark Erdoğan'ın 'AK Parti

hükümet oldu, iktidar da oldu' açıklamasının arkasında yatmaktadır. 2011 seçim programında da değinildiği üzere gerekli olan değişim normalleşmenin sağlanması ile birlikte gerçekleşmiştir (akparti.org.tr, 2011b). Bundan sonra ise ihtiyaç duyulan değer ve geleneklerin sınırları içerisinde gerçekleşecek olan değişimdir. Açıkkel AK Parti'nin Yeni Türkiye'sini geçmişin modernliğini terse çevirmeyi arzulayan, bugünkü icraatlarının önemini tarihsel vurgu ile belirten, dolayısıyla geleneği yeniden yüceltip değişimi koruyarak gerçekleştireceğini ifade etmiştir (2012: 14). Geleneği yüceltmek isteyen AK Parti'nin özgüven eksikliği yaşayan¹⁴ Türk insanına güçlü geçmişi hatırlatması, toplumun mobilizasyonunu sağlamaktadır. Hem AK Parti'nin dokümanlarında hem de partinin kurucu lideri Erdoğan'ın konuşmalarında sıkça yer alan İslam kahramanları, Osmanlı padişahları ve Türk düşünürleri muhafazakâr toplumun önüne bir örnek olarak sunulmaktadır.¹⁵ AK Parti'nin geçmişten güçlü tecrübeleri örnek vermesi, partinin ve kurucu lideri Erdoğan'ın gelenek tavrının, pragmatik ve popülist bir yorumla kudretli günlere dönülme vaadiyle somutlaştığına, dolayısıyla partinin geçmiş algısı gibi gelecek tasavvurunun da güç eksenli şekillendiği yorumuyla açıklanabilmektedir (Türk, 2014: 311). Muhafazakâr kesim bu değerleri ve geleneği arkasına alarak partinin gösterdiği istikamette bir medeniyet inşasına ortaklık etmektedir.

AK Parti'nin tedrici değişimle normalleştirdiği düzenin sınırlarını gelenek ve değerler ile savunmaya geçmesi ancak toplumunu yönlendirmesi ve koruması ile mümkün gözükmektedir. Yeni Türkiye olarak çizilen gelecek tasavvuru maneviyatçı anlayışı talim ve terbiye teknolojileri yardımıyla tüm yaşam alanlarına yerleştirmeyi arzulamaktadır (Açıkkel, 2012: 15). Dolayısıyla medeniyet inşası din ve maneviyat eksenli gerçekleşecek ve muktedir muhafazakârlığın toplumu kucaklamasını sağlayacak önemli bir adımdır. Ancak düşünülen medeniyet inşasının her kimliğe uygun olup olmadığı sorunlara yol açabilecektir.

---

¹⁴Ahmet İnsel'in Yılmaz Esmer'in 2012 yılındaki araştırmasını temel alarak yaptığı bu değerlendirmeye göre Türk insanının dünyada birbirine en az güvenen halklardan olduğuna, halkın güven ve özgüven eksikliğinin AK Parti'nin geçmişi hatırlatan sözleri ile gerçekleştiğini vurgulamaktadır (2012: 21).

¹⁵ Erdoğan 19 Mayıs'ta gençliğe Fatih Sultan Mehmed, Atatürk, Selahaddin Eyyubi gibi lider figürlerinin yanında Mehmet Akif'in epik mısralarından verdiği örneklerle hitap etmiştir. (akparti.org.tr, 2012)

4.1.1.3. AK Parti'nin Medeniyet Tasavvuru

AK Parti, muhafazakâr demokrat ilkelerinde geleneği yeniden modern bir şekilde inşa etmekten bahsederken bunu aile kurumunun uhdesinde gerçekleştirir (Akdoğan, 2003: 49-56). Devleti normalleştirerek muktedirliğini ilan eden partinin özellikle 2011 sonrasında ajandasında ilk sırada yer alan 'Yeni Türkiye' tasavvuru içerisinde bir medeniyet inşası da barındırmaktadır. Değer ve geleneklerin izinde, toplumun temel ögesi olan ailenin uhdesinde gerçekleşen bu inşa AK Partililer tarafından toplum mühendisliği olarak değerlendirilmez (Nebati, 2014: 227-228). Ancak 2011 sonrasında sadece söylemsel olarak değil icraat anlamında da yeni medeniyet tasavvurunu hayat kılmaya başlayan AK Parti'nin tavrı uzun tartışmaları, protestoları ve nihayetinde Gezi Parkı gibi topyekûn eylemler silsilesini doğurmuştur. Bu bölümde önce medeniyet inşası yolunda aileye biçilen rol tartışılacak, daha sonra aile ve muhafazakâr toplum çevresinde yapılan düzenlemelerden bahsedilecek, en sonda da bu düzenlemelerin toplumsal karşılığı Gezi eylemleri üzerinden ifade edilecektir. AK Parti'nin medeniyet tasavvuru muktedir muhafazakârlığının nasıl bir toplum hayal ettiğinin açıklaması hüviyetinde olacaktır.

Geleneksel muhafazakârlığa uygun olarak, AK Parti'nin algısında da toplumun en değerli kurumu ailedir (Akdoğan, 2003: 51). Toplumun birey ile bağımlıyı sağlayan ve bireyin aile gibi çekirdek bir yapıdan yetişerek topluma adapte olması ailenin muhafazakâr toplumdaki yerini güçlendirmektedir. İlk döneminde demokratikleşmeye yönelik bir hamle yapan AK Parti'nin muhafazakâr kodları ile dengesini koruyabilmesinde aile kurumuna verdiği önem bu gücün sonucudur. AK Partililerin ve kurucu lider Erdoğan'ın toplum hakkındaki söylemlerinde çokça rastlanılan aile kurumu, Kemalist ve modern aile yapısının karşısında inşa edilmektedir (Kaya, 2014: 14). Kemalist elitlerin hayat tarzından farklı olarak gelenekçi, ataerkil, dindar, milliyetçi kodlara sahip olan aileler, Yeni Türkiye rejimine toplumun ayak uydurmasında kilit role sahiptir. Erdoğan bu kilit rolü Küresel Barış Vizyonu adlı kitabında geleneklerin yaşatılmasının bağlı olduğu bir zincir şeklinde sunmaktadır (2014: 22). Gelenekleri, muhafazakârlığın değerlerini, aileyle yakın tutan AK Parti Kemalist modern aile profilinin karşısına aksini değil

muhafazakâr alternatifini çıkarmaktadır. Bu durumu ise halkın önüne, AK Partili yönetici ve vekillerin aile hayatlarının, yaşayışlarının, giyimlerinin örnek olarak sunulması ile sağlanmaktadır. Örneğin toplum muktedir muhafazakârlığın ve AK Partinin lideri Erdoğan'ın aile hayatını Mehmet Ali Birand'ın belgeselinden, Cüneyt Özdemir'in röportajlarından okuma fırsatı bulmaktadır. Daha önce merkez medya tarafından muhafazakârlara sunulmamış bu fırsat modern yaşayış algısı ve muktedirliğinden dolayı AK Parti'nin karşısına çıkmıştır. Muhafazakâr hayatın özendirilmesine bir örnek olarak da kadın yaşayışı ve modası gösterilebilir. Özellikle 2011 yılından itibaren artan muhafazakâr moda dergileri, muhafazakâr kesime hem aile hayatı hem de moda konusunda rehber niteliği taşımaktadır. Muhafazakâr kesimin artan alım gücü, özgürlüklerin sağladığı toplumsal hayata katılım gibi sebepler bu dergilere talebin doğmasına yol açmıştır (Demir, 2015: 27). Bu durumun farklı bir bakış açısı ile yorumu ise muhafazakâr kesimin modern dünya ve muhafazakâr yaşayış konusunda yönlendirme ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Aileye biçtiği değer hakkını teslim etmek için ona yaşayış örnekleri sunan muktedir muhafazakârlık, toplumsal hayatı da buna göre kurgulamaya çalışmaktadır.

AK Parti'nin toplumsal hayat kurgusunu anlamak için en iyi başvurulacak kaynak Recep Tayyip Erdoğan'dır. Muhafazakâr yaşayış düzenlemeleri gerçekleştiren AK Parti olmasına karşın, bu yola rehberlik eden ve düzenlemeleri savunan Erdoğan'ın kendisidir. Ancak Küresel Barış Vizyonu kitabında Erdoğan'ın değindiği medeniyet inşasını ele alan Türk, bu inşayı sorunlu bulmakta ve gerekçesini şu cümlelerle açıklamaktadır;

Hem özel hayata karışmamayı, hem de aile hayatını güçlendirmeyi, hem bireyin konumunu ön plana çıkarmayı hem geleneksel değerleri yaşatmayı vaz eden bu program etik pek çok çelişkiyi şevkle kucaklar. Buradaki medeniyet hedefi, Türk muhafazakârlığının medeniyet nosyonu karşısındaki kafası karışık duruşundan bağımsız değildir. (2014 : 315).

Erdoğan'ın liberalizme yaklaşan ancak kendi değerlerini de göz ardı edemeyen muhafazakâr tavrı, bir çok konuşmasında kendisini göstermektedir. Örneğin 5 Kasım 2013 tarihli konuşmasında önce iktidar olarak kimsenin yaşayışına müdahale etmediklerini söyleyen Erdoğan daha sonra muhafazakârların gördüğü geçmiş müdahalelerden dem vuruyor ve konuşmanın nihayetinde ise muhafazakâr yaşayışın müsaade etmediği karma yurtlarda karışık kalınmadığına müsaade

verilmediğinin altını çiziyordu (akparti.org.tr, 2013a). AK Parti'nin muktedir muhafazakârlığının kısa bir özeti olan bu konuşma, dinin mağduriyetini, gelenek savunuculuğunu ve toplumsal inşayı içinde barındırıyordu. Erdoğan'ın gençlik hususunda karma yurt tepkisinden daha geniş yankı uyandıran tepkisi ise 'Dindar Gençlik' meselesinde yaşandı. Önce açıkça partisinin dindar bir gençlik yetiştirme arzusunda olduğunu ifade eden Erdoğan, bunun muhafazakâr demokrat bir kimliğin tezahürü olarak vurgulamıştır (hurriyet.com.tr, 2012a). Erdoğan'ın sözleri hem toplumda hem de siyaset dünyasında karşılık bulmuş ve dindar nesil tartışması başlamıştır. Daha sonra eleştirilerin yükselmesine ise;

Bu hükümet muhafazakâr demokrat bir hükümettir, iktidardır. Dünyanın hangi ülkesine bakarsanız bakın her iktidarın belli hedefleri vardır. O ülkedeki gençlik, insanlar üzerinde hedefleri vardır. Anayasamızın 24. Maddesini bunu yazan çizenler açar bir okurlarsa devlete nasıl görev verdiğiniz gayet iyi görürler. Bu devlet şu anda hükümetimizin elinde bir hedefe doğru yürüyor. Bizim hedefimiz içinde açık söylüyorum. Yine söyleyeceğim. Bunların anlamadıkları anlamak istemedikleri bir ifade. Çünkü burada kin öfke var. Önyargıları bizim üzerimize boca ediyorlar. Bir haftadır sürdürdükleri kampanya niyet okuma çarpıtma bu yolla toplumu korkutma ve kaygılandırma kampanyasıdır. Bunu on yıllardır yapıyorlar. Öğrenci formatlamak bizim bir hedefimiz değildir asla olamaz. Bizim parti olarak da hükümet olarak ilkelerimiz, ideallerimiz, hedeflerimiz yöntemlerimiz bellidir. Kimse niyet okuyuculuğu yapmasın. 9 yıllık iktidarımız neyi hedeflediğimizin, nasıl bir Türkiye arzu ettiğimizin en somut ispatıdır. Biz bir dayatmadan bahsetmiyoruz. Tam tersine özgürlük, demokrasi diyoruz. Engellerin kaldırılmasından, yolların açılmasından, Türkiye'nin prangalarından kurtulmasından bahsediyoruz. (milliyet.com.tr, 2012)

şeklinde yanıt vermiştir. Erdoğan'ın bu sözlerine dikkat edildiğinde iki ifade öne çıkacaktır; birincisi iktidar olmalarını ısrarla vurgulaması, ikincisi ise muhafazakârlıklarının çizgisine göre hareket edecekleri. Muhafazakâr demokrasiyi açıkça vurgulayan Erdoğan'ın muktedirliğin altını çizmesi, insanların iktidarın kurguladığı medeniyet inşasına rıza göstermesine yönelik bir vurguyu göstermektedir. Çünkü AK Parti daha önce resmettiği muhafazakâr demokrasiyi bu kez farklı bir formatta sunmaktadır ve bu format muhafazakârlığın inşa sürecinin sona erdiğini ve muktedirlikten güç aldığını ifade etmektedir.

AK Parti'nin Erdoğan'ın sözleri ile gündemine aldığı ve ülkede tartışmalar meydana getiren bir diğer konu ise kürtaj meselesi olmuştur. Erdoğan'ın 'kimsenin yaşamına müdahale etmiyoruz' ifadesine tezat olarak önce kürtajı cinayet diye

nitelendirmesi daha sonra ise kürtajı yasaklayacaklarını ifade etmesi (Kaya, 2014 : 54), AK Parti hükümetine düzenleme konusunda öncülük etmiştir. Kürtaj konusunda ortaya çıkan tartışmalara dönemin Sağlık Bakanı Recep Akdağ özellikle tecavüz sonucu ortaya çıkan bebekler konusundaki eleştirilere yönelik, ‘*Gerekirse doğan çocuğa devlet bakar*’ tepkisi vererek hükümetin kararlı olduğunu ifade etmiştir (radikal.com.tr, 2012). Ancak toplum yaşam tarzına müdahale gerekçesi ile bir eylem silsilesine imza atmıştır. ‘Benim bedenim, benim kararım’ mottosunu ortaya atan kadın dernekleri özellikle internet üzerinden çok ciddi destek görmüştür (bianet.org, 2012). Toplumun verdiği tepki kürtaj yasağına yönelik gözükse de, iktidarın muhafazakâr hayata dair düzenlemelerine yönelik bir tepkiydi. Netice olarak hükümet, düzenlemeyi tepkilere göre şekillendirmiş ve kürtaj yasağından kaçınarak aile planlamasının teşvik edilmesine yönelik adımlar atmıştır (hurriyet.com.tr, 2012b). Hükümetin kürtaj meselesindeki geri adımını, toplumsal tepkiye karşılık alkol düzenlemesinde görmek mümkün değildir. Akşam 22:00 ile sabah 06:00 saatleri arasında alkol satışı yasaklayan yasa onaylandıktan sonra halktan ve muhalefetten ciddi tepkiler yükselmiştir. Yasağın dini gerekçelerle yapıldığı eleştirilerine karşılık dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ise “İki ayaşın yaptığı yasa muteber oluyor da dinin emrettiği bir yasanın sizin için neden reddedilmesi gerekiyor” tepkisi vererek, muhafazakâr düzenlemenin arkasında olduğunu ifade etmiştir (cnnturk.com.tr, 2012). Neticede alkol düzenlemesi 2013 yılının Haziran ayı içerisinde Abdullah Gül tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir (radikal.com.tr, 2013). Muhafazakâr toplumu ve yaşamı önceleyen düzenlemeler AK parti ile muhalefet arasındaki çizgiyi derinleştirmiştir. Muhafazakâr demokrat kimlik döneminde attığı adımları demokratikleşme gerekçesi olarak gösteren yapamadıklarını ise askeri vesayeti bahane eden AK Parti için, muktedir olmanın neticesi de ağır eleştirilere ve toplumsal eylemlere maruz kalmak olmuştur.

2013 yılının Haziran ayında Taksim Gezi Parkının yayalaştırılma projesi dolayısıyla çevreci amaçlarla başlayan eylem, kısa sürede eylemler silsilesine dönüştü ve tüm ülkeyi sardı. Önce ağaçların kesilmesini protesto etmek için Taksime giden vatandaşlara polisin orantısız güç uyguladığı gerekçesiyle yenileri katıldı ve Taksim merkezli başlayan eylemler bir hafta içerisinde Bayburt ve Bingöl hariç tüm

ülkeye yayıldı (imo.org.tr, 2013: 36). 3 Temmuz'da yayalaştırma projesinin iptaline kadar aktif olarak süren eylemlerin yarattığı etkiye ve iktidarın buna verdiği cevaba bir sonraki bölümde değinilecektir. Bu bölümü ilgilendiren ise Gezi eylemlerinin ortaya çıkış sebepleridir. Özellikle İstanbul Taksim'de, Eskişehir'de ve İzmir'de eylemlerin adeta bir açık hava kampı şeklinde sürmesi, araştırmacılara sahada eylemcilerle yüz yüze görüşme yöntemi ile eylemlerin sebeplerini tespit edebilme imkânı sunmuştur. Özellikle SETA'nın eylemler hakkında yayınladığı çalışma önemli çıkarımlar sağlamaktadır. Buna göre SETA eylemlerin nedenlerini iki motif altında toplamaktadır; iten ve çeken faktörler (Ete ve Taştan, 2013: 45). Çeken faktörlerden daha çok iten faktörler eylemlerin nedenlerini anlamada önemlidir. İten faktörler, "Gezi Parkı'nın yenilenme çalışmalarına tepki, AK Parti hükümetine ve Başbakan'a kızgınlık ve nefret, temel hak ve özgürlükler kadar gündelik yaşamdaki bireysel hak ve özgürlüklere de müdahale edildiği yönündeki endişe, etnik, dini ve mezhepsel bakımdan birikmiş öfke, devlet otoritesine ve siyasal sisteme karşı edinilmiş muhalif pozisyonlar" şeklinde sıralanmıştır. (Ete ve Taştan, 2013: 45-46). İten faktörlere bakıldığında genel anlamda hükümete muhalefet için eylem sahasına gitme dürtüsü olduğu görülmektedir. Burada özellikle bireysel haklar bir yana, gündelik yaşamdaki bireysel haklardan duyulan endişe, AK Parti'nin 2011 sonrası muhafazakâr politikaları ile yakından ilgilidir. SETA'nın yaptığı sınıflandırma dışında eylemcilerle yaptığı görüşmelerde vardığı sonuçlar da bu kanıyı desteklemektedir. Alkol düzenlemesinin hemen ardından gelen eylemlerde ilgili düzenlemeden rahatsız olan bir eylemci görüşünü şu şekilde dile getirmektedir;

En basitinden alkolü yasaklaması, işte bu tür gösterileri yasaklaması, insanlara sormadan danışmadan bir yerleri yıkıp, biçmesi, etmesi, bir şeyler yapması. Yani sonuç itibariyle bir şeyler yapıyorsa insanlara da sorulması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü hep beraber burada yaşıyoruz, bir tek kendisi yaşamayacak. [...] Sonuçta her geçen gün biraz daha yasaklarını arttırıyor. Hani ufak ufak bir şeylere başlıyor. Şurada yasak, burada yasak, şuradan kaldırın, buradan kaldırın. (Ete ve Taştan, 2013: 51).

Bu eylemcinin ifadeleri AK Parti'nin muhafazakârlığına, birlikte yaşama öngörüsünü gözden kaçırma eleştirisi getirmektedir. Kürtaj tartışmaları, alkol düzenlemesi, dindar nesil tartışmaları gibi toplum ile iktidar arasında anlaşmazlıklara yol açan haller AK Parti'nin birinci ağızdan ifade ettiği değer temelli medeniyet inşasının neticeleridir. Birden fazla araştırma şirketinin rakamlarını ortaya koyan

SETA'nın ulaştığı neticede eyleme katılanların özgürlük konusunda yaşadıkları endişedir (Ete ve Taştan, 2013: 59). Bu endişeli hal eylemlere yansımış ve neticesinde AK Parti'nin muktedir muhafazakârlığı konusunda tercih yapmaya zorlamıştır. Gezi eylemlerinin gösterdiği AK Parti'nin din, değer, gelenek temelli medeniyet inşasından toplumun AK Parti gibi düşünmeyen kesimlerinin rahatsızlık duyduğudur. Ancak AK Parti bu durumu farklı bir biçimde yorumlamayı seçmiştir ki, bu seçim muktedir muhafazakârlığının 'devlet' ayağını belirginleştirmiştir.

Muhafazakârlığın dindarlıkla eş tutulduğu Türk toplumuna, hem dindar hem de muhafazakâr olarak yaklaşan AK Parti, dindar kesimle arasında ortak mağduriyetler üzerinden bağ kurmayı seçmiştir. Bu bağın bir getirisi olarak kendi kitlesini genişleten ve genişleyen kitlesinin de etkisi ile muktedir olan AK Parti muktedir muhafazakârlığın gereği olarak gelenekten ve değerden aldığı gücü toplumun gelecek kurgusuna yansıtmıştır. Toplumun gelecek tasavvurunu muhafazakâr demokrat medeniyet inşası olarak çizen AK Parti, bu inşayı Yeni Türkiye hedefleri ile gerçekleştirmek istemektedir. Muktedirliği gibi muhafazakârlığı da devam eden AK Parti için toplumun sert reaksiyon gösterdiği Gezi olayları, muhafazakârlığının farklı yönlerini keşfetme imkânı sunmuştur.

4.1.2. Muktedir Muhafazakârlığın Milli İrade Devleti

Geleneksel muhafazakârlığın hiyerarşi üzerinden kutsadığı iktidar ve devlet anlayışı AK Parti'nin muhafazakâr demokrat ifadesinde farklı şekilde tezahür etmişti. Buna göre AK Parti sınırlı iktidardan yana olduğunu ifade ediyor, devletin ise insan için var olduğu görüşünü savunuyordu (Akdoğan, 2003: 28). Genel perspektifte AK Parti'nin muhafazakâr kimliğindeki devlet anlayışı bu şekilde açıklanabilir ancak partinin muktedirliği devlet anlayışına söylem ve icraat anlamında farklılık katmıştır. AK Parti'nin muktedir olmasından evvel 'devlet' olduğunu ifade eden olaylar vesayete karşı üstün geldiği döneme rastlamaktadır. Ergenekon ve Balyoz operasyonlarının gerçekleştiği dönemde, e-muhtıranın etkileri sürerken, askere karşı demokrasi ile kazanım sağlamış olan AK Parti 27 Nisan muhtırası için 'muhtıra' ifadesi kullanmaktan kaçınıyordu. Böyle bir tavır İnsel'in

ifadesiyle her şeye rağmen devlet olan AK Parti hükümetinin devletin kurumlarına sahip çıkması isteğinin tezahürüydü (2011: 12). Devlet olma haline daha önce de ifade edilen 2011 seçimleri ile birlikte edinilen muktedirlik hissi ekleniyor ve muktedir muhafazakâr tablo da kendini ifade etme imkânına kavuşuyordu.

Muktedir Muhafazakârlığın devlet oluşu ‘milli irade’ miti etrafında biçimlenmiştir. Mustafa Erdoğan’ın ifadesiyle devlet-millet ayrışmasının devlet potasında eritilmesinin karşılığı olan bu durum millette ‘devlet bizim’ anlayışı uyandırıyor ve milletin devlet ile arasına mesafe koymasını engelliyor (Öztürk, 2013: 23-25). Dolayısıyla AK Parti’nin vurguladığı ‘İnsanı yaşat ki devlet yaşasın’ alıntısı ve amir değil memur devlet vurgusu Erdoğan’ın ifade ettiği durumu doğrular. Devlet millet birlikteliği sonucu ortaya çıkan ‘milli irade’ vurgusu devleti yönetenlere siyasi söylem için alan ve seçmenine de devletin yaptığının doğru kabul edilmesi imkânını sağlıyor. Milli irade vurgusunun bu güçlü ve mitolojik hali AK Parti’nin devlet anlayışının temelini oluşturmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde de bu temel üzerine devletin üç ana unsuru izah edilecektir. İlk olarak milli iradeye hizmet etmekle kendini ifade eden muktedir muhafazakârlığın farklı sosyal devlet anlayışı ele alınacaktır. İkinci olarak milli irade devletinin düşman tasavvuru ve bu düşmanlara karşı kendisini, nizamını koruması anlatılacaktır. Son olarak temas edilecek olan ise milli irade devletinin demokrasi rejimi ile arasında kurduğu bağıdır. Milli irade vurgusunun demokrasi ile illiyet bağı her daim vurgulayan muktedir muhafazakârlığın demokrasiden anladıkları ve uyguladıkları analiz edilmeye çalışılacaktır.

4.1.2.1. Hizmetkâr Devlet

AK Parti’nin milleti siyasetinin merkezine yerleştirmiş olması, devlet idaresini de buna göre şekillendirmesini sağlamaktadır. Yeni Türkiye Sözleşmesinde yer alan ‘amir olan millettir, memur olan devlettir’ ifadesi bunun göstergesidir (akparti.org.tr, 2015). Memur devlet anlayışı AK Parti’nin geçmiş muhafazakâr partilerden devraldığı ‘hizmet partisi’ kaidesi ile de izah edilebilir. Buna göre hizmet partisi; âdem-i merkezileştirme, yerel yönetimlerin önemini artırılması, özelleştirme

ve piyasa ilişkilerini düzenlemedeki rolünün dönüşümü ile sosyal devlet anlayışından ziyade hayırseverlik üzerinden gelişen bir anlayıştır (Erdoğan N.P., 2012: 68). Yerel yönetimler konusunda tecrübeli olan AK Parti idarecileri bunu ülke siyasetine ‘hizmetkâr devlet’ ifadesi ile aksettirmişlerdir. Kuruluşundan itibaren var olan bu vasıf, muktedir muhafazakârlığın devlet tasavvurunun önemli bir parçasıdır. Hizmetkâr devletin AK Parti’nin muhafazakârlığı için iki vasfı mevcuttur; geçmiş ve gelecek tasavvuru, milletin devlette kendini bulması. Bu başlık altında ilgili vasıflar açıklanmaya çalışılacaktır.

AK Parti’nin siyaset anlayışında ‘yaptıklarımız ve yapacaklarımız’ neden-sonuç ilişkisi önemli yer tutar. Seçildiği ilk günden itibaren siyasi kimliği bir yana siyasetini demokrasi ve icraat üzerinden biçimlendiren AK Parti’nin yaptıkları zamanla seçmen için ‘oy verme gerekçesi’ haline dönüşmüştür. AK Parti pragmatik bir anlayışla oy verme gerekçesi haline gelen bu durumu hizmetkâr devletin parçası olarak kullanmaya devam etmiştir. Geçmiş yaptıkları ile seçmenin önüne koyan AK Parti, gelecek kurgusunu da geçmişin izindeki vaatlerle kurgulamaktadır. Türk’ün muhafazakâr gelenekle bağdaştırdığı bu durum sıradan insanların dünyasına seslenen somut, işe yarar, gözle görülür, ölçülebilir projeler üretmekten geçmektedir (2014: 213-214). AK Parti’nin ve kurucu lideri Erdoğan’ın daima söylemlerinde yer bulan bu icraat hali somut olarak ortaya konmayı gerektirmektedir. Örneğin yapılan yolların kilometresi, hastanelerin sayısı, okullara verilen bilgisayarların sayısı her konuşmada ve her dokümanda seçmenin tahayyül edebileceği şekilde ısrarla vurgulanır (Türk, 2014: 214). AK Parti’nin ‘Sessiz Devrim’ adıyla hazırladığı 10 yıllık icraatlar kitabında da demokrasi ve insan hakları konusunda yapılanların yanında devletin millete hizmet olarak sunduğu somut bilgilere de yer verilmiştir (AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı, 2015: 34). Geçmişin tasavvurunu geleceğe de yansıtan AK Parti için hizmet siyaseti medeniyet inşasının da bir parçasıdır. Bu medeniyet vurgusunu Recep Tayyip Erdoğan’ın 2013 yılında ODTÜ Ormanı’ndaki ağaçların kesilip yol yapılmasına tepki gösterenlere verdiği cevapta görmek mümkündür; *“Yol uğruna her şey feda edilir, yol medeniyettir. Medeni olmayanlar, bunun değerini anlamazlar. Yolun önünde cami de olsa yıkar, o camiye başka yere yaparız.”* (bbc.com.tr, 2013). Hizmet siyasetini medeniyet için bir kilometre taşı olarak gören AK Parti 2023 hedeflerini de somut, ölçülebilir vaatler üzerinden

şekillendirmiştir. Ekonomi, eğitim, kültür, sosyal yardım, milli savunma alanlarında yapılacak olanlar hem büyük projelerle hem de bölgesel çalışmalarla seçmenin önüne somut hedeflerle konulmuştur (akparti.org.tr, 2015a). AK Parti projeleri halka sunarken hem yapılmamış olanı yapmayı hem de geçmişte yaptıklarını sürdürmeyi vaat etmektedir. Somut, görünür, ölçülebilir hedef ve icraatlar AK Parti'nin hizmetkâr devlet portresinin en önemli göstergesidir.

Hizmetkâr devlet olmanın AK Parti'ye sağladığı diğer bir vasıf da, devlet-millet bütünlüğünün sağlanması ve milletin devlet potasında eritilmesidir. Buna göre AK Parti yapılan bütün işleri milletle birlikte gerçekleştirmektedir. Hem partinin seçim beyannamelerinde, hem de partinin mensuplarının söylemlerinde bu durum kolayca fark edilebilir. Örneğin 2014'te bir konuşmasında millete duydukları aşkı açıkça ifade eden dönemin Başbakanı Erdoğan, *"Hep beraber el ele, omuz omuza aydınlık yarınların Türkiye'sini inşa ediyoruz. Metrolar yetişmiyor. Demir ağlarla Türkiye'yi biz örüyoruz biz."* vurgusuyla devletle milletin birlikte icraatları gerçekleştirdiğini ifade etmiştir (akparti.org.tr, 2014). Milletle birlikte yapılan icraatlar için yine milletin denetimine açık olduklarını vurgulamakta, AK Parti için millet-devlet bütünleşmesini sağlamanın bir yoludur. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, bugüne kadar yapılanları sıraladıktan sonra milletin soracağı her hesaba açık olduklarını vurgulamıştır (akparti.org.tr, 2013d). AK Parti'yi yaptıkları ile güçlü kılan hizmet siyaseti, devlete entegre olan millete sağladıklarının ötesinde, en başta belirtilen milletin devlet potasında erimesine imkân sağlamakta ve hesap sorma imkânını ortadan kaldırmaktadır. Çünkü devlet hali hazırda milli irade vurgusu ile millete aittir ve milleti milletten fazla düşünmektedir. Bu durumun örneğini Gezi Parkı eylemlerinde görebilmek mümkündür. Gezi Parkı olayları başlamadan önce tartışılan Taksim'in yayalaştırılması projesine tepkisini *'CHP ve birkaç çapulcudan izin alacak değiliz'* diyerek ortaya koyan dönemin Başbakanı Erdoğan'ın sözleri milletin yerine karar aldıklarını ve gelen itiraza yönelik bunu vurguladığının göstergesidir (aksam.com.tr, 2013). Hizmetkâr devlet algısı ile milleti sisteme entegre ettiğini ifade eden AK Parti'nin bu duruşu toplumun devleti daha çok sahiplenmesini sağlamaktadır.

Demokrasi ve ekonomik düzelme ile pragmatist bir siyaset üzerine kurgulanan hizmet partisi formunu devlete uyarlayan AK Parti, bu konuda özellikle

2011 sonrasında başarılı olmuştur. Somut, görünür ve ölçülebilir icraatlarını anlatarak aynı kurgu üzerine geleceğin medeniyet inşası ve buna yönelik vaatlerle eritilen millet ve devlet arasındaki mesafe AK Parti'nin muktedirliğini perçinlemiştir. Milletın devlete dâhil olması ile ortaya çıkan milli irade devleti, korunmaya ihtiyaç duyan bir düzen haline gelmiştir.

4.1.2.2. Devletin Korunumu

AK Parti için medeniyet inşasında toplumun mağduriyetleri ile arasında kurduğu bağın benzerini milli irade devletini korumasında da görmek mümkündür. Esasen muhafazakârlığın en basit tanımlamayla 'statüko korunumu' olduğu düşünüldüğünde, ülkenin demokratik normalleşmesini sağlayan ve yeni Türkiye inşa eden bir partinin devlet ve/veya nizamını koruması beklenir. AK Parti de buna uygun olarak önce devlet reflekslerinin gelişmesi ardından da kendi söylemiyle muktedir olmasıyla nizamını, devletini koruyan pozisyona evirilmiştir. AK Parti'nin bu evrimi için bir tarih ifade etmek gerekirse daha önce de belirtildiği gibi devlet olma başlangıcı Ergenekon ve Balyoz davalarının görülmeye başlamasına denk düşer. Muktedirliği ile birlikte devletini korumak için muhafazakâr reflekslerinin harekete geçtiği dönem ise Gezi Parkı eylemlerine rastlamaktadır. Çünkü Gezi Parkı eylemlerinden önce toplumsal yaşam ile alakalı düzenlemeleri çok fazla dikkat çeken ve tartışılan AK Parti'ye, özellikle özgürlükler konusunda verilen geniş katılımlı ve yoğun protestoların yaşandığı bu eylemlere AK Parti'nin verdiği cevap ve sonrasında devlet olarak yürüttüğü siyaset düzeni korumaya yöneliktir. Gezi dönemine yakından bakmak bu durumu anlamaya yardımcı olacaktır.

Bir önceki bölümde Gezi Eylemlerinde toplumun eyleme katılma reflekslerinden bahsedilmişti. Bu bölümde ise esas bahsedilecek olan toplumun tepkisinden ziyade devletin tepkisi olacaktır. Gezi Olaylarında her şey 28 Mayıs 2013'te Taksim Gezi Parkı'ndaki ağaçların kesilmesini istemeyen insanların eylemi ile başladı. Taksim'in yayalaştırılması projesi kapsamında yapılan oturma eylemine 31 Mayıs sabahı gerçekleşen polis müdahalesi kısa sürede sosyal medyada 'sert polis müdahalesi' şeklinde yayıldı ve insanlar birbirini Taksim'de eyleme çağırmaya

başladı. Eylemlerin ülke sathına yayılması gerçekleşmeden önce AK Parti Hükümeti'nin ilk tepkisi dönemin Başbakanı Erdoğan tarafından

Birkaç çapulcunun o meydana gelip halkımızı yanlış bilgilendirmek suretiyle tahrik etmesine pabuç bırakmayız(...)Ben hizmetkârım. Benim tahrik etme gibi bir derdim asla yok. Bunun adı hakikattir, gerçektir. Hakikatleri ters yüz etmeye kimsenin gücü yetmez. Biz o hakikatlerin kurbanıyız. Onlar adına konuşuyoruz. Bu neyi gerektiriyorsa onu yapacağız. Bazı şeyler vardır ki o birilerine illa da sorulmaz. O olmazsa olmazdır.

şeklinde gerçekleşmiştir (aksam.com.tr, 2013). İktidarın geri adım atmamanın tavrı eylemlerin büyümesini engelleyememiş, Taksim'de başlayan eylemler 79 ilden farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Eylemlerin büyümesine karşılık AK Parti'nin seçmenini mobilizasyon yeteneği devreye girmiş ve bu kez mobilizasyon milli irade devletini korumak için gerçekleşmiştir. Olaylar başladığında kimseye hesap vermek zorunda olmadıklarını ifade eden Erdoğan, 3 Haziran'da Fas ziyareti öncesi yaşananları çevreci bir eylem olarak görmediğini ve eylemlerin sorumlusunun marjinal gruplar ile CHP zihniyeti olduğu vurgusunu yapmıştır. Ayrıca aynı konuşmada milletin yüzde 50'sinin evinde zorla tutulduğunu, oyunlara gelmemesini telkin ettiklerini söylemiştir (cnnturk.com.tr, 2013). Burada dikkati çeken nokta kendi seçmenini farklı konumlandırması, CHP zihniyeti olarak nitelendirdiği toplumun geri kalanını ise milletin hakkına girmekle nitelendirmesidir. CHP zihniyetinin daha önce sahip olduğu Kemalist, Laik ifadelerine Milli İrade karşıtlığı da bu tarihten sonra eklenmiştir. Fas dönüşü coşkulu İstanbul ve Ankara seçmenlerine hitap eden Erdoğan, bu kez çevre eylemi yapan kesimi marjinal gruplardan ayırmıştır. Bu ayrımı *'76 milyonun hizmetkârı olduklarını, ancak vandallarla, vurup kıranlarla işleri olmadığı'* sözleri üzerinden yapmıştır (zaman.com.tr, 2013). Aynı konuşmalarda Başbakan'ın millet vurgusu, milletin iktidarı kendilerine teslim ettikleri ve bunun da ancak demokratik yollarla gerçekleştirilebileceği ifadeleri, devletin denetlenebileceği tek merciinin millet olduğu vurgusunu da taşımaktadır. Daha önceki dönemlerde askeri vesayete karşı çizilen milli irade ve demokrasi çizgisi, Gezi Eylemleri döneminde de AK Parti tarafından devletini korumak amacıyla ileri sürülmüştür. AK Parti'nin çektiği bu çizgi eylemlerin başlangıcında sessiz kalan partili kitleyi de harekete geçirmiştir. AK Parti'ye yakın olan gazeteler ve köşe yazarları yaşananları milli iradeye müdahale ve

Erdoğan'ın hedefte olduğu vurgusu ile ele almaya başladılar (Türk, 2014: 241). Seçmeni mobilize etmeye, devlet ve muktedir olduğunu ve başkaları tarafından yerlerinden edilmeye çalışıldığına ikna etmeyi amaçlayan bu adımlar, Haziran ortasında İstanbul ve Ankara'da gerçekleştirilen 'Milli İradeye Saygı' mitingleri ile devam etti. Bu mitinglerde söylemden çok dikkat çeken Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Büyük Birlik Partisi (BBP) ve Saadet Partisi'nin (SP) bayraklarının da meydana yer alması oldu (aa.com.tr, 2013). Bu mitinglerde AK Parti önce gerçekleşen ekonomik gelişimi somut göstergelerle sıralayarak eylemleri gerçekleştirenlerin devletin bu yüzüne katlanamadıklarına bu nedenle çevre görünümü eylemler sergilediklerine vurgu yapmıştır. Ayrıca mitinglerde Erdoğan AK Parti seçmeninin eylem yapanlardan farklı olduğunu ifade ederek *'Milli İradeye sahip çıkan meydandaki kalabalığın gönül insanları olduğuna, gerçek Türkiye olduklarına, yakıp yıkmaktan uzak olduklarına'* dikkat çekmiştir (akparti.org.tr, 2013c). Muktedirliğini açıkça ifade ettiği ve yeni bir rejim inşası çabasında olduğu devlete sert bir tepkiyle karşılaşan AK Parti, bu süreci atlatabilmek için önce devlet olarak yapmaya niyetli olduklarını gerçekleştirmeye kararlı olduğunu vurgulamış, tepkiler devam edince de eylemcileri iyi ve kötü niyetliler olarak sınıflandırmış ve kötü niyetli olanların derdinin milletle olduğu savunusunda bulunmuştur. Milletle derdi olanları millete yani seçmenine şikâyet eden AK Parti bundan sonraki aşamada ise devlete düşmanlık besleyen bir zihniyeti tasvir etmiştir.

Esasen düşman tasavvuru AK Parti'nin siyasetinde kurulduğu günden beri var olmuştur. Ancak geçmişte sadece kendi düşüncesinin tersi olarak ifade edilen askeri vesayet ve Kemalist zihniyet gibi figürler Gezi Eylemleri ile yerini Milli İrade düşmanlarına bırakmıştır. Charlie Campbell'dan yaptığı alıntıyla her günah keçileştirme faaliyetinin toplumu etkileyen büyük sorunların sorumluluğunu kötü güçlere yükleyerek pozitif bir inanışın doğmasına izin vermek olduğunu vurgulayan Türk, AK Parti'nin (özellikle Erdoğan'ın) devlet düşmanları vurgusunun arkasında bu fikrin yattığını ifade etmektedir (2014: 389). Gezi eylemlerinde dış mihrak, vandallar, çapulcular, milli irade düşmanları gibi farklı şekillerde ifade edilen devlet düşmanlığı genel bir tablo içerisinde CHP zihniyeti olarak sunulmuştur (akparti.org.tr, 2013f). Gezi eylemleri ile devletin kendini savunması sonucu ortaya çıkan devlete düşman tasavvuru tek bir vaka değildir. Özellikle Gezi Eylemlerinden

sonra devletin karşılaştığı siyasi, ekonomik ya da toplumsal krizler ‘Milli İrade karşıtlığı’ üzerinden resmedilmeye devam etmiştir. 2013 yılının sonunda hükümet üyelerine yönelik gerçekleştirilen ‘Yolsuzluk Operasyonu’ kısa sürede Cemaat ile AK Parti arasında bir tartışmanın başlangıcı olmuştur. Operasyon girişimi AK Parti cenahında hükümeti yıkmaya yönelik bir darbe girişimi olarak nitelendirilmiştir (t24.com.tr, 2015). Bu çalışmanın kaleme alındığı zaman içerisinde devam eden AK Parti ile Cemaat arasındaki çatışma, AK Parti için yeni bir düşman vurgusunu ortaya çıkardı; ‘Paralel Yapı’. Bu ifade Cemaatin bürokrasinin, emniyet teşkilatının ve yargının içinde kadrolaşmasını ve kendi kadrosu ile devlete darbe yapmaya teşebbüs edecek bir yapı teşkil etmeyi içeriyordu (akparti.org.tr, 2013e). Bu iki kesim arasında sonlanmamış tartışmaya rağmen, tartışmanın sınırlı bir bölümünden edinilecek sonuç, AK Parti’nin muktedir devletini muhafaza etme çabası olacaktır.

Askeri vesayet ve Kemalist zihniyeti karşıt görüş ilan etme ile başlayan, fakat muktedirliğin getirdikleri ile değişen AK Parti’nin düşman tasavvuru esasen muhafazakârlığı ile alakalıdır. Konumunu, iktidarını, nizamını, sistemini, medeniyet inşasını korumak için toplumla arasında kurduğu sıkı bağı kullanan AK Parti, bu tavırda bugüne kadar başarılı olmuştur. Demokrasi karşıtlığını sihirli bir sözcük olarak her düşmanın dünyasını tasvir etmek için kullanan AK Parti, demokrasisini Milli İrade ifadesi ekseninde şekillendirmektedir. Ancak Milli İradenin ne olduğu ve demokrasi ile arasındaki bağın vasıfları da AK Parti’nin muktedir muhafazakârlığında saklıdır.

4.1.2.3. Milli İrade ve Demokrasi

Devletle millet bütünleşmesinin AK Parti’nin devlet anlayışında oynadığı rol, demokrasi rejimine yaklaşımına da yön vermektedir. Partinin programında, hedeflerinde, muhafazakâr demokrasi tablosunda ve söylemlerinde millete verdiği değer, millet üzerinden demokrasiyi şekillendirmesine yol açmıştır. Din ve değerler üzerinden muhafazakârlığa uygun şekillendirilen toplum veya AK Parti’nin diliyle millet iradesi üzerinden kurulan demokrasi bağı ile partiye siyaset alanı sağlamaktadır. Bunun yanında muhafazakârlığın hiyerarşiye yüklediği mana göz

önünde bulundurulursa, millet iradesinin devlet yönetiminde hiyerarşik bir yeri olduğu yorumu yapılabilir. Bir önceki bölümde AK Parti'nin sadece millete hesap vereceğinin ifadesi bu durumun kanıtı olarak gösterilebilir. AK Parti'nin kendi tasvirine bağlı olan Millet İradesini de yine Türk siyaseti için izafi olan demokrasi kavramı için kullandığı ve demokrasi hamlelerini bu ekseninde şekillendirdiği görülmektedir. Çalışmanın bu bölümü AK Parti devletinin milli irade tasavvurunu ve bu eksenindeki demokrasi hamlelerini ele alacaktır.

Hem AK Parti'nin muhafazakâr demokrat kimlik tasavvurunda, hem de 2023'e yönelik Yeni Türkiye Sözleşmesi'ne dair hedeflerinde de dikkat çeken, milletin birleştirici unsur olarak yer almasıdır. Her iki belgede de sıralanan farklı din, ırk, mezheplerin ayırt edilmediği, Türk halkının bir bütün olarak tasvir edildiği vurgusu göze çarpmaktadır (Akdoğan, 2003: 47) (akparti.org.tr, 2015). Birliktelik vurgusu AK Parti'ye siyaseti konusunda imkânlar sunmaktadır. Buna göre milletin birleştirici unsuru, AK Parti için bir meşruiyet kaynağı olmasının yanında millet iradesi üzerinden demokrasi ile ilişkilendirilerek yönetim ve devlet şeklini yeniden tanımlama imkânı sunmaktadır (Erdoğan N.P., 2012: 69). Devleti yeniden tanımlayan AK Parti elbette ki kökenlerine uygun olarak muhafazakârlık üzerinden bir kurgu yapmaktadır. Muktedir olmanın da perçinlemesi ile 'Milli İrade' devletin hiyerarşik düzeninin, toplumun devlete karşı olan bakışının, demokrasinin yöneliminin sınırlarını teşkil etmektedir. Burada sınırlar yine AK Parti tarafından çizilmektedir. Şerif Mardin'in Türk siyasetine uyarladığı Merkez-Çevre teorisi bağlamında önce hükümet olarak, daha sonra da sistemin merkezindeki askeri vesayeti mağlup ederek muktedir olan AK Parti'nin bu konumu çevrenin iktidarı olarak nitelendirilmektedir (Tuncel ve Gündoğmuş, 2012: 148). AK Parti'nin karşı görüşü olarak nitelendirdiği elit, Kemalist zihniyetten devraldığı yönetim için merkez ifadesini kullanması ve milleti çevre olarak nitelendirmesi, AK Parti'nin milleti sadece birleştirici bir unsur olarak değil milli irade sınırları için de kullandığının göstergesidir. Çevre-merkez retoriği üzerinden başlatılan bu ayrımın daha sonra Gezi Eylemleri döneminde parti lideri Erdoğan'ın ağzından da ifade edildiği görülmektedir. Önce 'Yüzde 50'yi evinde zor tutuyoruz' diyen (cnnturk.com.tr, 2015) Erdoğan'ın Milli İradeye Saygı mitinglerinde de, Gezi Parkı'ndaki eylemcilerle seçmenini ayrı konumlandırması ve eylemcileri 'Milli İrade' karşıtı

olarak resmetmesi bu durumun tezahürüdür (akparti.org.tr, 2013b). Önce bütünlük üzerinden anlatılan millet, daha sonra iktidarın seçimi konusunda milletin iradesi olarak sınırları belirlenmiştir. Milli İrade devletinin demokrasiye yeni rejimin içinde biçtiği rol de bu sınırlar üzerinde yükselmektedir.

AK Parti'nin siyaset dilinde milletten iradesine, oradan da demokrasiye ince bir yol bulunmaktadır. Devlet millet bütünleşmesine yapılan vurgu milletin seçimle devlete verdiği irade şeklinde de vurgulanır ve bu durum demokrasiyle bütünleştirilir. Partinin demokratik normalleşmeyi kovaladığı dönemlerde kurucu lider Recep Tayyip Erdoğan'ın ifadeleri bu güzergâhın izlerine sahiptir. Örneğin Erdoğan, *“Demokrasi bir güven rejimidir. Millete ve milletin tercihlerine güven duyulmasını gerektirir”* (Sarı, 2011: 365) şeklindeki ifadesi milletin tercihine saygı çağrısını ve demokrasinin bu minvalde işlediğine yönelik vurgudur. 2010 yılına gelindiğinde ise Erdoğan'ın demokrasi ve millet iradesi ifadeleri bir mücadele olarak sunulmakta ve tüm müdahalelere karşın (askeri vesayetin müdahalesi kastedilerek) millet iradesinin kendisi üzerindeki oyunu bozacağı öngörüsü ortaya konmaktadır (Sarı, 2011 : 189). Demokrasiye dair milletin seçimine yapılan vurgu AK Parti'nin siyasi kimliğinde hiç bir zaman kaybolmamıştır ve gelecek kurgusunda da yer almaktadır. Yeni Türkiye Sözleşmesinde millet iradesi iktidar ve demokrasi için meşruiyet gerekçesi sayılmış ve meşruiyetini milletten almayan tüm kurumlar reddedilmiştir (akparti.org.tr, 2015). Dolayısıyla AK Parti kimliğinde millet iradesi demokrasi için bir önkoşul sayılmaktadır. Demokrasi için bu kadar önemli bir adım olan millet iradesi, AK Parti cenahında ilginç vasıflara sahiptir. Buna göre millet iradesi güçlü, olağanüstülüklerle sahiptir, fakat kırılımandır da (Türk, 2014: 227-228). Millet iradenin gücü vesayete karşı verdiği mücadeleden, olağanüstülüğü daha önce ifade edildiği şekilde sınırlarının daralıp genişleyebilmesinden, kırılmanlığı ise yine ülkenin siyasi atmosferinden kaynaklıdır. Daha önce değinildiği üzere milli iradenin bu vasıflarını özellikle son 5 yıllık geçmişte AK Parti'nin defaatle test ettiğini görebiliriz. Gezi eylemleri döneminde askeri vesayete karşı edinilmiş kazanımları hatırlatılarak gücü ifade edilen milli irade, aynı süreçte eylemcilerin kastettiği bir güç

olarak da lanse edilmiştir.¹⁶ AK Parti'nin devlet kurgusunda bu kadar önemli olan milli iradenin demokrasiye sağladığı vasıflar ise yine sınırlara sahiptir ve bu sınırlardan dolayı da tartışmalıdır. AK Parti'nin medeniyet inşasından bahsedilen bölümde ele alınan iktidarın muhafazakâr çerçeve içindeki toplumsal yaşama yönelik düzenlemeleri anti-demokratik karşılanmıştır. Yaşam hakkına müdahale edildiği algısı Gezi Eylemlerinde toplumu sokağa döken en önemli saik olarak göze çarpmaktaydı. İktidarının birinci ve ikinci dönemini demokratik normalleşme olarak adlandıran AK Parti'nin bu dönemlerde daha çok başvurduğu AB reformlarının, muktedir dönemde olmayışı siyasi kimliğindeki dönüşümün en ciddi delili olarak ortaya konabilir. AK Parti 2011 sonrasında yine kimsenin yaşam tarzına müdahale edilmediğini vurgulamaktadır ancak yine de özgürlüklere milli irade ekseninde herkesin istediği gibi davranamayacağını da sınırını koymaktadır (Türk, 2014: 232-236). Bu şekildeki demokrasi ve özgürlük algısı da AK Parti'yi geleneksel muhafazakârlığın sınırlarına sıkıştırmaktadır. Buna göre AK Parti'nin demokrasi sınırlamasındaki 'Milli İrade' ifadesi izafi bir kavram olmasıyla beraber AK Parti'nin gücü ve denetlemeyi de emanet ettiği bir kavramdır. Muhafazakârlığın içinde yer alan gücün hükümete veya bir din kurumu olarak kiliseye devredilmesi bu görüşe paralellik arz etmektedir. Tüm bunlara ek olarak AK Parti'nin yeni devlet kurgusunda önemli bir yere sahip olan Sivil Anayasa çalışmaları da gücün atfedildiği merkez hakkında fikir vermektedir. Yeni Türkiye Sözleşmesi millet iradesinin kaynaklarına, ulaşmak istediği noktanın demokrasi oluşuna ve güçler ayrılığına vurgu yaptıktan sonra parlamenter sistemin sorunlu olmasından bahsetmektedir. Parlamenter sistemin sorunlu halini milli iradenin kırılabilir yapısı ile açıklayan sözleşme bu durumun aşılması için çözümü Başkanlık Sistemi olarak sunmaktadır (akparti.org.tr, 2015). Diğer bir ifadeyle Başkanlık Sistemi güçlü bir idare sağlaması yönüyle milli iradenin kırılabilir yönünü ortadan kaldıracak ve demokrasinin işleyişini kolaylaştıracak bir düzlemde düşünülmektedir. AK Parti'nin ajandasında ilk sırada olan bu rejim düzenlemesi halen tartışılmaktadır.

---

¹⁶ Bir önceki bölümde bahsedilen 'Milli İradeye Saygı Mitingleri' bu durumu anlamak için başvurulmuş kaynaklardır.

Milli irade devletini hizmet vasfıyla devlet-millet bütünleşmesi üzerinden inşa eden AK Parti, muktedirliğinin ilk safhasında bütünleştirdiğini düşündüğü bu iki kitleyi devlet olgusu etrafında kenetlendirmeye çalışmıştır. Bu çalışmanın 2013 yılındaki Gezi Eylemleri döneminde olduğu ve AK Parti'nin bu süre zarfında bir yerel, iki genel bir de cumhurbaşkanlığı seçimini kazandığı göz önünde bulundurulduğunda başarılı olduğu söylenebilir. Ancak bu noktada AK Parti devletinin kimlik kodlarına uygun rejim inşasını, demokrasisini, toplumsal düzenini 'Milli İrade' söylemi üzerinden kurgulaması çoğulcu değil çoğunlukçu bir demokrasiyi ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla Türk siyasetinde yaygın olan demokrasinin niceliğe bağlı olması gerçekleşmekte, niteliği önemini kaybetmektedir. Millet İradesinin sınırlarının AK Parti tarafından çizilmesi, bu sınırlara muhalefet etmenin devlet düşmanlığı üzerinden yapılması ve bunun da bir nevi demokrasi düşmanlığı anlamına gelmesi siyasetin problemi tartışma, çözme yeteneğini ortadan kaldırmaktadır. Muhafazakârlığın muktedir olmakla perçinlenmesi ile ortaya çıkan bu devlet anlayışı geleneksel muhafazakârlığın otorite, hiyerarşi ve bunlara uygun olarak devlet tasavvuruna uygun düşmektedir. Dolayısıyla AK Parti'nin devlet anlayışı ve ona göre şekillendirilmiş demokrasi algısı muhafazakâr bir tablo olarak kolayca yorumlanabilir. Yukarıda bahsedilen Yeni Türkiye inşasının önemli parçası olan ve AK Parti için demokratikleşmenin nihayeti olarak addedilen 'Başkanlık Sistemi' de muktedir muhafazakârlığın otorite vurgusuna, lider kültürüne ulaşmamızı sağlamaktadır.

4.1.3. Muktedir Muhafazakârlığın Otoritesi; Erdoğan'ın Karizmatik Liderliği

Muktedirlik AK Parti'nin kimliğine önemli anlamda şekil verse de kimliğin bir parçası olan 'otorite' diğer öğelere de etki etmektedir. Bu noktada otorite, otoriterlik ve iktidar ayrımını iyi yapmak gerekir. Çünkü AK Parti'nin otoritesi muktedirliğinin bir sonucu değil muhafazakâr kimliğinin bir parçasıdır. Otorite denilen olgu da bu kimliğin bir parçası olarak muhafazakâr kitle üzerinde etkindir. İktidar gibi sadece siyasetin sınırlarında değil hayatın her alanında karşılaşılan otorite kitlenin davranışlarına yön veren konumundadır. İktidara benzemesine karşılık

otoritenin illa ki siyasi iktidara karşılık gelmediği, bir dinsel lideri, öğretmeni ya da bir büyüğü ifade ettiği de ortaya konmaktadır. Nur Vergin otoritenin iktidar ile yakın çizgisini ortaya koyduktan sonra İran Şahı Rıza Pehlevi'nin siyasi otorite sahibi olmasına karşın sürgündeki Humeyni'nin de otorite sahibi olduğuna, Şahın iktidarının gerektiğinde zora başvurmayı içermesine karşın Humeyni'nin bireylerin kendi rızasıyla üzerlerinde otorite sahibi oldukları örneğini vermektedir. Bu örnek üzerinden çıkardığı sonuç ise otoritenin meşru bir iktidar olduğudur (2011: 46). Türk siyasetinde siyasi liderlerin partisi üzerinde bir lider olarak söz sahibi olma isteği otorite fikri ile örtüşmektedir. Kaldı ki her lider de otorite figürü olma konumuna erişememektedir. Buna karşılık AK Parti muktedirliğini inşa ederken Erdoğan'ın liderliğini de otorite konumuna getirmeyi başarmıştır. Otorite ile otoriterliği birbirinden ayırmak gerekirse; Vergin'in ifadesi ile otoriter kişilik otorite sahibi anlamına gelmemekle birlikte otoriter kişilik toplumun iradesine rağmen istediğini dayatma eğiliminde olana karşılık gelmektedir (2011: 47). Buradan hareketle Erdoğan'ın otoritesi bölümün içerisinde detaylandırılacağı üzere kitlesinin sevgisi ve isteği ile ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Erdoğan'ın muktedir muhafazakârlığın içerisindeki otorite figürü otoriterliğin uzağındadır.

AK Parti'nin demokrasisini ve millet iradesini nihai merci olarak bağlamak istediği Başkanlık sistemi esasen partinin kimliğindeki lider kültüründen kaynaklanmaktadır. Parlamenter sistemin güçsüz yanlarını giderme niyetinde olan bu düzen için 2009'da hazırlanan taslak yürütme ve yasamanın yetkilerini toplayan başkancı bir rejimi bir başka ifadeyle otoritenin başkana bağlandığı bir sistemi kurgulamaktadır (İnsel, 2013: 9). Kültleştirilen lidere otoritenin teslim edilmek istenmesi esasen geleneksel muhafazakârlığın bir parçası olarak nitelendirilebilir. Hiyerarşik bir düzenin otoritesi olarak devleti gören bazı durumlarda devlete din üzerinden güç teslim edildiği görüşünde olan muhafazakârlık, AK Parti'nin muktedir muhafazakârlık modelinde de bu zaviyeden tezahür etmektedir. Muhafazakârlığın önceki örneklerinde ve partinin geçmişi olan Milli Görüş Hareketinde de hakim olan liderin parti ve seçmeni üzerindeki etkisi, AK Parti için başlarda görünmeyen ancak 2009 sonrası belirgin bir şekilde zuhur etmiştir. Erdoğan'ın toplumun içinden çıkan bir siyasetçi olması ve Davos'taki olaydan sonra kendisine biçilen dünya lideri figürü toplumun önüne bir başarı hikayesi olarak örneklenmiştir. Erdoğan'ın kültleştirilerek

toplumun önüne bir başarı hikâyesi olarak konulması danışmanları ve partiye yakın düşünce kuruluşlarından oluşan kanaat teknisyenleri ile medyanın etkili çalışmalarının sonucu olarak görülebilir (Türk, 2014: 384). Bu çalışmaların sonucu olan Erdoğan'ın bir lider figürü olarak öne çıkması sadece hiyerarşik düzende otorite olmasını değil partinin muhafazakâr kimliğine de yön vermesini netice vermektedir. Buna göre Erdoğan'ın liderliğini muktedir muhafazakârlığının bir parçası olarak düşünürsek bu parça kimliğin ana çarkı olarak düşünülmelidir. Zira muhafazakârlığın önceki iki unsurunda dikkat çeken husus Erdoğan'ın hem muhafazakâr toplumun inşasına hem de devletin muktedirliğine yaptığı rehberliktir. Muhafazakâr toplumun taşıyıcı kolonlarını din ve değerler olarak belirleyen bunu da bir medeniyet inşası üzerinden gerçekleştiren Erdoğan aynı zamanda partinin muktedirliğini de ilk zikreden isimdir. Dolayısıyla partinin üzerinde etkin olan bir figür için hiyerarşinin en üst seviyesinin öngörülmesi gayet makul karşılanacaktır. Ancak Erdoğan'ın böyle öne çıkmasında ve otorite olarak görünmesinin ardındaki saikleri değerlendirmek, muktedir muhafazakârlığı anlamlandırmayı kolaylaştıracaktır. Bu noktadan hareketle çalışmanın bu bölümü Erdoğan'ın iki farklı değerlendirmesi üzerine odaklanacaktır; milletin adamı ve dünya lideri figürü. Erdoğan'ın toplumla bütünleşmesini sağlayan halk adamı figürü ve halkın içinden dünya liderliğine uzanan başarı hikayesi toplumla irtibatını kavileştirmektedir. Bu iki figürü anlamlandırmak için de yukarıda bahsedilen kültleştirme de araçsal vazife gören medya ögesi özelinde köşe yazarlarının Erdoğan'a bakışına odaklanılacaktır.

4.1.3.1. Milletin Adamı Figürü Olarak Erdoğan

AK Parti için Recep Tayyip Erdoğan milli irade ile aynı anlamı taşımaktadır. Milletin içinden Başbakanlığa ve Cumhurbaşkanlığına uzanan başarı hikâyesinde içinden geldiği hayatın alışkanlıklarını taşıması toplumla Erdoğan arasındaki irtibatı kavileştirmektedir. Erdoğan'ın hayatındaki mağduriyetler, muhafazakâr kesimin aynı mağduriyetlere maruz kalmaması için kendine vazife edindikleri, onu milli iradenin otoritedeki izdüşümü haline getirmektedir. İçinden çıktığı toplumun doğallığını halen koruyan Erdoğan, izdüşümü olan milli iradenin vasıflarına da sahiptir. Milli İrade

hakkında önceki bölümde belirtilen güçlü, olağanüstülükler taşıyan fakat bunlara karşın kırılğan olma hali Erdoğan'a da yansımaktadır. Erdoğan'ın millet iradesini taşıyan bu hali 2007 yılında AK Parti'ye açılan kapatma davası döneminde bir gazete ilan ile yaygınlaşan, Özal ve Menderes ile birlikte kendisine atfetilen 'Milletin Adamları' ifadesinin devamı niteliğindedir. 2007'den itibaren vurgulanan millet iradesi ifadesi ile birlikte AK Parti siyaseti Erdoğan'ın millet adamı olmasıyla, milletin içinden yetişmesi ile şekillenmiştir. Özellikle 2011 sonrasında AK Parti'nin muktedirliğini sadece siyaset sahnesinde değil bürokrasi, medya, ekonomi gibi alanlarda hissettirmesi ile Erdoğan'ın bu vasıfları daha çok dile getirilir olmuştur. Özellikle AK Parti'ye yakın medyada yapılan haberler ve köşe yazarlarının ifadeleri Erdoğan'ın toplumla irtibatını arttırmak için en çok kullanılan araçlar olmuştur. Erdoğan'ın vasıfları üzerinden bir yandan muhafazakâr toplum inşasına yön verilirken diğer yandan da muktedirlik muhafazakâr kesime aksettirilmiştir.

Erdoğan hakkında milletin içinden geldiğini en iyi ifade eden kelime olarak 'Kasımpaşalılık' kullanılabilir. Bahadır Türk'ün Erdoğan'ı anlattığı bölümde özel bir başlık olarak değindiği bu nitelendirme bir aidiyet vurgusu taşımaktadır (2014: 358). Bu nedene bağlı olarak Erdoğan'ın doğup büyüdüğü semt olan Kasımpaşa'yı bir ve Kasımpaşalılığı siyasi tartışmalarda sık sık görmek mümkündür. Taşra olarak nitelendirilebilecek bir semtten ülkenin liderliğine uzanan Erdoğan'ın hayatı bir başarı hikayesi olarak sunulmaktadır. Milletin içinden çıkan liderin milleti daha iyi anlayacağı düşüncesi, her iki tarafı birbirine yakınlaştırmaktadır. Taşrada yetişmiş bir muhafazakâr figür olarak Erdoğan'ın yaşadığı zorluklar ve bunu aşma azmi neticesinde edindiği konum muhafazakâr kesim için bir ilham kaynağıdır. AK Parti'ye yakın Yeni Şafak gazetesinde köşe yazar Abdülkadir Selvi, Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı yemini ettiği günün ertesinde Erdoğan'ın hikayesini şu ifadelerle anlatmıştır;

(...) Ama Recep Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı farklıydı. Attığı her adımda arkasında verilmiş bir mücadelenin aşılmış bir engelin izleri vardı. (...) O yol Başbakanlık konutundan Cumhurbaşkanlığı Köşküne uzanan bir yol değildi. O yol Pınarhisar Cezaevinden Çankaya'ya uzanıyordu. 26 Mart 1999 tarihinde Pınarhisar cezaevine girdi Recep Tayyip Erdoğan. O gün kendisine bir cezaevi koğuşunu layık görenlere inat, önce bileğindeki kelepçeleri sonra ayağındaki prangaları parçalaya parçalaya tam 15 yıl 154 gün sonra Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olarak Çankaya'ya çıktı. (2014)

Geçmişin zorluklarına karşın Kasımpaşalı Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı olması, çevrenin merkeze karşı, taşranın elitlere karşı kazandığı bir zafer olarak sunuluyordu. Kasımpaşalılığın Erdoğan'a sağladığı bir memleket hikayesinden çok daha fazlasıydı. Toplumla ortak değerlere sahip olmanın, toplumla samimi bir bağ kurmanın ve tüm bunları sahici bir şekilde gerçekleştirmenin de yoluordu. Türk'ün AK Parti'nin seçim propagandalarını yürüten Erol Olçak'tan yaptığı alıntıya göre Kasımpaşalılık Erdoğan'a samimiyet ve sahicilik de katmaktaydı (2014: 360). Bu samimi dil seçmenin Erdoğan'ı kendisine yakın görmesini sağlıyordu. Ayrıca Kasımpaşalı üslubunu yer yer kullanan Erdoğan, bu kimliği üzerinden siyasetinin sahiciliğini pekiştiriyordu. Bu samimi ve sahici halin sebeplerini muhafazakâr yazarlardan Sibel Eraslan'ın Erdoğan'ı ismiyle hitap edilebilen tek lider olarak değerlendirdiği yazısında görmek mümkündür;

Onu bizle kader ortağı kılan “memleket” hikayesini önemsiyorum. Bu duygusal haritada, birbiriyle iç içe geçmiş küçük pek çok hatıranın, var olma gayretiyle karılmış harcından çelikten bir hafıza çıkıyor zira. (...) Ben Tayyip Erdoğan'ı dinlerken, 1000 yıllık bir nehrin kenarından işitiyorum onun sesini... O şaşalı kalabalıklar içindeki yalnızlığını... Yüksek özgüveni, gayreti, çalışkanlığı, gayesi kadar, öfkesini, kederini, hüznünü, en müktedir olduğu anlarda bile bitip tükenmek bilmeyen sürgün ve isyan dilini... Bin yıllık zaman nehrinin kıyılarından işitiyorum... Adalet, vicdan ve merhamet bekleyenlerin umuduyla işitiyorum kendisini... (2014a)

Bu veciz ifadeler Erdoğan'ın Kasımpaşalılığından kaynaklanan samimiyetin, özgüvenin, cesaretin, toplumla paylaştığı ortak değerlerin, inancın toplumdaki yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Erdoğan'a ‘Tayyip’ ifadesi kullanılabildiğini nazara vermesi, toplumun onunla kurduğu ortaklığı ifade etmektedir.

Sibel Eraslan'ın sıraladığı Erdoğan'a dair vasıflar esasen milli iradeye de layık görülen sıfatlardır. Daha önce milli irade devleti bölümünde AK Parti'nin milli iradeye biçtiği roller arasında gücü, olağanüstülüğü ve kırılabilirliği sıralanmıştı. Erdoğan'ın da buna paralel istikamette sıralanan özellikleri sık sık AK Partililer tarafından konu edilmektedir. Milli iradenin AK Parti'nin üzerine gelindiği zamanlarda konu edildiği gibi Erdoğan'ın da böyle zamanlarda saldırıların hedefi olarak değerlendirildiği olur. Gezi Parkı eylemleri ve Yolsuzluk iddialarını içeren 17-25 Aralık operasyonları AK Parti cenahında sadece devlete değil Erdoğan'ın liderliğine de yapılmış olarak yorumlanır. Bu şekilde düşünen ve Erdoğan'a

hayranlığını sıklıkla dile getiren Hakan Albayrak, Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra Erdoğan'ın başarısını çekemediği için kendisine kin besleyen bir ittifaktan bahseder (2014b). Erdoğan'ın AK Parti'nin kuruluşundan itibaren yaptıkları ve ülkeye kattıkları bu yazıların içerisinde ısrarla vurgulanır. Millet iradesi de bu yazılarda Erdoğan ile birlikte darbe yapılmak istenen bir figür olarak yer alır. Ancak Erdoğan millet iradesinden ayrılarak dirayeti ve dik duruşu ile olayları bertaraf eden, seçmenini mobilize eden lider olarak sunulur. 1 Kasım 2015 seçimlerinde AK Parti'den milletvekili seçilen Markar Esayan bu dirayeti şu satırlarla vurgulamaktadır;

Ama olmadı... Erdoğan yalnız kalsa da direndi. Hiç şansı yok dendiği anda, ateş çemberinin içinden geçiverdi. (...) Olmadı. Erdoğan Başgil gibi vazgeçmedi, Demirel gibi şapkasını alıp gitmedi, halk da 1950 yılında olduğu gibi 30 Mart'ta kendisini hor görenleri değil, saygı duyanları seçti. (2014)

Esayan ifadelerinde cisimleşen millet iradesinin ve Erdoğan'ın zorlamalara, darbelere karşı pes etmeyen güçlü tavrı muhafazakâr kesimin muktedirliğini mümkün kılmaktadır. Mümkünlüğü sağlayan bu gücün kimi zaman olağanüstülikle meydana geldiği de olur. Millet iradesinin daima haklıyı doğru ayırt edip hakkını teslim etmesiyle gerçekleşen bu olağanüstülük, Erdoğan'da daha epik veya ruhani ifadelerle karşılık bulur. Sibel Eraslan'ın Erdoğan'a bir kahraman gibi seslendiği yazısında kendisinden 'Kimsesizlerin Kimsesi' olarak bahsetmesi (2014b) veya Hakan Albayrak'ın Erdoğan'ı *'İslam dünyası için Rahman'ın bir rahmeti olarak gördüğünü ve Erdoğan'a verilecek desteğin Rahman'a bir şükür olacağını'* (2014a) ifade etmesi bu olağanüstülüğün bir tezahürüdür. Esasen yazarların Erdoğan'a ilahi bir vazife biçmeleri geleneksel muhafazakârlığın içindeki otoritenin din tarafından görevlendirildiğine dair bir kanaat uyandırması ile aynı istikamettedir. Güçlü, olağanüstülüklerle sahip bir liderin toplumun üzerinde hiyerarşik düzende otorite olarak kabul görmesi bu sürecin doğal bir sonucudur. Otoritenin toplum üzerindeki rehberliği, muktedirliği üzerinden çoğulcu demokrasi ile medeniyet inşa çabası da bu kütleleşme neticesinde kolaylaşmaktadır. Erdoğan'ın otoritesi güçlenirken bir yandan da toplumla irtibatın devamı için insani yönleri de sık sık ön plana çıkar. Mütevazı oluşu, yaşadığı üzüntüler, ailesine dair hassasiyeti, kalp insanı oluşu Erdoğan'ın çeşitli ortamlardaki tavırlarına ve O'nu tanıyanların ifadelerine sık sık yansır. 2013

yılında Mısır'daki Müslüman Kardeşler destekçileri ve karşıtları arasındaki olaylarda ölen Esmâ'ya babası Müslüman Kardeşler liderlerinden Muhammed el-Bilteci'nin yazdığı veda mektubu canlı yayında okununca Erdoğan, gözyaşlarını tutamaz ve şunları söyler;

Benzer şeyleri ben yaşadım. Esmâ'ya el-Bilteci tabii bu mektubu yazarken, o ifadelerde adeta ben de çocuklarımı gördüm. Bir de onun Esmâ'nın cenaze namazını kıldıramayışı ve bir de tabii şu olgunluk ve geleceğe bakıştaki ölüm ötesi dünyayı okuyuşu beni ciddi manada duygulandırdı. Tabii şehadet çok farklı bir şey. Esmâ hayata doymadan, ama o şehadet makamına koştu. O duruşun, babasının duruşu, inanıyorum ki dünyadaki birçok İslam dünyasındaki ülkelere inşallah ders olur. Gençlerimize ders olur, örnek olur. Baba evlat ilişkisinde bizler için örnek olur. Ben şu anda başbakan değilim, sadece bir vatandaş Tayyip olarak bu ifadeleri kullanıyorum. (Derviş, 2013)

Erdoğan'ın tepkisini bir liderden daha çok insan olarak vermiş olmasını nazara vermesi, toplumla aynı hisleri taşıdığını ortaya koyma isteğindedir. Tüm övgülere, başarıya, muktedirliğe rağmen değişmediğini gösteren bu tepkiler seçmenin Erdoğan'a olan bağlılığını kuvvetlendirmektedir. Hem kendi ekibine hem de seçmenine verdiği güçlü, siyasette mahir fakat insanı yönleri çok kuvvetli olan lider imajı Erdoğan'ı muhafazakâr kesim için sevilen ve saygı duyulan bir kült haline getirmektedir.

Toplumla bir bağ kurma vesilesi olarak ortak değerleri paylaştığı ifade edilen Erdoğan'ın bu yönü, partinin din ve değer eksenli muhafazakâr medeniyet inşasını kuvvetlendirmekte ve rehberlik etmektedir. Öte yandan kendisinin işaret ettiği muktedirlik ise millet adamı figürünün sınırlarını güçlendirmektedir. Bu güçlendirmenin milli iradenin vasıfları ve otorite vurgusu ile yapan Erdoğan'ın bu yönünü tamamlayacak olan ise Erdoğan hakkındaki 'dünya lideri' figürü olacaktır.

4.1.3.2. Dünya Lideri Olarak Erdoğan

Recep Tayyip Erdoğan'ın 'Dünya Lideri' figürü olarak ileri sürülmesi, AK Parti'nin kendini muktedir hissetmesi ile aynı zamana rastlar. İç siyasette güçlenmiş, herkes tarafından iktidarı tanınmış partinin bölgesel ve küresel dünyada lider ülke siyaseti geliştirmesine paralel olarak Erdoğan'ın bu ülkeye öncülük etmesi ilgili siyaseti güçlendirme amaçlıdır. Dış siyasette güçlü ülke-güçlü lider imajının iç

siyasetteki medeniyet ve tarihin dinamikleri üzerine inşa edilecek güçlü Türkiye ile mümkünlüğü üzerine siyaset geliştiren (AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı, 2015: 45) AK Parti için bu tasavvurun önemli bir parçası da Recep Tayyip Erdoğan'dır. Hem iç siyasette hem de dış siyasette kullanılan Erdoğan'ın dünya lideri olduğu ifadesi, özellikle siyasetin kriz zamanlarında devreye girmektedir. Bir önceki bölümde de anlatılan AK Parti iktidarının iç siyasette karşılaştığı muhalefetin Erdoğan'a da yönelik olduğu iddiasına, Erdoğan'ın küresel ölçekli siyaset profili de konu edilir. Bu bölümdeki Erdoğan'ın dünya lideri figürü kendisinin söylemlerinden ve kriz zamanlarındaki muhalefete yapılan savunmalar üzerinden anlatılacaktır.

2009 yılında Davos Dünya Ekonomik Forumu'nu terk etmeden önce İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres'e kullandığı ifadeler Erdoğan'ın lider figürünün küresel konseptte bürünmesine öncülük etmiştir. Oturumun moderatörünün müdahalelerine karşın Erdoğan Peres'e şu sözleri söylemiştir;

Sayın Peres, benden yaşlısın. Sesin çok yüksek çıkıyor. Biliyorum ki sesinin bu kadar çok yüksek çıkması, bir suçluluk psikolojisinin gereğidir. Benim sesim bu kadar yüksek çıkmayacak, bunu da böyle bilesin. Öldürmeye gelince, siz öldürmeyi çok iyi bilirsiniz. Plajlardaki çocukları nasıl öldürdüğünüzü, nasıl vurduğunuzu çok iyi biliyorum. Ülkenizde başbakanlık yapmış olan iki kişinin bana önemli lafları vardır. 'Tankların üstünde Filistin'e girdiğim zaman kendimi bir başka mutlu addediyorum' diyen başbakanlarınız vardır. 'Tankların üzerine çıkıp da Filistin'e girdiğim zaman kendimi mutlu addediyorum' diyen başbakanlarınız olmuştur. Şu zulme alkış tutanları da ayrıca kınıyorum. Çünkü bu çocukları öldürenleri, bu insanları öldürenleri kalkıp da alkışlamak öyle zannediyorum ki o da ayrı bir insanlık suçudur. Bakınız ben burada çok not aldım; ama notların hepsini cevaplayacak vaktim yok. Fakat ben buradan sadece size iki söz söyleyeceğim. Bir, (Tevrat der ki 'öldürmeyeceksin!' Burada öldürme var. İki, İsrail ordusunda askerlik görevini yapan Oxford Üniversitesi uluslararası ilişkiler profesörü Avi Şalom, İngiliz gazetesi Guardian'da şunları söylüyor: 'İsrail haydut devlet vasfını kazandı.' (Oturum moderatörünün ikinci kez müdahalesi üzerine) Sana da çok teşekkür ediyorum. Sana da çok teşekkür ediyorum. Benim için de bundan böyle, bundan böyle, Davos bitmiştir. Daha Davos'a gelmem! (zaman.com.tr, 2009a)

AK Parti'nin İslami geleneğe, tarihi bağlara uygun olarak Filistin halkının yaşadıklarına verdiği tepkiyi içeren bu konuşma esasında partinin kimliğinin bir tezahürü niteliğindedir. Bunun yanında Erdoğan'ın İsrail'e dünyanın gözü önünde meydan okuması, İslam alemi için bir kahraman profiline bürünmesini sağlamıştır.

Olayın hemen ardından Gazze’de Erdoğan’a destek yürüyüşleri düzenlenmiş, Filistinli Hamas liderlerinden Halil El Haya Erdoğan için “*O büyük bir lider. Kendisini selamlıyoruz. Bizim zaferimiz, onun zaferidir*” açıklaması yaparak destek vermiştir (zaman.com.tr, 2009b). Erdoğan’ın 2009 yılında gösterdiği bu çıkış Ortadoğu’da kendisine yönelik bir teveccühe öncülük ederken, ülke içerisinde de bu tepkisi liderliğinin kültleşmesini kolaylaştırmıştır. Yaşanan olayın arkasından ülkede köşe yazarlarından bazıları olaya temkinli yaklaşırken bazıları ise Erdoğan’ın liderliğine, Kasımpaşalılığından gelen sahiciliğe, samimiyete vurgu yapmışlardır. Bunlardan Ali Bayramoğlu şu ifadeleri kullanmıştır;

Şunu hemen söylemek gerek: Başbakan’ın Davos’ta Simon Peres karşısında ve o koşullarda aldığı tavır ve söylediği sözler hem iç hem dış politikada sonuç verecek niteliktedir. Başbakan’ın ne denli ‘sahici’ olduğu, doğru zamanda, yerinde, hızlı, cesur ve sonuç veren tepkileriyle bir kez daha ortaya çıkmış, üstelik bu kez dış politik arenada çıkmıştır. Bu özellikler, bir lideri tarif eder.” (2009)

Bir önceki bölümde sıralanan Erdoğan’ın milli iradeyle ortak vasıfları, Davos olayı özelinde de öne çıkmıştır. Ülkesi dışındaki siyasi veya toplumsal bir olaya hassas bir tepki ortaya koyan Erdoğan’ın bu tavrı ilerleyen dönemlerde de devam etmiştir. 2014 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu’na hitap eden Erdoğan, Arap Baharı ile başlayıp Ortadoğu’yu etkisi altına alan ve binlerce hayata mal olan süreç hakkında BM Güvenlik Konseyi’nin beş daimi üyesini eleştirerek şu ifadeleri kullanmıştır;

Bu manzara insan onuruna yaraşır bir manzara değil. Ortalıkta BM’yi ilgilendiren bir sorun var demektir. Burada bir kez daha vurgulamak isterim. Çocukların öldüğü ve öldürüldüğü bir dünyada kimse masum değildir. Kimsenin can güvenliği yoktur, hiç kimse sürdürülebilir refah içinde olamaz. Sadece geçen yıl 5 yaşın altında 6 milyon 300 bin çocuk hayatını kaybetti. Suriye’deki savaşta, 17 bin çocuk hayatını kaybetti, 375 bin çocuk yaralandı, 19 bin çocuk en az bir organını kaybetti. Bu yıl içinde, Filistin’in sadece Gazze Şeridi’nde, en modern ve ölüm saçan silahların doğrudan hedefi olarak 490 çocuk katledildi, 3 bin çocuk yaralandı. Daha fazla mazlum insan hayatını kaybetmeden, BM sorunlara ağırlığını koymalıdır. Altını çizerek ifade etmeliyim, dünya 5’ten büyüktür” (aljazeera.com.tr, 2014)

Dünya liderlerine yönelik bu konuşma Erdoğan’ın Davos’taki çıkışı ile ciddi benzerlikler taşımaktadır. Erdoğan’ın dünya liderlerine karşı bu kadar samimi ve sahici ifadeler kullanması, bu durumun iç siyasette bir güç etkisi uyandırmasını sağlamıştır. AK Parti için siyasi ve toplumsal değişimlerin arifesinde veya

muhalefetin sert eleştirilerine maruz kalındığında Erdoğan'ın lider kültürüne atıf artmaktadır. Örneğin Gezi Eylemleri döneminde AK Parti'nin düzenlediği Milli İradeye Saygı Mitinglerinde Erdoğan birlik ve beraberlik vurgusu için sadece meydandaki kalabalığa değil, İslam coğrafyasına seslenmeyi seçmiştir;

İşte Türkiye manzarası bu. Bu manzarada kavga yok. Bu manzarada gürültü yok. Bu manzarada yakıp yıkmak yok. Bu manzarada gönül insanları var. Bu manzarada 'acaba bu ülkede taş üstüne taş nasıl koyarız' diyenler var. İşte Türkiye'nin gerçek fotoğrafı bu. Eğer Türkiye'yi görmek, Türkiye'yi anlamak isteyen varsa gelsin Ankara Sincan'a, burayı görsün. Demokrasinin, hukukun, milli iradenin sesini duymak isteyen varsa lütfen Ankara'ya gelsin. Ekranları başında şu anda işte Sincan'ı izlesin. Sessiz yağınların sesini duymak isteyen varsa işte buradan, Ankara'dan işitsin. Ankara öyle bir haykırılım ki 80 vilayet başkenti duysun. Öyle bir haykırılım ki Üsküp, Saraybosna, Kuala Lumpur, Bağdat, Şam, Gazze oradaki kardeşlerimiz bizi duysun.” (akparti.org.tr, 2013b)

AK Parti'nin iktidarına gelen eleştirilere yönelik kendi seçmenini mobilize etmeye çalıştığı bu dönemde İslam coğrafyasını kullanan sadece Erdoğan değildi. Hakan Albayrak Gezi Eylemleri döneminde kaleme aldığı iki yazısından birinde Erdoğan'ın dünya lideri figüründen intikam alma çabasında olduğunu vurgulamış (2013b) bir diğer yazısında ise Erdoğan'ı dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile birlikte İslam dünyasının devrimci kahramanları olarak nitelendirmiştir (2013a). Hem Erdoğan'ın hitap ettiği coğrafyayı geniş tutması hem de AK Parti'ye yakın yazarların Erdoğan'ın dünyadaki yerini ısrarla vurgulaması, partinin seçmen kitlesinin kırılma noktası döneminde muktedirlik hatırlatması etkisi göstermiş ve mobilizasyon sağlamıştır. Bundan başka AK Parti ve Erdoğan için önem arz eden Cumhurbaşkanlığı seçimi zamanı da aynı savunuyu Markar Esayan'ın yazısında da görmek mümkündür. Esayan Erdoğan'ın konuşmalarındaki farklılığa, derinliğe ve İslam dünyası için getirdiği özeleştirilere temas ederek Erdoğan'ın sadece Türkiye için değil İslam coğrafyası ve dünya için de önemli bir lider olduğunu ifade etmeye çalışmıştır (2014b). Seçim öncesi Erdoğan'ın bu yönlerini göstermek seçmene adayın kıymetini hatırlatma ve muktedirliğinin farkına vardırma amacını taşımaktadır. Gücünü sadece Türkiye'de değil dünya liderleri arasında ortaya koyabilen bir ülke imajı, daha önce belirtilen özgüveni düşük Türkiye seçmeni için gerçek bir özgüven kaynağıdır.

Özetle Recep Tayyip Erdoğan AK Parti için bir liderden fazlasını ifade etmektedir. Kasımpaşalılığına dayanan özgüveni, cesareti, halka dayanan samimiliği ve tüm bunları karşılayan sahiciliği toplumla arasında gerçek bir irtibatın kurulmasını sağlamaktadır. Taşradan merdivenleri basamak basamak çıkarak Cumhurbaşkanlığı mertebesine kadar yükselen bir lider imajı kendi kesimine gerçek bir güven vermiş, muktedirlik anlam kazanmıştır. Liderin muhafazakâr bir toplum arzusu ve buna yönelik söylemleri partinin kimliğine, siyasetine, söylemlerine de tesir etmiştir. Dindar nesil, başörtüsüne özgürlük, milletin iradesi ifadeleri ilk olarak kült liderin ifadelerinde yer bulmuş ve liderin söylemleri ile şekil almıştır. Erdoğan gibi kült bir liderle AK Parti'nin muhafazakârlığının otorite ve hiyerarşi vurgusu daha kolay gerçekleşebilmiştir. Dolayısıyla lider kültü AK Parti'nin kimliğinde merkezi bir yere sahip olmuştur.

SONUÇ

AK Parti çevrenin merkeze yürüyüşünde muvaffak olup bunu muktedirliğe taşıyabilme başarısı gösterdi. Bunu yaparken de kendi kimliğini bir kenara bırakarak merkez sağ çizgisine yakın ‘muhafazakâr demokrat’ ifadesine tutundu. Ancak geçen zaman AK Parti’nin muktedirliğini perçinlerken, muhafazakârlığı konusunda da gerçek bir görüntü ortaya konmasını sağladı. AK Parti’nin 2002 yılında kurulduğunda geçmişindeki Milli Görüş Hareketini ilgili dönemin konjonktürü dolayısıyla zikretmekten kaçınması merkez sağa daha yakın bir bakışa sahip olan muhafazakâr demokrasi kavramının ileri sürülmesine neden olmuştur. İktidarı altındaki dönemleri kendine has siyaset geliştirme üzerine kurgulayan AK Parti, bir yandan siyasi kimliğini kabul ettirmeye çalışırken diğer yandan da laik kesimin asker özelinde gözaltına maruz kalmıştır. Askeri vesayet olarak adlandırılan bu gözaltını 2007 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde atlatan AK Parti, bu tarihten itibaren iktidarda daha etkin, kimliğini sergileme konusunda da daha rahat bir ortam bulabilmiştir. Özellikle 2011 sonrasındaki dönemde ilk ve ikinci iktidar döneminin siyasetlerinden farklı bir siyasi yol izleyen AK Parti’nin bu değişimi kendisine yönelik toplumun desteğinin de muhalefetinin de yükselmesine yol açmıştır. 2003 yılında topluma anlatmaya başlanan muhafazakâr demokrat kimlikten farklı bir görüntü sergilenmesine neden olan bu siyasi performans AK Parti’nin yeni kimliğinin tespit edilmesini gerektirmektedir. AK Parti’nin kendi ifadeleri ile ortaya koyduğu muhafazakâr demokrasinin ilkelerinden farklı görüntüye sahip olan yeni kimliği muktedirliğin izlerine sahiptir. Muktedirlik ile perçinlenen muhafazakârlığın ilkeleri, amaçları, söylemleri, kırmızı çizgilerini ifade etmek bu çalışmanın ortaya çıkış amacıdır.

Çalışmanın birinci bölümünde Geleneksel Muhafazakârlık Fransız İhtilali’nden sonra ortaya çıktığı İngiliz ve Alman örnekleri üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu örnekler anlatılırken amaç aralarındaki farkları ortaya koymaktan ziyade, muhafazakârlığın esnek bir yapıya sahip olması ve farklı coğrafyalara uygulanabilir olmasıdır. Yerleştiği her kültürde farklı özellik kazanan

muhafazakârlık Burke'ün muhafazakârlığın unsurları sınıflandırmasından hareketle dört başlık altında ele alınmaya çalışılmıştır. Buna göre Din ve Kutsal Anlayışı başlığı altında muhafazakârlık için dinin ifade ettiği anlam ve din ile kendine sağladıkları anlatılmıştır. Muhafazakârlık ile din arasında karşılıklı bir fayda ilişkisinin olması, muhafazakârlığın dini gelenek ve siyasetin korunumunda kullandığı bir kurum olarak görmesidir. Dini kurumsal bir dayanak olarak gören muhafazakârlık için gelenek ve tarih vurgusu ise siyasetin uygulanmasında geçmişin bilgelik birikiminden yararlanma maksadını içerir. Dolayısıyla tecrübelerle dayalı geleneğin korunumunu savunur. Muhafazakârlığın geleneği koruma içgüdüleri otorite için de geçerlidir. Buna göre devleti hiyerarşik bir düzende kurgulayan muhafazakârlık bunun kontrolünü otoriteye vermiş ve yeri geldiğinde otoriteyi din vurgusu ile güçlendirmiştir. Hiyerarşik düzende otoriteye bağlanan toplum ise bireyin eksikleri göz önünde bulundurularak aile gibi işlevsel kurumlara yüklenen anlamlarla şekil kazanmaktadır. Toplumun bir organizma olduğu, ailenin ise bu organizmaya hizmet eden bir organ olduğu düşüncesi muhafazakârlığın topluma sistemsal bir bakışa sahip olduğunun göstergesidir. Din, gelenek, otorite ve toplum gibi temel unsurlar üzerinde yükselen geleneksel muhafazakârlık kurguladığı düzeni korumayı, unsurlarını buna göre belirlemeyi amaç edinmiştir.

Avrupa'da zuhur eden geleneksel muhafazakârlık açıklandıktan sonra muhafazakârlığın Türk siyasetindeki yeri anlatılmaya çalışılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren etkin olan, fakat tek başına savunulan bir ideoloji olmayan muhafazakârlık genellikle milliyetçilik ve İslamcılığın gölgesinde kalmıştır. Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte farklı formlarda ortaya çıkması özellikle 1980'e değin siyasi arenanın dışında fikri dünyada savunulmasını sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminden beri birlikte anıldığı milliyetçilik ve İslamcılık ile irtibatı sürerken Cumhuriyet dönemi siyasetinde bir mizaç olarak dindarlık ile eş tutulmuştur. Ancak Türk muhafazakârlığının çehresinin değişimi Turgut Özal dönemine rastlamıştır. Özal'ın modern muhafazakâr kavramı ve dört eğilimi birleştirme çabası muhafazakârlığın hem siyasette hem de toplumsal aidiyet noktasında farklı konuma ulaşmasını sağlamıştır. Özal'la birlikte muhafazakârlık partiler tarafından daha çok sahiplenilen bir ideoloji halini almıştır. Bundan dolayı AK Parti'nin kurulmasının arifesinde merkez sağ partileri muhafazakâr seçmenin

ilgisini kazanmak için çabalamışlardır. Ancak bu partiler içinde en başarılı olan ise AK Parti'nin öncülü Refah Partisi olmuştur. RP'nin siyasi anlamda başarısına karşın İslami söylemleri sahiplenışı ve İslam ülkeleri ile yakın ilişkileri laik kesimde rahatsızlık uyandırmıştır. Laik kesimin rahatsızlığının 28 Şubat'ta MGK toplantısından çıkan kararlar ile tezahür etmesi, RP'yi kapanmaya götüren süreci başlatmıştır. Bu tarihten itibaren muhafazakâr kesimin temsilcisi konumundaki RP (kapanmasından sonra Fazilet Partisi)'nin siyasetinde daha ılımlı söylemler ve merkez sağ etkin olmaya başlamıştır. Bu süreç aynı zamanda AK Parti'yi de doğuran süreçtir. Milli Görüş Hareketi'nin AB'ye yönelik söylemleri, demokrasi vurguları bu noktadan itibaren Hareket'in içinden çıkan AK Parti'ye devrolmuştur.

Türk muhafazakârlığının arka planı verildikten sonra AK Parti'nin muhafazakâr demokratlık iddiasını anlamak daha kolay bir hale gelmiştir. Muhafazakâr Demokrat ilkelerin Siyasal İslama bir alternatif olması ve merkez sağ için toparlayıcılığı AK Parti adına Milli Görüş kimliğinden sıyrılmayı ve muhafazakâr kimlikleri birarada tutma imkânı sunmuştur. AK Parti'nin muhafazakâr demokrat kimlik ilanı muhafazakârlığın unsurları üzerinden ve demokratikleşme hamleleri ile açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre din unsurunu demokrasinin gerçekleşmesi için bir araç olarak gören bu kimlik, devletin de sınırlı bir iktidara ve otoriteye sahip olmasından yanadır. Gelenek ve değerlerin varlığını reddetmeyen ancak geleneğe bağlı kalıp değişimi reddetmeyen muhafazakâr demokrasi radikal değil tedrici değişimden yana olduğunu da ifade etmektedir. AK Parti'nin vurguladığı bu ilkeler salt bir muhafazakârlıktan öte demokratikleşmeyi gerçekleştirecek araçlar olarak öne çıkmaktadır. Demokratikleşmeyi ajandasının ilk sırasında tutan AK Parti'nin muhafazakârlığın unsurlarını bu konuda kullandığı ilk dönemi, demokratik hamlelerinin en çok görüldüğü dönem olarak nitelendirilebilir. Özellikle AB'ye üyelik yolunda yapılan reformlar ve sivil asker ilişkilerinin normalleştirilme çabası bu amaca hizmet etmektedir. AK Parti iktidarının ikinci dönemi olan 2007-2011 zaman dilimi ise kimliğin içerisindeki muhafazakâr ve demokrat tavrın daha dengeli olduğu zamanlardır. AK Parti'nin bu zaman aralığında askeri vesayeti tamamen geriletmek için yaptığı çalışmalar ve muhafazakâr kesimin bürokrasi, ekonomi ve toplumsal hayatta daha görünür olması bu görüşü destekler niteliktedir. Esasen bu dönemin sonuyla birlikte AK Parti'nin yeni siyaset inşası da

muhafazakârlığın görünür hale gelmesinden kaynaklanmaktadır. 2011 sonrasında ise AK Parti aynı kimlik savunusunu dökümanlarında yer vermekle birlikte siyaset dili ile tevil edebildiği yeni bir kimlik ortaya koymaktadır.

2011 sonrası AK Parti'nin yeni siyasi kimliğinin açıkça ortaya konduğu zaman dilimidir. Muktedir bir partinin muhafazakâr rejimini inşa etme dönemi olarak tek cümlede izah edilebilecek bu dönem partinin siyasi refleksleri, düzenlemeleri, söylemleri ile yorumlanabilir. 2011 sonrası günümüze değin üç ana kırılma noktası ile değerlendirebiliriz; Gezi Eylemleri, 17-25 Aralık Operasyonları ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi. İlgili kırılma noktaları AK Parti'nin reflekslerine dair önemli ipuçları taşımaktadır. Bu ipuçları üzerinden değerlendirildiğinde ise siyasi muktedirliğin muhafazakâr hayata dair düzenlemeler ile topluma yönelik muktedirliğe dönüştürme çabası ortaya çıkmaktadır. AK Parti'nin muhafazakâr demokrasiyi bir manifestodan öte bir kimlik olarak görmesi muktedir muhafazakârlık içinde geçerlidir. Buna göre muktedir muhafazakârlık bir ideoloji değil partinin fertlerinin bütünleşeceği bir kimliktir. AK Parti bu kimlikle bütünleşirken üç ana eksenini içselleştirir; din, devlet ve otorite. Din unsuru toplumla muktedir olan arasında mağduriyetler üzerinden bağ kurar. Bu bağ iktidarın mevcut sahiplerinin geçmişte toplumla aynı mağduriyetleri yaşadığı üzerinden gerçekleştirilir ve yeni rejim anlayışında bu mağduriyetlerin gerçekleşmeyeceği ortaya konulur. Burada muhafazakârlık kendisine karşı fikir olarak Kemalizm'i veya Tek Parti Dönemi'ni gösterir, mağduriyetlerini bunun üzerinden ifade eder. Toplumla kurulan bağ neticesinde muhafazakâr kesimin daha fazla görünür olması sağlanır ve bu görünürlük üzerine çoğulcu toplum anlayışı ile hayata dair düzenlemeler gerçekleştirilir. Yapılan düzenlemeler toplumun geri kalanı tarafından 'baskıcı' veya 'yaşama müdahale' olarak tepki gördüğünde ise muktedir muhafazakârlığın devlet vurgusu devreye girmektedir. Muktedir muhafazakârlıktaki devlet, milletin iradesinin iktidardaki tezahürüdür. Dolayısıyla devletin kararı aynı zamanda milletin isteği olarak ifade edilir ve buna karşı gelmek devlet ve millet düşmanlığı olarak nitelendirilmektedir. Gezi Eylemleri, 17-25 Aralık Operasyonları dönemlerinin kırılma noktası da bu konuda devreye girer. AK Parti iktidarına yönelik topyekün ve yoğun şekilde ilk defa bu olaylarda gerçekleşen muhalefet AK Parti'nin devletleşmesini netice vermiştir. 2007-2011 arasındaki millet merkezli devlet ayrımı

ile devletleşen millet ayrımı AK Parti için ikincisi ile nihayete ermiş olarak görünmektedir. Çalışmanın içerisinde de ifade edildiği gibi kendisine yönelen muhalefete karşılık devletini koruyan ve bunu millet iradesi vurgusu ile gerçekleştiren AK Parti'nin devletleşme hali derin anlamlara sahiptir. AK Parti din üzerinden anlattığı muhafazakâr kesimin mağduriyetini sonsuza dek giderme niyetindedir. Buna yönelik muhafazakâr medeniyet inşası topluma ve eski rejime kendini kabul ettirme çabası taşımaktadır. Devletleşerek bürokrasi, asker, ekonomi ve medya gibi unsurlar üzerinde etkinlik sağlayan AK Parti etkin olduğu unsurlar ile medeniyet inşasını savunmaktadır. Ortaya çıkacak yeni devlet düzeninde muhafazakâr kesimin etkinliğini baki kılma çabası AK Parti'nin demokratikleşme hedeflerine de yansır ve siyasal sistem değişikliği hedefi demokratikleşmenin merkezine yerleşir. Parlamenter sistemin devlete yönelik tehditler karşısında güçsüz olduğu düşüncesi AK Parti'yi Başkanlık Sistemi düşüncesine yöneltmiştir. Esasında bu fikrin arka planında Devlet Başkanı ile muhafazakârlığın 'otorite' unsurunun gerçekleştirilmesi yer almaktadır. Zira AK Parti'nin otorite olarak gördüğü millet iradesi güçlü bir şekilde sisteme hakim olmalıdır ve bu da yasama ve yürütmenin kontrolünde olduğu bir başkanlık sistemi ile mümkün olacaktır. Burada başkanlık için en büyük aday olan Recep Tayyip Erdoğan'ın millet iradesinin siyaset sahnesindeki izdüşümü olarak gösterilmesi önemli bir göstergedir. Erdoğan'ın milletin içinden gelmesi ve milletle aynı değerleri taşıyıp aynı mağduriyetlere maruz kalmış olması kendi kesimi ile irtibatı sağlar. Ayrıca kendi içinden çıkmış bir ismin dünya lideri olarak anılması muhafazakâr kesime özgüven sağlamaktadır. Erdoğan için muktedir muhafazakârlıkta biçilen rol bunlarla sınırlı değildir. Erdoğan'ın otoritesi devletle birlikte saldırı altında olan unsur olmakla birlikte din ve değerler üzerinden inşa edilecek toplumun nitelendirmesi de bununla sağlanmaktadır. Erdoğan'ın güçlü lider görüntüsü AK Parti'nin otoriterleşmeden devletleşmesini ve muhafazakâr düzenini muktedirliği üzerinden gerçekleştirmesini kolaylaştırmaktadır. Din, devlet ve otorite üçlemesi muhafazakâr kesimin muktedirliğinin sürekliliği ve korunumu için bir anahtar işlevi görmektedir.

Muhafazakârlığın dindarlıkla eş tutulduğu Türk siyasetinde AK Parti bu ideolojinin farklı bir yönünden yararlanmak istemiştir. Geleneksel muhafazakârlığın içinde bulunan sistem ve geleneğin korunumunu dindarlıkla birleştiren parti bunun

mümkünlüğü için demokrasi aracını seçmiş ve ideolojiyi bir kimlik olarak ele almıştır. Ancak demokrasi, normalleşme sürecinin sonuna kadar gerçekleşen popülist bir araç olarak kalmış yerini çoğulcu demokrasiye diğer bir ifade ile milletin iradesine bırakmıştır. Muktedir olunca muhafazakâr medeniyetini inşa eden, muhalefetle karşılaşınca milli irade devletini savunmaya çekilen, siyasi krizler çoğalınca otoritesini başkanlık sistemi ile güçlendirme işine girişen AK Parti bugüne kadar bunlarda başarılı olmuştur. Ancak devlete kendisini kabul ettirirken muhafazakâr demokrat olarak değil, muktedir muhafazakâr olarak anılacaktır.

KAYNAKÇA

- aa.com.tr. (2013). "*Milli İradeye Saygı Mitingi*"nde MHP bayrağı. Alınan Yer Anadolu Ajansı Web Sitesi: <http://aa.com.tr/tr/politika/milli-iradeye-saygi-mitinginde-mhp-bayragi/238307> (Erişim Tarihi: 22.12.2015).
- Açıkel, Fethi. (2012). Muhafazakâr Sosyal Mühendisliğin Yükselişi. *Birikim Dergisi*, 14-21.
- Akdoğan, Yalçın. (2000). *Siyasal İslam*. İstanbul: Şehir Yayınları.
- Akdoğan, Yalçın. (2003). *Muhafazakâr Demokrasi*. Ankara: AK Parti.
- Akdoğan, Yalçın. (2010). Muhafazakâr-Demokrat Siyasal Kimliğin Önemi ve Siyasal İslamcılıktan Farkı. İçinde H. Yavuz, *AK Parti Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri* (pp. 59-96). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Aknur, Müge. (2013). Civil - Military Relations During the AK Party Era: Major Developments and Challenges. *Insight Turkey*, 131-151.
- akparti.org.tr. (ty). *AK Parti Programı*. Alınan Yer AK Parti Web Sitesi: <http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi> (Erişim Tarihi: 14.11.2015).
- akparti.org.tr. (2007). *2007 Seçim Beyannamesi*. Alınan Yer AK Parti Web Sitesi: <http://www.akparti.org.tr/upload/documents/2007-beyanname.pdf> (Erişim Tarihi: 25.10. 2015).
- akparti.org.tr. (2011a). *Başbakan Erdoğan'ın 10 Haziran'da katıldığı NTV programının tam metni*. Alınan Yer AK Parti Web Sitesi: <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/10-haziranda-gerceklesen-ntv-yayininin-tam-netni/8453#1> (Erişim Tarihi: 27.09.2015).
- akparti.org.tr. (2011b). *2011 Seçim Beyannamesi*. Alınan Yer AK Parti Web Sitesi: <http://www.akparti.org.tr/upload/documents/2011-beyanname.pdf> (Erişim Tarihi: 15.11.2015).
- akparti.org.tr. (2012). *19 Mayıs Sıkıcı Resmi Törenlerden Kurtuluyor*. Alınan Yer AK Parti Web Sitesi: <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/19-mayis-sikici-resmi-torenlerden-siyiriliyor/26202#1> (Erişim Tarihi: 20.11.2015).
- akparti.org.tr. (2013a). *Başbakan Erdoğan'ın 5 Kasım tarihli TBMM Grup Toplantısı konuşması*. Alınan Yer AK Parti Web Sitesi:

<https://www.akparti.org.tr/site/haberler/basbakan-erdoganin-5-kasim-tarihli-tbmm-grup-toplantisi-konusmasinin-tam-me/54937#1> (Erişim Tarihi: 05.12.2015).

akparti.org.tr. (2013b). *Bu Manzarada Yakıp Yıkmak Yok*. Alınan Yer AK Parti : <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/bu-manzarada-yakip-yikmak-yok/46003#1> (Erişim Tarihi: 23.12.2015).

akparti.org.tr. (2013c). *Bunlar Türkiye'nin büyümesini istemiyor*. Alınan Yer AK Parti Web Sitesi : <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/bunlar-turkiyenin-buyumesini-istemiyor/46007#1> (Erişim Tarihi: 19.12.2015).

akparti.org.tr. (2013d). *Milletin soracağı her hesaba açığız*. Alınan Yer AK Parti Web Sitesi: <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/biz-milletin-soracagi-her-hesaba-acigiz/57228#1> (Erişim Tarihi: 17.12.2015).

akparti.org.tr. (2013e). *Milletten aldığımız emaneti düşürmedik*. Alınan Yer AK Parti Web Sitesi: <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/milletten-aldigimiz-emaneti-dusurmedik/56999#1> (Erişim Tarihi: 21.12.2015).

akparti.org.tr. (2013f). *Olayların arkasında ana muhalefet var*. Alınan Yer AK Parti Web Sitesi: <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/olaylarin-arkasinda-ana-muhalefet-var/51768#1> (Erişim Tarihi: 20.12.2015).

akparti.org.tr. (2014). *Türkiye'yi demir ağlarla biz örüyoruz*. Alınan Yer AK Parti Web Sitesi: <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/turkiyeyi-demir-aglarla-biz-oruyoruz/59285#1> (Erişim Tarihi: 17.12.2015).

akparti.org.tr. (2015a). *Hedefler*. Alınan Yer AK Parti Web Sitesi: <http://www.akparti.org.tr/site/hedefler> (Erişim Tarihi: 17.12.2015).

akparti.org.tr. (2015b). *Yeni Türkiye Sözleşmesi*. Alınan Yer AK Parti Wb Sitesi: <http://www.akparti.org.tr/upload/documents/2023-sozlesmesi-secim-2015.pdf> (Erişim Tarihi: 14.11.2015).

AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı. (2015) *2002-2014 Sessiz Devrim-Türkiye'nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri*. Ankara:AK Parti Yayınları.

aksam.com.tr. (2013). *'CHP ve bir kaç çapulcudan izin alacak değiliz!' Taksim'e opera da yapacağız cami de*. Alınan Yer Akşam Gazetesi Web Sitesi: <http://www.aksam.com.tr/siyaset/chp-ve-bir-kac-capulcudan-izin-alacak-degiliz-taksime-opera-da-yapacagiz-cami-de/haber-211898> (Erişim Tarihi: 12.12.2015).

- Aktay, Yasin. (2013). İslamcılıktaki Muhafazakâr Bakiye. İçinde A. Çiğdem, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık* (pp. 346-360). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Albayrak, Hakan. (2013a). *Asıl Devrimciler: Erdoğan ve Davutoğlu*. Alınan Yer Star Gazetesi Web Sitesi: <http://haber.star.com.tr/yazar/asil-devrimciler-erdogan-ve-davutoglu/yazi-762729> (Erişim Tarihi: 22.12.2015).
- Albayrak, Hakan. (2013b). *Erdoğan'dan İntikam Zamanı*. Alınan Yer Star Gazetesi Web Sitesi: <http://haber.star.com.tr/yazar/erdogandan-intikam-zamani/yazi-760791> (Erişim Tarihi: 22.12.2015).
- Albayrak, Hakan. (2014a). *Başkan Erdoğan*. Alınan Yer Star Gazetesi Web Sitesi: <http://haber.star.com.tr/yazar/baskan-erdogan/yazi-873972> (Erişim Tarihi: 22.12.2015).
- Albayrak, Hakan. (2014b). *Erdoğan'a Duydukları Kinde Boğulmak Üzere Olan Bazı Kardeşlerimize*. Alınan Yer Star Gazetesi Web Sitesi: <http://haber.star.com.tr/yazar/erdogana-duyduklari-kinde-bogulmak-uzere-olan-bazi-kardeslerimize/yazi-928245> (Erişim Tarihi: 22.12.2015).
- aljazeera.com.tr. (2014). *Erdoğan: Dünya 5'ten büyüktür*. Alınan Yer AlJazeera Türk Haber Sitesi: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-dunya-5ten-buyuktur> (Erişim Tarihi: 22.12.2015).
- Ardoğan, Recep. (2007). İslam Açısından Muhafazakâr Teorinin İlkeleri. *Köprü Dergisi*.
- Argın, Şükrü. (2013). Nurettin Topçu'nun Ümitsiz İhya Arzusu ya da Siyasetin Taşrasında Taşranın Siyasetini Tahayyül Etmek. İçinde A. Çiğdem, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık* (pp. 465-489). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bayramoğlu, Ali. (2009). *Bir Başbakan, Bir Lider, Bir Duruş*. Alınan Yer Yenişafak Gazetesi Web Sitesi: <http://www.yenisafak.com/yazarlar/alibayramoglu/bir-basbakan-bir-lider-bir-durus8230-15070> (Erişim Tarihi: 24.12.2015).
- bbc.com.tr. (2013). *Erdoğan: Yol için gerekirse cami yıkarız*. Alınan Yer BBC Türkçe: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/10/131021_cami_erdogan (Erişim Tarihi: 12.12.2015).
- Belge, Murat. (2013). Muhafazakârlık Üzerine. İçinde A. Çiğdem, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık* (pp. 92-100). İstanbul: İletişim Yayınları.

- bianet.org. (2012). "*Kürtaj Hakkı*" Kampanyası Başladı. Alınan Yer Bianet Bağımsız İletişim Ağı: <http://bianet.org/bianet/insan-haklari/138763-kurtaj-hakki-kampanyasi-basladi> (Erişim Tarihi: 07.12.2015).
- Bora, Tanıl. (2014). *Türk Sağının Üç Hali Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bulaç, Ali. (2011). İslam'ın Üç Siyaset Tarzı ve İslamcıların Üç Nesli. İçinde Y. Aktay, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık* (pp. 48-68). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Burke, Edmund. (1982). *Reflections on the Revolution in France*. Londra: Penguin Books.
- Cecil, Lord Hugh. (1912). *Conservatism*. Londra: Buttersworth.
- cnnturk.com.tr. (2012). *Başbakan: "İki ayyaşın yaptığı muteber de..."*. Alınan Yer CNN Türk Web Sitesi: <http://www.cnnturk.com/2013/turkiye/05/28/basbakan.iki.ayyasin.yaptigi.muteber.de/709778.0/> (Erişim Tarihi: 10.12.2015).
- cnnturk.com.tr. (2013). *Başbakan: "Evlerinde zorla tuttuğumuz yüzde 50 var"*. Alınan Yer CNNTürk Web Sitesi: <http://www.cnnturk.com/2013/turkiye/06/03/basbakan.evlerinde.zorla.tuttugumuz.yuzde.50.var/710432.0/> (Erişim Tarihi: 22.12.2015).
- Çaha, Ömer. (2004a). *Dört Akım, Dört Siyaset*. Ankara: Kadim Yayıncılık.
- Çaha, Ömer. (2004b). Muhafazakâr Düşüncede Toplum. *Liberal Düşünce Dergisi*, 15-23.
- Çaha, Ömer. (2011). Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslami Uyanış. İçinde Y. Aktay, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık* (pp. 476-492). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, Elif. (2013). *Başbakan Erdoğan'ın 'Yerlerde sürüklediler' dediği anne Star'a konuştu*. Alınan Yer Star Gazetesi Web Sitesi: <http://haber.star.com.tr/guncel/basbakan-erdoganin-yerlerde-suruklediler-dedigi-anne-stara-konustu/haber-762093> (Erişim Tarihi: 10.09.2015).
- Çakır, Ruşen. (1994). *FP - DYP rekabeti kızışıyor*. Alınan Yer Ruşen Çakır-Kişisel Web Sitesi: <http://rusencakir.com/FP-DYP-rekabeti-kizisiyor/2383> (Erişim Tarihi: 10.09.2015).
- Çakır, Ruşen. (1998). *REFAH PARTİSİ'Nİ ANLAMAK 2: RP, kentli bir partidir*. Alınan Yer Ruşen Çakır-Kişisel Web Sitesi: <http://tr.rusencakir.com/REFAH->

- PARTISINI-ANLAMAK-2-RP-kentli-bir-partidir/2185 (Erişim Tarihi: 17.09.2015).
- Çakır, Ruşen. (2011). Milli Görüş Hareketi. İçinde Y. Aktay, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık* (pp. 544-575). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çarkoğlu, Ali, ve Toprak, Binnaz. (2000). *Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Çiğdem, Ahmet. (1997). Muhafazakârlık Üzerine. *Toplum ve Bilim*, 32-51.
- Çiriş, Özcan. (2006). *Güroymak'ta 'Norşin' heyecanı*. Alınan Yer Milliyet Web Sitesi: <http://www.milliyet.com.tr/Siyaset/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&KategoriID=4&ArticleID=1127073&Date=11.08.2009&b=Guroymakta%20Norsin%20heyecani> (Erişim Tarihi: 10.09.2015).
- Dahl, Robert. (1963). *Modern Political Analysis*. New Jersey: Prentice Hall.
- Demir, Pınar. (2013). *Muhafazakâr 'duygusal' popüler dergiler*. Alınan Yer Aksiyon Dergisi Web Sitesi: http://www.aksiyon.com.tr/dosyalar/muhafazakar-duygusal-populer-dergiler_536423 (Erişim Tarihi: 27.10.2015).
- Derviş, Görkem. (2013). *Erdoğan'ı ağlatan Mektup*. Alınan Yer Hürriyet Gazetesi Web Sitesi: <http://www.hurriyet.com.tr/erdogani-aglatan-mektup-24574141> (Erişim Tarihi: 29.11.2015).
- Eraslan, Sibel. (2014a) *TAYYİP*. Alınan Yer Star Gazetesi Web Sitesi: <http://haber.star.com.tr/yazar/t-a-y-y-i-p/yazi-905489> (Erişim Tarihi: 22.12.2015).
- Eraslan, Sibel. (2014b). *Uzun Adam Hey!* Alınan Yer Star Gazetesi Web Sitesi: <http://haber.star.com.tr/yazar/uzun-adam-hey/yazi-843010> (Erişim Tarihi: 22.12.2015).
- Erdoğan, Nermin Pınar. (2012). AKP'nin Siyasal Söylemi Üzerine: Biz Hizmet Partisiyiz. *Birikim Dergisi*, 66-72.
- Erdoğan, Recep Tayyip. (2012). *Küresel Barış Vizyonu*. İstanbul: Meydan Yayıncılık.
- Esayan, Markar. (2014a). *Darbe, Tehdit Fayda Etmedi, Erdoğan Aday...* Alınan Yer Yenişafak Web Sitesi: <http://www.yenisafak.com/yazarlar/MarkarEsayan/darbe-tehdit-fayda-etmedi-erdogan-aday-54615>(Erişim Tarihi: 22.12.2015).

- Esayan, Markar. (2014b). *Erdoğan'a Ayak Uydurmak*. Alınan Yer Yenişafak Web Sitesi: <http://www.yenisafak.com/yazarlar/markaresayan/erdogana-ayak-uydurmak-55085?mobil=true> (Erişim Tarihi: 22.12.2015)
- Ete, Hatem, ve Taştan, Coşkun. (2013). *Kurgu ile Gerçeklik Arasında Gezi Parkı Eylemleri*. Ankara: Seta Vakfı Yayınları.
- Güçlü, Abbas. (2002). *Genç Bakış Programı*. İstanbul
- Güler, Emine Zeynep. (2013). Muhafazakârlık: Kadim Geleneğin Savunusundan Faydacılığa. İçinde H. Birsen Örs, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* (ss. 115-163). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları .
- Hale, William, ve Özbudun, Eegun. (2010). *Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm, AKP Olayı*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Heper, Metin. (2010). *Türkiye'de Devlet Geleneği*. İstanbul: DoğuBatı.
- Heywood, Andrew. (1998). *Political Ideologies: an Introduction*. Londra: Macmillan Press.
- hurriyet.com.tr. (2001). *Adalet ve Kalkınma Partisi kuruldu*. Alınan Yer Hürriyet Gazetesi Web Arşivi: <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/08/14/15521.asp> (Erişim Tarihi: 19.11.2015).
- hurriyet.com.tr. (2007). *Hükümet genelkurmay açıklamasını değerlendirdi*. Alınan Yer Hürriyet Gazetesi Web Sitesi: <http://www.hurriyet.com.tr/hukümet-genelkurmay-aciklamasini-degerlendirdi-6424353> (Erişim Tarihi: 19.11.2015).
- hurriyet.com.tr. (2012a). *'Dindar bir gençlik yetiştirmek istiyoruz'*. Alınan Yer Hürriyet Gazetesi Web Sitesi: <http://www.hurriyet.com.tr/dindar-bir-genclik-yetistirmek-istiyoruz-19819295> (Erişim Tarihi: 29.11.2015).
- hurriyet.com.tr. (2012b). *Her isteyen artık sezaryenle doğum yapamayacak*. Alınan Yer Hürriyet Gazetesi Web Sitesi: <http://www.hurriyet.com.tr/her-isteyen-artik-sezaryenle-dogum-yapamayacak-20812617> (Erişim Tarihi: 29.11.2015)
- imo.org.tr. (2013). *Gezi Güncesi*. Alınan Yer İnşaat Mühendisleri Odası Web Sitesi: http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/16355_45_09.pdf (Erişim Tarihi: 11.12.2015).

- İncekara, Coşkun. (2000). *'Erbakan'a kongre şoku*. Alınan Yer Hürriyet Gazetesi Web Arşivi: <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2000/05/15/206470.asp> (Erişim Tarihi: 19.11.2015).
- İnsel, Ahmet. (2002). Olağanlaşan Demokrasi ve Modern Muhafazakârlık. *Birikim Dergisi*, 21-28.
- İnsel, Ahmet. (2011). Muktedir Oluşun İfadeleri. *Birikim Dergisi*, 11-15.
- İnsel, Ahmet. (2012). Güvenin Tesisinden Özgüven Patlamasına. *Birikim Dergisi*, 15-22.
- İnsel, Ahmet. (2013). Başkanlık Sistemi ve Güç Fetişizmi. *Birikim Dergisi*, 8-15.
- İrem, Nazım. (2013). Bir Değişim Siyaseti Olarak Türkiye'de Cumhuriyetçi Muhafazakârlık. İçinde A. Çiğdem, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* (pp. 105-118). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaya, Ayhan. (2014). Islamisation of Turkey under the AKP Rule: Empowering Family, Faith and Charity. *South European Society and Politics*, 47-69.
- Kirk, Russell. (1993). *The Politics of Prudence*. Boston: Isi Books.
- Köker, Levent. (2013). Liberal Muhafazakârlık ve Türkiye. In A. Çiğdem, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık* (pp. 274-290). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Laçiner, Ömer. (2002). DP, ANAP ve Sonunda AKP. *Birikim Dergisi*, 11-20.
- Mardin, Şerif. (1990). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mert, Nuray. (2011). Türkiye İslamcılığına Tarihsel Bir Bakış. İçinde Y. Aktay, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık* (pp. 411-419). İstanbul: İletişim Yayınları.
- milliyet.com.tr. (1999). *Çiller'den din sömürüsü*. Alınan Yer Milliyet Gazetesi Web Sitesi: <http://www.milliyet.com.tr/1999/04/07/haber/hab00.html> (Erişim Tarihi: 09.11.2015).
- milliyet.com.tr. (2003). *Gömlek Kavgası*. Alınan Yer Milliyet Gazetesi Web Sitesi: <http://www.milliyet.com.tr/2003/05/22/siyaset/asiy.html> (Erişim Tarihi: 07.11.2015).
- milliyet.com.tr. (2012). *'Dindar değil de tinerici mi olsunlar?'*. Alınan Yer Milliyet Gazetesi Web Sitesi: <http://www.milliyet.com.tr/-dindar-degil-de-tinerici-mi->

- olsunlar-/siyaset/siyasetdetay/07.02.2012/1498840/default.htm (Erişim Tarihi: 29.11.2015).
- Nebati, Nureddin. (2014). Türkiye'de Muhafazakârlığın AK Parti Tarafından Yeniden İnşa edilmesi. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 209-236.
- Nisbet, Robert. (1986). *Conservatism: Dream and Reality*. Minneapolis: University of Minnesota Printing.
- Oakeshott, Michael. (1991). *Rationalism in Politics and Other Essays*. Londra: Liberty Press.
- O'Sullivan, Noel. (1998). Conservatism. İçinde R. E. Wright, *Contemporary Political Ideologies* (pp. 51-80). London: Continuum.
- Öğün, Süleyman Seyfi. (1997). *Politik Kültür Yazıları*. Bursa: Asa Yayıncılık.
- Özipek, Bekir Berat. (2004). Muhafazakâr Siyasetin Temelleri. *Liberal Düşünce Dergisi*, 4-10.
- Özipek, Bekir Berat. (2013). Muhafazakârlık, Devrim ve Türkiye. İçinde A. Çiğdem, *Modern Türkiye'de Siyasi düşünce* (pp. 66-84). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztürk, Muhsin. (2013). Mustafa Erdoğan: Devletle Bütünleşme Sivillliği Bitiriyor. *Aksiyon Dergisi* sayı:992 20-26
- radikal.com.tr. (2012). *Bakan Akdağ: Tecavüz bebeğine devlet bakar*. Alınan Yer Radikal Gazetesi Web Sitesi: <http://www.radikal.com.tr/turkiye/bakan-akdag-tecavuz-bebegine-devlet-bakar-1089651/> (Erişim Tarihi: 29.11.2015).
- radikal.com.tr. (2013). *Yeni alkol düzenlemesi neler getiriyor?*. Alınan Yer Radikal Gazetesi Web Sitesi: <http://www.radikal.com.tr/turkiye/yeni-alkol-duzenlemesi-neler-getiriyor-1137075/> (Erişim Tarihi: 29.11.2015)
- sabah.com.tr. (2013). *'Yakınımın örtülü gelinini yerlerde sürüklediler'*. Alınan Yer Sabah Gazetesi Web Sitesi. <http://www.sabah.com.tr/gundem/2013/06/11/yakinimin-ortulu-gelinini-yerlerde-suruklediler> (Erişim Tarihi: 19.11.2015).
- Safi, İsmail. (2005). *Türkiye'de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar*. İstanbul: Lotus Yayınları.
- Sakallıoğlu, Ümit Cizre. (1983). Doğru Yol Partisi. İçinde M. Belge, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi c.15* (pp. 1240-1267). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Sarı, Hasan. (2011). *Recep Tayyip Erdoğan Siyaset Sözlüğü*. İstanbul: Kalem Kitabevi.
- Selvi, Abdülkadir. (2014). *Pınarhisar"dan Çankaya"ya*. Alınan Yer Yenişafak Web Sitesi: <http://www.yenisafak.com/yazarlar/abdulkadirsarvi/pinarhisardan-cankayaya-55592>(Erişim Tarihi: 22.12.2015).
- tbmm.gov.tr. (1986). *ANAP Parti Programı 1983*. Alınan Yer TBMM Web Sitesi: <http://acikerisim.tbmm.gov.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11543/609/198604151.pdf?sequence=3&isAllowed=y> (Erişim Tarihi: 14.10.2015).
- tbmm.gov.tr. (2002). *AK Parti 2002 Seçim Beyannamesi*. Alınan Yer TBMM Web Sitesi: https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/200304063%20AK%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%202002/200304063%20AK%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%202002%200000_0000.pdf (Erişim Tarihi: 18.10.2015).
- tbmm.gov.tr. (2012). *TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu Raporu*. Alınan Yer TBMM Web Sitesi: https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss376_Cilt2.pdf (Erişim Tarihi: 20.10.2015).
- Tekin, Üzeyir. (2004). *AK Parti'nin Muhafazakâr Demokrat Kimliği*. Ankara: Orient Yayınları.
- Tuncel, Gökhan, & Gündoğmuş, Bekir. (2012). Türkiye Siyasetinde Merkez-Çevrenin Dönüşümü ve Geleneksel Merkezin Konumlanma Sorunu. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 137-158.
- Türk, Hasan Bahadır. (2011). 12 Haziran Seçimleri: "Burada Herkes Mağdurdur". *Birikim Dergisi*, 15-24.
- Türk, Hasan Bahadır. (2014). *Muktedir: Türk Sağ Geleneği ve Recep Tayyip Erdoğan*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- t24.com.tr. (2013). *Babacan: Yolsuzluk operasyonu mini darbe girişimi*. Alınan Yer T24 Bağımsız İnternet Gazetesi : <http://t24.com.tr/haber/babacan-yolsuzluk-operasyonu-mini-darbe-girisimi,247289> (Erişim Tarihi: 21.12.2015)
- Vergin, Nur. (2011). *Siyasetin Sosyolojisi Kavramlar, Temeller, Yaklaşımlar*. İstanbul:Doğan Kitap.
- yenisafak.com.tr. (2008). *Demokrasilerde Söz de Karar da Milletindir*. Alınan Yer Yenişafak Gazetesi Web Sitesi: <http://www.yenisafak.com/politika/>

demokrasilerde-soz-de-karar-da-milletindir-109821 (Erişim Tarihi: 10.09.2015).

Yılmaz, AYTEKİN. (2001). *Çağdaş Siyasal Akımlar*. Ankara: Vadi Yayınları.

Yılmaz, Mesut, & ÇETİNER, Yılmaz. (1994). *Son 10 Yılın Perde Arkası*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Yılmaz, Nuh. (2011). İslamcılık, AKP, Siyaset. İçinde Y. Aktay, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık* (pp. 604-620). İstanbul: İletişim Yayınları.

ysk.gov.tr. (2015). *1983-2007 Yılları Arası Milletvekili Genel Seçimleri*. Alınan Yer YSK-Yüksek Seçim Kurulu: <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/1983-2007-MVSecimleri/Turkiye.pdf> (Erişim Tarihi: 14.09.2015).

zaman.com.tr. (2006). *Turgut Özal'ın Hayatından Notlar*. Alınan Yer Zaman Gazetesi İnternet Sitesi: http://www.zaman.com.tr/gundem_turgut-ozal-in-hayatindan-notlar_276467.html (Erişim Tarihi: 14.09.2015).

zaman.com.tr. (2007). *Bu ülkeyi kendi malı zannedene pabuç bırakmayız*. Alınan Yer Zaman Gazetesi Web Sitesi: http://www.zaman.com.tr/politika_bu-ulkeyi-kendi-mali-zannedene-pabuc-birakmayiz_617985.html (Erişim Tarihi: 12.10.2015).

zaman.com.tr. (2009a). *Erdogan, Davos'ta paneli terk etti*. Alınan Yer Zaman Gazetesi Web Sitesi: http://www.zaman.com.tr/dunya_erdogan-davosta-paneli-terk-etti_809597.html (Erişim Tarihi: 12.12.2015).

zaman.com.tr. (2009b). *Hamas: Erdoğan büyük bir lider*. Alınan Yer Zaman Gazetesi Web Sitesi: http://www.zaman.com.tr/dunya_hamas-erdogan-buyuk-bir-lider_809956.html (Erişim Tarihi: 12.12.2015).

zaman.com.tr. (2013). *Yüzde 50'nin hükümeti değil, 76 milyonun hizmetkârıyız*. Alınan Yer Zaman Gazetesi İnternet Sitesi: http://www.zaman.com.tr/politika_yuzde-50nin-hukumeti-degil-76-milyonun-hizmetkariyiz_2097984.html (Erişim Tarihi: 14.09.2015).

Zürcher, E. J. (2013). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Siyasal Muhafazakârlık. İçinde A. Çiğdem, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık* (pp. 40-53). İstanbul: İletişim Yayınları.

Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi, 11 Ekim 1995

Cumhuriyet Gazetesi,9 Nisan 1999